

ქართული ენის სწავლა

მეცხრე კლასი

განმარტობა

მეცხრე კლასი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

რამაზ აბუსაძე

ეკონომიკური

ბანკოთარება

მეორე გამოცემა

თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
2015

თბილისი

2015

Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

RAMAZ ABESADZE

ECONOMIC

DEVELOPMENT

Second Edition

**© Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU
2015**

წიგნი წარმოადგენს სახელმძღვანელოს სტუდენტებისათვის, რომლებიც შეისწავლიან დისციპლინას – “ეკონომიკური განვითარება”.

წიგნი განკუთვნილია ასევე მეცნიერ ეკონომისტებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

სამეცნიერო რედაქტორი:

როზეტა ასათიანი – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტი:

ნანული არევაძე – ეკონომიკის დოქტორი

ISBN 978-9941-9361-1-1

UDK (UDK) 330.34

ს – 159

The book is also designed as a guide for students studying the following subject– “Economic development”

The book is also designed for scientists–economists and a broad circle of readers.

Scientific Editor:

Rozeta Asatiani – Doctor of Economic Sciences, Professor

Reviewer:

Nanuli Arevadze – Doctor of Economics

© Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU. 2015

© Ramaz Abesadze

ISBN 978-9941-9361-1-1

წინასიტყვაობა

წიგნი წარმოადგენს სახელმძღვანელოს ეკონომიკური პროფილის ბაკალავრებისათვის. იგი არის მეორე გადამუშავებული გამოცემა ჩემი ავტორობით გამოცემული წიგნისა – “ეკონომიკური განვითარება” (თბილისი, “მერიდიანი”, 2006)

წარსულში, პოსტსაბჭოთა სივრცის ქვეყნებში, მათ შორის, საქართველოში ეკონომიკური განვითარების პრობლემების კვლევას ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ თვისებრივი ცვლილებები ეკონომიკაში ძალიან ნელა, თითქმის შეუმჩნევლად მიმდინარეობდა და, ამიტომ, ძირითადი აქცენტი ეკონომიკური ზრდის თემატიკაზე იყო გადატანილი. ისტორიულად იგივე მიდგომა იყო მსოფლიოს სხვა ქვეყნებშიც, ვიდრე განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა პოსტინდუსტრიული განვითარების ფაზაში არ შევიდა.

სპეციალური ეკონომიკური ლიტერატურა აღნიშნულ პრობლემებზე საქართველოში თითქმის არ არსებობდა. ამ მიმართულებით აქტიური მუშაობა დაიწყო პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში. შედეგად, 2004 წელს გამოვიდა კოლექტიური მონოგრაფია [36], ხოლო შემდგომ წლებშიც არაერთი ნაშრომი გამოქვეყნდა ჩემ მიერ აღნიშნულ პრობლემატიკაზე. წინამდებარე წიგნს სწორედ ავტორის მიერ წლების განმავლობაში შესრუ-

ლებული ნაშრომები და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გაწეული პედაგოგიური საქმიანობა უდევს საფუძვლად.

ტერმინი “ეკონომიკური განვითარება” აღიქმება ორგვარი გაგებით. პირველის მიხედვით, ის არის პროცესი, რომელიც მიმდინარეობს ეკონომიკაში, მეორე გაგებით კი არის ეკონომიკური დისციპლინა, რომელიც შეისწავლის ამ პროცესებს.

ჩვენი ინიციატივითა და მაკროეკონომიკის კათედრის მხარდაჭერით თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ეკონომიკურ მიმართულებაზე შემოღებულ იქნა საგნები “ეკონომიკური განვითარება” და “ეკონომიკური განვითარების თეორია”. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს საგნები მსოფლიოს თითქმის ყველა წამყვან უმაღლეს სასწავლებელში ისწავლება, მაგრამ უმეტესობა სახელმძღვანელოებისა (მაგალითად, Michael P. Todaro, Stephen C. Smith. *Economic Development (11th Edition)*, 2013.) ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაზე, რაც, ჩვენი აზრით, არასწორია, ვინაიდან ეკონომიკურ განვითარებას ადგილი აქვს არა მხოლოდ განვითარებად ქვეყნებში, არამედ ნებისმიერ ეკონომიკურ სისტემაში. აქ ერთმანეთისაგან მხოლოდ ეკონომიკური განვითარების მიზნები და ამოცანები განსხვავდება.

“ეკონომიკური განვითარების” (“Economic Development”, «Экономическое Развитие») ტერმინის ნაცვლად ზოგჯერ გამოიყენება ტერმინი “განვითარების ეკონომიკა” (“Development Economics”, «Экономика Разви-

тия»)”, რაც მიუღებელია, ვინაიდან იგი აზრობრივად გაუგებარია – რადგანაც განვითარებას ეკონომიკა არ გააჩნია. ეკონომიკა შეიძლება ჰქონდეს ქვეყანას (საქართველოს ეკონომიკა), მრეწველობას (მრეწველობის ეკონომიკა), მშენებლობას (მშენებლობის ეკონომიკა), ვაჭრობას (ვაჭრობის ეკონომიკა), ფირმას (ფირმის ეკონომიკა) და ა. შ., მაგრამ არა განვითარებას.

ხშირად სამეცნიერო ბრუნვაში გამოიყენება გამოთქმები: “უარყოფითი განვითარება”, “უარყოფითი ზრდა”. მიგვაჩნია, რომ გადატანითი მნიშვნელობით ასეთი გამოთქმების გამოყენება შესაძლებელია უფრო პუბლიცისტურ სტატიებში. სამეცნიერო ნაშრომებში კი მათი გამოყენება არასასურველია. ვინაიდან ეკონომიკურ მეცნიერებაში “განვითარება” და “ზრდა” მხოლოდ დადებით პროცესებთანაა ასოცირებული. ამიტომ “უარყოფითი განვითარების” ნაცვლად მისაღებია ვიხმართ – “რეგრესი”, “უარყოფითი ზრდის” ნაცვლად კი “დაქვეითება”.

ეკონომიკური განვითარების პრობლემებს საზღვარგარეთ მრავალი ნაშრომი ეძღვნება მისი ცალკეული მხარეები (განსაკუთრებით, პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისა) ასევე შესწავლილია ქართველ ეკონომისტთა შრომებშიც [მაგ.: 43-232 და სხვ.].

ეკონომიკური განვითარების შესწავლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისათვის, ვინაიდან დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ეკონომიკის ტრანსფორმაციის დროს დაშ-

ვებული იქნა მრავალი შეცდომა, რის გამოც მეტად თუ ნაკლებად სრულყოფილ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა ვერ მოხერხდა. რეფორმების ასე გაგრძელება სასურველ შედეგს ვერ მოიტანს, არსებული ნაკლოვანებების აღმოფხვრა და სწორ გზაზე გასვლა ვერ მოხერხდება თვითდინებით. მთავარი ყურადღება ეკონომიკურ განვითარებაზე, ანუ ეკონომიკის თვისებრივ სრულყოფაზე უნდა იქნეს გადატანილი. ეს კი განხორციელდება ქვეყანაში ახალი, ანუ ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის გზით.

თავი I

ეკონომიკური განვითარების არსი. ეკონომიკური განვითარების უმსწავლის საბანი

§1. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა

ეკონომიკურ განვითარებას პირველი დიდი გამოკვლევა გამოჩენილმა მეცნიერმა ჯოზეფ შუმპეტერმა მიუძღვნა [305]. იგი ერთმანეთისგან მიჯნავს ტერმინებს – „ეკონომიკური ზრდა“ და „ეკონომიკური განვითარება“, ამასთან, ეკონომიკური განვითარების ძირითად ფაქტორად მეწარმეობასა და ინოვაციურ საქმიანობას მიიჩნევს. იგი ეკონომიკური განვითარების მხოლოდ ამ ფაქტორებით შემოიფარგლება, თუმცა, არსებობს სხვა არაერთი ფაქტორი, რომელიც უდიდეს გავლენას ახდენს მასზე.

ეკონომიკური განვითარების არსი ყველაზე კარგად ეკონომიკურ ზრდასთან მის შედარებაში ვლინდება.

განსხვავებას ზემოაღნიშნულ ამ ორ კატეგორიას შორის თვით მათი გამომსახველი სიტყვების მნიშვნელობები გამოხატავს. სიტყვა “ზრდა” ნიშნავს რაიმეს სიდიდეში მომატებას ან მისი რაოდენობის გადიდებას. შესაბამისად, იგი დაკავშირებულია საგნის ან მოვლენის მხოლოდ რაოდენობრივ ცვლილებასთან მატების მიმართულებით. სიტყვა “განვითარება” კი ნიშნავს რაიმეს ერთი მდგომარეობიდან მე-

ორეში, უფრო სრულყოფილში გადასვლას. მაშასადამე, იგი გამოხატავს საგნის ან მოვლენის თვისებრივ ცვლილებას სრულყოფის მიმართულებით. შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკური ზრდა ნიშნავს ეკონომიკის მასშტაბების რაოდენობრივ გადიდებას, ეკონომიკური განვითარება კი მის თვისებრივად ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას.

ამ ორ პროცესს შორის განსხვავების ნათელ, პრიმიტიულ მაგალითად გამოგვადგება ტრანსპორტის განვითარება. რაოდენობრივ ზრდას ასახავს სატრანსპორტო საშუალებათა რაოდენობა დღეს და წარსულში (რომელიც დღეისათვის შეუდარებლად მეტია), ხოლო განვითარებას სატრანსპორტო საშუალებათა სახეობები წარსულში (მარხილები, ურმები, ეტლები, და სხვ.) და დღეს (ავტომობილები, თვითმფრინავები, კოსმოსური ხომალდები, გემები, მატარებლები და სხვ.). იგივე ითქმის ეკონომიკის ყველა სხვა დარგსა და ყოფა-ცხოვრებაზე.

ეკონომიკურ განვითარებას უკავშირდება თვისებრივი, ხოლო ეკონომიკურ ზრდას მხოლოდ რაოდენობრივი ცვლილებები.

ეკონომიკური განვითარების პროცესში გამუდმებით მიმდინარეობს განახლების პროცესი. მაგალითად, ჩვენ თვალწინ გაქრა ხელის საბეჭდი მანქანები (რომელიც შეცვალა კომპიუტერმა), მემანქანეები და მასთან დაკავშირებული სამრეწველო საწარმოები. გაქრა კავშირგაბმულობისა და საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ძველი საშუალებები (და მასთან და-

კავშირებული დარგები) და შემოვიდა ახალი, რომელიც ასევე სწრაფად იცვლება და ა. შ.

ეკონომიკურ ზრდასა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის განსხვავება სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ მათ შორის კავშირი (თანაც სიღრმისეული) არ არსებობს. თუნდაც ის ფაქტი, რომ რაოდენობრივი ცვლილება საბოლოოდ გადადის თვისებრივ ცვლილებაში, მეტყველებს იმაზე, რომ ეკონომიკური ზრდა განვითარების ერთ-ერთი არსებითი ფაქტორია. მაგალითად, თანამედროვე მსოფლიოში ინდუსტრიალიზაციის მასშტაბების სრულიად განსაზღვრული დონის მიღწევის გარეშე პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის ჩამოყალიბება შეუძლებელი იქნებოდა, ვინაიდან არ იქნებოდა შესაბამისი რაოდენობის ფიზიკური და ადამიანისეული კაპიტალი, ინფრასტრუქტურა და ა. შ. მრავალი სხვა ასეთი ფაქტის მოყვანა შეიძლება ეკონომიკის ისტორიიდან.

თავის მხრივ, ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკის არა მხოლოდ თვისებრივი სრულყოფის, არამედ მისი შემდგომი რაოდენობრივი ზრდის განუსაზღვრელ პირობებს ქმნის. თუმცა ეკონომიკურ ზრდას შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს ეკონომიკური განვითარების გარეშე, მაგალითად მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს წარმოების ფაქტორთა ექსტენსიურ მატებას. ამის კარგი მაგალითია ინდუსტრიალიზაციამდელი ეკონომიკური სისტემების არსებობა, რომელთა მასშტაბების გადიდება ათასწლეულების მანძილზე თითქმის ეკონომიკური განვითარების გარეშე ხდებოდა. თუმცა, საბოლოო ანგარიშით,

ეკონომიკური ზრდის არნახული დაჩქარება მაინც სწორედ ეკონომიკური განვითარების შედეგად მოხდა.

ეკონომიკური განვითარების არსებობაც შესაძლებელია ეკონომიკური ზრდის გარეშე, უფრო მეტიც, ეკონომიკური დაქვეითების პირობებშიც კი. ეკონომიკური განვითარება გარკვეული დროის განმავლობაში, შესაძლებელია, დაქვეითების გამწვავების მიზეზიც კი გახდეს. ამის მაგალითს წარმოადგენს ეკონომიკური ტრანსფორმაციის (ეკონომიკის თვისებრივი სრულყოფის) პროცესი პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობაში, რომელიც ეკონომიკური დაქვეითების პირობებში მიმდინარეობდა.

საერთოდ, ეკონომიკურ განვითარებას აუცილებლად მოჰყვება ეკონომიკურ ზრდა, მაგრამ იგი შესაძლებელია მისი შენელებისკენაც იყოს მიმართული როგორც ღირებულებითი ფორმით, ისე ფიზიკურადაც. კონკურენცია აიძულებს მეწარმეებს, აამაღლონ მწარმოებლურობა და გააიაფონ პროდუქცია (აქეთაა მიმართული სახელმწიფოს ინოვაციური პოლიტიკაც), რაც ამცირებს პროდუქტის ზრდის ტემპებს (გამოთვლილს მთლიანი შიგა პროდუქტის ან მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მიხედვით). ამ პროცესში იცვლება ასევე წარმოებული პროდუქციის ფიზიკურ-რაოდენობრივი მახასიათებლებიც. ჯერ ერთი, წარმოებული პროდუქციის მასა ხდება უფრო “მსუბუქი” (მაგალითად, ლითონის დეტალების შეცვლა პლასტმასის დეტალებით, პროდუქციის მასალატევადობის შემცირება და ა.შ.) და, მეორეც, ხშირ შემთხვევაში

ადგილი აქვს ამა თუ იმ სახეობის პროდუქციის რაოდენობრივ კლებასაც (მაგალითად, ქსეროქსის, სკანერისა და პრინტერის ერთ კომბაინში გაერთიანება, და მრავალი სხვ., რაც, ბუნებრივია, აისახება მთლიანი შიდა პროდუქტის ღირებულებაზე შემცირების მიმართულებით.

მაშასადამე, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირება შესაძლებელია გამოწვეული იყოს ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებითაც და იგი ვერ ჩაითვლება ნეგატიურ მოვლენად, ვინაიდან ასეთ პირობებში მაღლდება როგორც კეთილდღეობის დონე (იზრდება ცხოვრების კომფორტი), ისე ქვეყნის სიძლიერე (მაგალითად, სამხედრო სიძლიერე იზრდება თვისებრივად ახალი იარაღის გამოყენებით, რომელიც ცვლის მრავალ ძველ იარაღს, არსენალიდან იხსნება რა ძვირადღირებული შეიარაღება, ინერგება ბრძოლის ახალი, უფრო პროგრესული და ამასთან იაფი საშუალებები და ფორმები). ადამიანთა ცხოვრების დონისა და ქვეყნის სიძლიერის ზრდა ამ შემთხვევაში ხდება თანამედროვე უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენების, მასალა- და ენერგოტევადობის შემცირების, პროდუქციის სამომხმარებლო თვისებების გაუმჯობესებისა და სხვა თვისებრივი ცვლილებების შედეგად. მაგალითად, კომპიუტერი მნიშვნელოვნად ამცირებს ადამიანთა საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში (საჯარო და სამოქალაქო რეესტრი, ბიბლიოთეკები, არქივი და ა. შ.) გამოყენებული რესურსების რაოდენობას. ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებისკენაა მიმართული მდგრადი განვითარების

რების მოთხოვნებიც.

მაშასადამე, ეკონომიკური განვითარება, რამდენადაც პარადოქსულად არ უნდა უღერდეს, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემანელებელი ერთ-ერთი ფაქტორი ხდება, რაც, საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლებისა და კომფორტის გაუმჯობესების პირობებში, უადრესად დადებით მოვლენას წარმოადგენს. ეს პროცესი კიდევ უფრო გაძლიერდება მომავალში, ვინაიდან თანდათან იწურება არააღდგენადი ბუნებრივრესურსული პოტენციალი, აღდგენადი რესურსების შესანარჩუნებლად კი აუცილებელი ხდება ეკონომიკური ზრდის ტემპები მოყვანილ იქნეს ბუნების კვლავწარმოების პროცესებთან შესაბამისობაში. ე. ი. ეკონომიკური განვითარება ემსახურება მოსახლეობის კეთილდღეობისა და ქვეყნის სიძლიერის ზრდას, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემანელებელ მოქმედებასთან ერთად. მაგრამ, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ზრდა შეწყდება, ვინაიდან ეკონომიკური განვითარება ძირითადად ეკონომიკური ზრდისკენაა მიმართული (გამოხატული როგორც ღირებულებითი, ისე ფიზიკური ფორმით). თუმცა, შესაძლებელია ისეთი ინოვაციების არსებობაც, როდესაც, მოსახლეობის კომფორტისა და ქვეყნის სიძლიერის ზრდის პირობებში გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ადგილი ექნეს მთლიანი შიგა პროდუქტის (ღირებულებითი სახით) შემცირებას წარმოებული პროდუქციის “მასის” შემცირების შედეგად (მაგალითად, თუ შესაძლებელი გახდა ლითონთა ზეგამტარობის თვისების პრაქტიკული გამოყენება, გაცი-

ლებით “მსუბუქი” და ეკონომიური გახდება ელექტროენერჯის გენერაციის, გადაცემის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესებთან დაკავშირებული ტექნიკა, ასევე მისი ქსელში, პრაქტიკულად, დანაკარგების გარეშე გადაეცემა, რაც საქონლისა და მომსახურების მნიშვნელოვან გაიაფებას გამოიწვევს).

ეკონომიკური განვითარების შედეგად გამოწვეულ ეკონომიკური ზრდის შემანელებელ მოქმედებას შესაძლებელია **“ეკონომიკური კლება”** ვუწოდოთ, რაც ძირეულად განსხვავდება **“ეკონომიკური დაქვეითებისაგან”**, ვინაიდან უკანასკნელი კრიზისული, უარყოფითი პროცესებითაა განპირობებული (რასაც უარყოფით შედეგებთან მივყავართ), ხოლო პირველი – დადებითი პროცესებით (რასაც მოსახლეობის კომფორტისა და ქვეყნის სიძლიერის ზრდასთან მივყავართ).

მაშასადამე, ეკონომიკური ზრდის რეალური სურათის შესაფასებლად საჭიროა მისი კორექტირება ზრდის მიმართულებით. მაგრამ ამის ზუსტი გაზომვა რაოდენობრივად შეუძლებელია, ვინაიდან იგი დაკავშირებულია თვისებრივ ცვლილებებთან ეკონომიკაში. ამიტომ, ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობის შესაფასებლად აუცილებელია თვისებრივ მაჩვენებელთა გამოყენებაც.

რასაკვირველია, ფასების შემცირებას ადგილი შეიძლება ჰქონდეს ეკონომიკური დაქვეითების დროსაც, მაგრამ იგი ძირითადად დაკავშირებულია უარყოფით მოვლენებთან ეკონომიკაში და არავითარი კავშირი არ აქვს ეკონომიკური განვითარების შედეგ

გად გამოწვეულ ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელებასთან. შეიძლება დაიბადოს კითხვა, რომ რესურსების სრული ათვისების შემთხვევაში, ეკონომიკური კლების შედეგად გამოთავისუფლებული რესურსები ხომ სხვაგან გადანაწილდება და, ამდენად, ეკონომიკურ კლებას ადგილი არ ექნება. ჯერ ერთი, ეკონომიკური კლების დროს შრომითი რესურსები (და ხშირდ ბუნებრივი რესურსებიც) ყოველთვის ვერ გამოთავისუფლდება (როდესაც საქმე გვაქვს პროდუქციის ღირებულებით და არა რაოდენობრივ შემცირებასთან), მეორეც, გამოთავისუფლების შემთხვევაშიც კი თავისუფალი რესურსები ეძებს ისეთ სფეროს, სადაც ეფექტიანობა უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე იმ სფეროში, საიდანაც ის გამოთავისუფლდა. მესამეც, ხშირად აღნიშნული პროცესები დაკავშირებულია ბუნებრივი რესურსების შენარჩუნებასთან, მათი ამოწურვის საფრთხიდან დამომდინარე. ასე რომ, ტენდენცია ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე ეკონომიკური განვითარების შემანელებელი მოქმედებისა, სახეზეა. ამდენად, განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელების ერთ-ერთი მიზეზი ეკონომიკური განვითარებაც შეიძლება იყოს (კომფორტის ზრდის ხარჯზე).

ბუნებრივია, იბადება კითხვა, თუ რატომაა ეკონომიკური განვითარების დონე მკვეთრად განსხვავებული მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. რატომაა, რომ ერთ ქვეყანაში მეტია საყოფაცხოვრებო პროდუქტები, უკეთესია სამედიცინო მომსახურება, მეტია განათლების მიღების შესაძლებლობა და ა.შ., ვიდრე

მეორეში, რომ უძველეს ხანასა და შუა საუკუნეებში მაღალგანვითარებული ქვეყნები (მაგალითად, ინდოეთი) დღეისათვის ნაკლებგანვითარებულნი, ხოლო ჩამორჩენილი ქვეყნები (მაგალითად, ჩრდილო ამერიკა) ყველაზე მოწინავენი არიან. პასუხი, რასაკვირველია, ერთია, იმიტომ, რომ ამ ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ტემპები ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. მაგრამ, ეს პასუხი მოვლენის მხოლოდ ზედაპირული გამოვლინებაა, ვინაიდან ეკონომიკურ ზრდას გრძელვადიან პერიოდში სწორედ ეკონომიკური განვითარების პროცესები განსაზღვრავს. ეს პროცესები კი მიმდინარეობს გარკვეული ეკონომიკური სისტემის შიგნით, მისი შემადგენელი ელემენტებისა და ამ ელემენტებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების ცვლილების შედეგად.

გამომდინარე აქედან, ეკონომიკური განვითარების პროცესი არის ეკონომიკურ სისტემაში მიმდინარე იმ ცვლილებების პროცესი, რომლებიც ეკონომიკის თვისებრივად ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას განაპირობებენ. ეს კი ხორციელდება როგორც შიგა, ისე გარე ფაქტორების გავლენით ეკონომიკაზე.

იმ ქვეყნებმა, რომლებმაც წარმატებას მიაღწიეს ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით (შექმნეს სრულყოფილი ინსტიტუციები და პროდუქციის ახალი სახეობები, გააუმჯობესეს ტექნოლოგიები და წარმოების ორგანიზაციის ფორმები და მეთოდები, მოახდინეს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფა და ა.შ.), შეძლეს განვითარებული სა-

ბაზრო ეკონომიკის შექმნა. ხოლო იმ ქვეყნებს, რომელთაც ვერ განახორციელეს მსგავსი გარდაქმნები, ნაკლებად განვითარებული საბაზრო ეკონომიკა აქვთ.

საერთოდ, ეკონომიკურ განვითარებას ადგილი აქვს ნებისმიერი ეკონომიკური წყობის დროს და ნებისმიერი განვითარების დონის მქონე ქვეყანაში. აქ ერთმანეთისაგან მხოლოდ ეკონომიკური განვითარების ტემპები განსხვავდება მნიშვნელოვნად.

ეკონომიკურ განვითარებას, საბოლოო ანგარიშით, უნდა მოჰყვეს საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლება, რაც გამოიხატება არა მხოლოდ მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლის ზრდაში, არამედ მოსახლეობის ფენებს შორის შემოსავლების თანდათან გათანაბრებასა და კომფორტის ზრდაში.

§2. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური სისტემა

რომელი უფრო დიდ გავლენას ახდენს ერთმანეთზე – ეკონომიკა (ეკონომიკური სისტემა), თუ სახელმწიფო წყობა (სახელმწიფო პოლიტიკა)?

რომის კანონები და სახელმწიფო წყობა ვერ იქნება დღევანდელობის შესაბამისი და პირიქით, დღევანდელი კანონები და სახელმწიფო წყობა შეუსაბამო იქნებოდა რომის სახელმწიფოსათვის, ვინაიდან დღეისათვის ეკონომიკური განვითარების დონე განსხვავდება მაშინდელი რომის ეკონომიკური განვითარების დონისაგან. ე. ი. გრძელვადიან პერიოდში ეკო-

ნომიკა განსაზღვრავს პოლიტიკას და სახელმწიფო წყობას, მაგრამ მოკლევადიან პერიოდში პოლიტიკა (სახელმწიფო წყობა) განსაზღვრავს ეკონომიკის თამაშის წესებს, მოწყობის ფორმას (საბაზრო, მბრძანებლური, ტრადიციული, შერეული), მათ შესაბამის მოდელებს (იაპონური, გერმანული და ა. შ.) და ა.შ. ამავე დროს, ეკონომიკის განვითარება თანდათან იწვევს სახელმწიფო მართვის ფორმების სრულყოფას. ეკონომიკის ახალი დონე მოითხოვს ახალ პოლიტიკას.

ეკონომიკური სისტემა ემსახურება იმ საქონლისა და მომსახურების წარმოებას, განაწილებას, გაცვლასა და მოხმარებას, რომელიც განკუთვნილია ადამიანთა საზოგადოების მოთხოვნილებათა მაქსიმალური დაკმაყოფილებისათვის. იგი ფუნქციონირებს გარკვეული ორგანიზაციული წყობის პირობებში.

განასხვავებენ ეკონომიკური სისტემის ორგანიზაციის ოთხ მოდელებს: წმინდა კაპიტალიზმს, მბრძანებლურ ეკონომიკას, შერეულ ეკონომიკასა და ტრადიციულ ეკონომიკას.

წმინდა კაპიტალიზმის დროს ეკონომიკური ძალაუფლება ბაზრის ხელშია, იგი განსაზღვრავს ფასების დონეს და უზრუნველყოფს თავისუფალ კონკურენციას. ყოველივე ეს, ბაზრის სუბიექტთა ეგოისტურ მისწრაფებებთან შერწყმული, განაპირობებს მაღალ საზოგადოებრივ ეფექტიანობას. კონკურენცია აიძულებს მწარმოებლებს სრულყოფილ ტექნიკა და ტექნოლოგია, დანერგონ წარმოების ორგანიზაციის ახალი ფორმები და მეთოდები, გააიაფონ პროდუქცია

და აამდღონ მისი ხარისხი. აქ სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში შესუსტებულია.

მბრძანებლური ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური ძალაუფლება სახელმწიფოს ხელშია. ბაზარი აღარ ასრულებს რეგულატორის როლს. ადმინისტრაციული აპარატის მიერ მიტაცებულია ფუნქციები რომელთაც მესაკუთრეები და საწარმოები უნდა ასრულებდნენ.

როგორც წმინდა კაპიტალიზმი, ისე მბრძანებლური ეკონომიკა არარეალური ფორმებია. **შერეული ეკონომიკის** დროს მნიშვნელოვანია როგორც ბაზრის, ისე სახელმწიფოს როლი. ბაზარი და სახელმწიფო ავსებს იმ ჩავარდნებს რომელთაც ადგილი აქვთ მათი წმინდა სახით ფუნქციონირების დროს. განასხვავებენ შერეული ეკონომიკის სხვადასხვა მოდელს (ამერიკული, იაპონური, გერმანული, შვედური და ა. შ.), რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ხარისხით.

ტრადიციული ეკონომიკა¹ ეფუძნება ტრადიციებს, ზნე-ჩვევებსა და ადათ-წესებს რომლებიც გადაეცემიან თაობიდან თაობას და ეკონომიკური ურთიერთობები (წარმოება, განაწილება, გაცვლა და მოხმარება) განისაზღვრება მათ მოთხოვნათა შესაბამისად. უმეტეს შემთხვევაში ისინი ხელს უშლიან ეკონომიკურ განვითარებას. ასეთი ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია:

¹ https://www.google.ru/?gws_rd=ssl#newwindow=1&q=traditional+economy

- უმთავრესად სასოფლო-სამეურნეო მიმართულება;
- წარმოების არქაული ფორმები;
- მომხმარებლური ნატურალური წარმოება;
- ვაჭრობის შემთხვევითი ხასიათი;
- ინოვაციებს ადგილი აქვს იშვიათად, ვინაიდან ისინი ეწინააღმდეგებიან ტრადიციებსა და ადათ-წესებს და ა. შ.

ასეთი სისტემა დამახასიათებელია პირველყოფილი თემური წყობილებისათვის, მაგრამ იგი შემონახულია სამხრეთ აზიის, აზიისა და აფრიკის სასოფლო-სამეურნეო ზონებში, როგორც სახელმწიფოს შიგნით გამოყოფილი იზოლირებული თემების ეკონომიკა.

სახელმწიფო წყობისა და მმართველობის ფორმებია:• ავტოკრატია – როდესაც მთელი ძალაუფლება მხოლოდ ერთ ადამიანს ეკუთვნის; არისტოკრატია – როდესაც ძალაუფლება უჭირავთ არისტოკრატებს; დემოკრატია როდესაც მთელი ძალაუფლება უშუალოდ ხალხს ან მათ წარმომადგენლებს ეკუთვნით; თეოკრატია – როდესაც უმაღლესი ხელისუფლება არის სამღვდელთა; მერიტოკრატია – როდესაც თანამდებობები გადაიცემა და პასუხისმგებლობა მიენიჭებათ ადამიანებს, მათ მიერ დემონსტრირებულ ტალანტზე და შესაძლებლობებზე (დამ-

* http://temida.do.am/load/iuridiuli_lit-39-erat-39-ura/sakhemts_39_ipos_ts_39_qobis_da_martvelobis_pormebi/7-1-0-249

სახურებაზე) დაყრდნობით; **მონარქია** – როდესაც ძალაუფლება არის ერთი ადამიანის, მეფის, ხელშია. არსებობს მონარქიის ორი ტიპი: **კონსტიტუციური მონარქია** - რომლის დროს მონარქის ძალაუფლება შეზღუდულია კონსტიტუციით და **აბსოლუტური მონარქია** - რომლის დროს მონარქი შეუზღუდავ ძალაუფლებას ფლობს; **პლუტოკრატია** – პოლიტიკური წყობილებაა, რომლის დროსაც სახელმწიფოს მართავს გაბატონებული კლასის ყველაზე მდიდარ წარმომადგენელთა მცირერიცხოვანი ჯგუფი, ხოლო ხალხი სრულიად უუფლებოა; **რესპუბლიკა** – როდესაც სახელმწიფოს მეთაურს ირჩევენ გარკვეული ვადით; **ტექნოკრატია** – საზოგადოება, რომელშიც ადამიანები მმართველ თანამდებობებს იკავებენ მათი კვალიფიკაციის მიხედვით (და არა მაგალითად არჩევნების გზით); **ოლიგარქია** – როდესაც ძალაუფლება უჭირავს ადამიანების ვიწრო, ელიტურ წრეს (ოლიგარქებს), რომლებიც ძალაუფლებას იყენებენ საკუთარი ინტერესების შესაბამისად. ეს ტერმინი პირველად გამოიყენეს ძველმა ბერძენმა ფილოსოფოსებმა პლატონმა და არისტოტელემ; **უნიტარიზმი** – როდესაც ქვეყნებში არსებული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები უშუალოდ ემორჩილებიან ცენტრალურ ხელისუფლებას. აქ არსებობს ერთიანი კონსტიტუცია, მოქალაქეობა და უმაღლესი ორგანოების ერთიანი სისტემა. ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილი არის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დანაყოფი, რომელიც ძირითადად იმართება ცენტრალური მთავრობის მიერ მიღებული

კანონის საფუძველზე; **ფედერალიზმი** – რომლის დროს ქვეყნის ცალკეულ ნაწილებს მინიჭებული აქვთ შესამჩნევი თვითმმართველობის უფლება; **ტოტალიტარიზმი** – ანტიდემოკრატიული პოლიტიკური წყობა, რეჟიმი, რომლის დროსაც სახელმწიფო სრულად არის გაბატონებული საზოგადოებასა და პიროვნებაზე. იგი მიისწრაფის საზოგადოების ყველა სფეროზე კონტროლის დამყარებისაკენ.

საბაზრო ეკონომიკისათვის ყველაზე უფრო მისაღებია სახელმწიფო წყობის დემოკრატიული ფორმა, თუმცა იგი შეიძლება არსებობდეს სახელმწიფო წყობის სხვა ფორმების დროსაც. მაგალითად, დღეისათვის არაერთი ავტორიტარული ქვეყანა არსებობს, სადაც საბაზრო ეკონომიკური სისტემა ფუნქციონირებს.

ეკონომიკური სისტემა ეფუძნება მასში შემავალ ელემენტთა ერთობლიობას. ეს ელემენტებია: **საკუთრების ფორმები, ფიზიკური და ადამიანისეული კაპიტალი, ტექნოლოგია და ინფორმაცია, ინსტიტუციები.** ისინი არსებობენ ეკონომიკური სისტემის ნებისმიერი ორგანიზაციული წყობის დროს. თუმცა, მათი როლი და მნიშვნელობა სხვადასხვა წყობის დროს განსხვავებულია. მაგალითად, წმინდა კაპიტალიზმის დროს ეკონომიკურ ურთიერთობებს განსაზღვრავს ფიზიკური კაპიტალი, შერეული ეკონომიკის დროს კი – ადამიანისეული კაპიტალი, ხოლო ტრადიციული ეკონომიკის დროს – ინსტიტუტები.

საკუთრების ფორმებიდან ისტორიულად განასხვავებენ **საერთო და კერძო საკუთრებას.** ათას-

წლებების მანძილზე საკუთრების ეს ორი ფორმა არსებობს ერთდროულად, მაგრამ მათი მნიშვნელობა განვითარებისათვის არაერთგვაროვანია. არ შეიძლება დაუსაბუთებლად უპირატესობა მივანიჭოთ საკუთრების ერთ ან მეორე ფორმას. ისინი უნდა გამოვიყენოთ იქ და მაშინ, სადაც და როდესაც მათი გამოყენება ყველაზე ეფექტიანია. საერთოდ, საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია კერძო საკუთრება, ხოლო მბრძანებლურისათვის – საერთო საკუთრება.

ეკონომიკური განვითარების დროს პროგრესული ცვლილებები ხდება სწორედ ეკონომიკური სისტემის ელემენტებში, რაც გამოხატულებას პოულობს ეკონომიკის რაოდენობრივ და თვისებრივ მახასიათებლებში. ამ განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალაა ადამიანთა საზოგადოების დაუოკებელი ლტოლვა თავიანთი სულიერი და ფიზიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გაუმჯობესებისაკენ. ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის აუცილებლობას განაპირობებს ასევე ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური რესურსები არის შეზღუდული, ხოლო ადამიანთა მოთხოვნილებები შემოუსაზღვრავი. ეკონომიკური რესურსების შეზღუდულობა კი მოითხოვს, სულ უფრო ეფექტიანად გამოვიყენოთ ისინი და, ასევე, შევინარჩუნოთ მომავალი თაობებისათვის.

ეკონომიკური განვითარების დროს პროგრესული ცვლილებები ხდება სწორედ ეკონომიკური სისტემის ელემენტებში. განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალა კი არის ადამიანთა საზოგადოების

დაუოკებელი ლტოლვა სულიერი და ფიზიკური მო-
თხოვნილებების დაკმაყოფილების გაუმჯობესებისა-
კენ.

თუ ეკონომიკური სისტემის ელემენტებს შორის
ცვლილებები თანხვედნილია, მაშინ ადგილი აქვს
სინერგიულ ეფექტს, რის გამოც, ეკონომიკური გან-
ვითარების პროცესი ძლიერდება. როდესაც აღნიშნ-
ულ ელემენტებს შორის წინააღმდეგობა წარმოიშო-
ბა, მაშინ აუცილებელი ხდება მთელი ეკონომიკური
სისტემის ორგანიზაციული წყობის შეცვლა, რაც
ხორციელდება ან რევოლუციური (ნახტომისებური),
ან ევოლუციური (თანდათანობითი) განვითარების
გზით. პირველ შემთხვევაში ადგილი აქვს სწრაფ
ცვლილებებს ეკონომიკური სისტემის ელემენტებში,
რასაც მოჰყვება საზოგადოებრივი წყობილების ასევე
სწრაფი შეცვლა (მაგალითად, ფეოდალურიდან კაპი-
ტალისტურზე გადასვლის დროს). მეორე შემთხვევა-
ში ცვლილებები მიმდინარეობს თანდათან და საზო-
გადოებრივი წყობილებაც შეუმჩნეველად, თუმცა არ-
სებითად (მაგალითად, ინდუსტრიული საზოგადოე-
ბიდან პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაზე გადასვ-
ლა) იცვლება. ორივე შემთხვევაში მიიღება ეკონო-
მიკის თვისებრივად ახალი მდგომარეობა, რომელიც
ეკონომიკური განვითარების შემდგომი დაჩქარების
საშუალებას იძლევა. ასპარეზზე გამოდიან ახალი
ძალები, რომლებიც კიდევ უფრო აძლიერებენ ეკო-
ნომიკური განვითარების პროცესს. საქმე გვაქვს თვი-
სებრივად ახალ საკუთრების ფორმებთან, ფიზიკურ
და ადამიანისეულ კაპიტალთან, ტექნოლოგიებთან,

ინსტიტუციებთან და ა.შ.

გამომდინარე ზემოთ თქმულიდან ეკონომიკური განვითარება, როგორც დისციპლინა, შეისწავლის ეკონომიკურ სისტემაში მიმდინარე იმ ცვლილებების კანონზომიერებებს, რომლებიც ეკონომიკის თვისებრივად ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას განაპირობებენ.

კითხვები და დავალებები

1. რას ნიშნავს ეკონომიკური ზრდა?
2. რას ნიშნავს ეკონომიკური განვითარება?
3. არის თუ არა ტექსტში მოყვანილი განმარტება ეკონომიკური განვითარებისა სრულყოფილი. თუ არა, რას დაამატებდით მას? თუ კი, რატომ არის სრულყოფილი?
4. აქვს თუ არა ალბილი ეკონომიკურ განვითარებას ეკონომიკური ზრდის გარეშე?
5. ბრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკური განვითარება არსებობს თუ არა ეკონომიკური ზრდის გარეშე?
6. რა განსაზღვრავს ეკონომიკური ზრდის ტემპებს ბრძელვადიან პერიოდში?
7. ეკონომიკურ განვითარებას ალბილი აქვს მხოლოდ განვითარებად ქვეყნებში თუ სხვა ქვეყნებშიც?
8. თქვენი აზრით არსებობს თუ არა ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესები რომლებიც დამახასიათებელია ყველა ქვეყნისათვის?
9. რა მოქმედება ეკონომიკურ განვითარებას საბოლოოდ?
10. მიეკუთვნება თუ არა გადაწყვეტი მნიშვნელობა ეკონომიკურ განვითარებას ქვეყნის საერთო (სოციალურ, კულტურულ, თავდაცვით და ა. შ.) განვითარებაში?
11. რა არის ეკონომიკური კლება? ნიშნავს თუ არა ის ეკონომიკურ დაქვეითებას?
12. დაახახელებთ ეკონომიკური კლების მაგალითებს?
13. რა არის ეკონომიკური სისტემა?
14. რა არის სახელმწიფო წყობა?

15. რას ემსახურება ეკონომიკური სისტემა?
16. რომელი უფრო დიდ ბავლენას ახდენს ერთმანეთზე – ეკონომიკური სისტემა თუ სახელმწიფო წყობა?
17. დაასახელეთ სახელმწიფო წყობის და მმართველობის ფორმები, რომელი მოდელი შეესაბამება საბაზრო ეკონომიკას?
18. რა და რა სახის ეკონომიკური სისტემა არსებობს?
19. აქვთ თუ არა ტრადიციულ და მბრკანებლურ ეკონომიკურ სისტემებს დადებითი მხარეები. თუ აქვთ, რაში მდგომარეობს ის?
20. თქვენი აზრით რომელი ეკონომიკური სისტემაა ყველაზე მისაღები?
21. რომელია ეკონომიკური სისტემის ელემენტები?
22. როდის აქვს ადგილი სინერგიულ ეფექტს?
23. რა კავშირია ეკონომიკური სისტემის ელემენტებსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის?
24. რას შეისწავლის ეკონომიკური განვითარება როგორც დისციპლინა?
25. თქვენი აზრით რა საერთო და რა განსხვავებაა ეკონომიკურ განვითარებასა და ეკონომიკური მენეჯერების სხვა დისციპლინებს შორის?
- 26.** მოიძიეთ სხვადასხვა ეკონომიკური სისტემის (და მოდელის) მქონე სახელმწიფოები და შეაღარეთ ისინი ერთმანეთს
- 27.** მოიძიეთ სხვადასხვა წყობის სახელმწიფოები და შეაღარეთ ერთმანეთს. დაასახელეთ სახელმწიფოები რომელთა წყობა ყველაზე მეტად შეესაბამება საბაზრო ეკონომიკას და პასუხობს ეკონომიკური განვითარების მოთხოვნებს

თაზო 2.

ბანკოთარების თეორიები

ერთმანეთისაგან შეიძლება განვასხვავოთ განვითარების თეორიები, რომელიც ეფუძნება ამა თუ იმ პროცესს და მოვლენას:

ტექნოლოგიური თეორიების მიხედვით, განვითარების ძირითადი მამოძრავებელია ტექნოლოგიები. ამ თეორიის პირველი წარმომადგენელია ლიუსის გენერი მორგანი. იგი თავის წიგნში “უძველესი საზოგადოება” [387] **განიხილავს განვითარების შვიდ სტადიას** მხოლოდ ტექნოლოგიური ინოვაციების მიხედვით – ცეცხლის დაუფლება, მშვილდ-ისრის გამოგონება და ა. შ.

ენერგეტიკული თეორიების მიხედვით, განვითარებას განაპირობებს ენერჯის ახალი სახეობების (ცეცხლი, ორთქლი, ელექტროენერჯია, თერმობირთვული ენერჯია) აღმოჩენა და ათვისება. მაგალითად, ევოლუციონისტი ლ. უაიტი ამტკიცებდა, რომ საზოგადოებები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მათ მიერ მოხმარებული ენერჯის ოდენობით [438].

ადამიანისეული კაპიტალის თეორიის მიხედვით განვითარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ადამიანისეული კაპიტალი. ამ თეორიის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენლები არიან თეოდორ შულცი [291, 292] და გერი ბეკერი [247].

განვითარების ზოგ თეორიაში უპირატესობა ენიჭება აგრარულ ტექნოლოგიებსა და სასურსათო

რესურსებს, სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებს (გზები, რკინიგზა, თვითმფრინავი, ფოსტა, ტელეგრაფი, ტელეფონი, ტელეფაქსი, ელექტრონული ქსელები) და სხვ. მაგალითად, ლ. მეჩნიკოვის [396] აზრით, განვითარების ძირითადი ფაქტორია წყლით მიმოსვლის გზები, რომელიც იყოფა: “სამდინარო” (ძველი მსოფლიო), “საზღვაოსნო” (შუა საუკუნეები) და “საოკეანო” (ახალი და უახლესი დრო) პერიოდებად.

ინფორმაციული ფაქტორის მიხედვით, განვითარება მოხდა ჩვეულებრივი სალაპარაკო ენიდან საბეჭდო მანქანამდე, კომპიუტერამდე და ინტერნეტამდე ინფორმაციის საშუალებათა განვითარების შედეგად [320].

მ. ვებერის **ინსტიტუციური თეორიის** მიხედვით კი პროგრესი უკავშირდება სარწმუნოებას, რომ კაპიტალიზმის აღმავლობა დაკავშირებულია პროტესტანტიზმთან [334, 335].

პირველი მეცნიერული გამოკვლევები ეკონომიკური განვითარების პრობლემებს მიუძღვნეს ნიკოლოზ დიმიტრის ძე კონდრატიევი და ჯოზეფ შუმპეტერმა [449], რომელიც ეკონომიკური განვითარების **ფაქტორებად მეწარმეობასა და ინოვაციებს** მიიჩნევდა. კონდრატიევის სახელთან დაკავშირებულია ცნობილი **ეკონომიკური კონიუნქტურის დიდი ტალღების თეორია** [373].

ჯოზეფ შუმპეტერის მიხედვით, მეწარმე წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების მამოძრავებელ ძალას. იგი იძულებულია, გადალახოს მრავალი

წინააღმდეგობა, იყენებს სიახლეებს. სწორედ ინოვაციური* პროცესები განაპირობებს ეკონომიკური განვითარების ხარისხს. შუმპეტერის ამ მოსაზრებებზე დაყრდნობით იქნა მეწარმეობა აღიარებული წარმოების მეოთხე ფაქტორად, მოგება კი მეწარმისა და არა კაპიტალის შემოსავლად, როგორც ეს ითვლებოდა ჟ. ბ. სეის სამფაქტორიან მოდელში.

განსაკუთრებული ინტენსივობით მუშავდება ეკონომიკური განვითარების პრობლემები მეოცე საუკუნის სამოციანი წლებიდან. გამოვყოფთ ზოგიერთ მათგანს [401].

ეკონომიკური განვითარების სტადიების თეორია. ამერიკელი ეკონომისტი, სოციოლოგი და ისტორიკოსი უ. როსტოუ თავის წიგნში “ეკონომიკური ზრდის სტადიები” გამოყოფს განვითარების შემდეგ ხუთ სტადიას: 1. ტრადიციული საზოგადოება 2. აღმავლობისათვის წანამძღვრების შექმნა 3. აღმავლობა 4. მოძრაობა ტექნოლოგიური სიმწიფისაკენ. 5. მასობრივი მოხმარების საუკუნე.

ტრადიციულ საზოგადოებაში, რომელიც გრძელდება კაპიტალიზმამდე, ეკონომიკურ განვითარებას ადგილი თითქმის არ ჰქონია, მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა დაკავებული იყო სოფლის მეურნეობით, ეროვნული შემოსავალი კი, ძირითადად, ამწარმოებლურად გამოიყენებოდა.

მეორე სტადიაზე ხდება მნიშვნელოვანი ძვრები

* ტერმინი “ინოვაცია” პირველად სამეცნიერო ბრუნვაში სწორედ ჟოზეფ შუმპეტერმა შემოიტანა.

როგორც სოფლის მეურნეობაში, ისე ტრანსპორტსა და საგარეო ვაჭრობაში.

მესამე სტადია შეესაბამება სამრეწველო რევოლუციას, ინერგება თვისებრივად ახალი ტექნიკა და ტექნოლოგია.

მეოთხე სტადია შეესაბამება ინდუსტრიულ საზოგადოებას, ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებას.

მეხუთე სტადიაზე ხორციელდება წარმოებიდან მასობრივ მოხმარებაზე გადასვლა.

ეკონომიკური განვითარების ძირითად პირობად როსტოუს მიაჩნია შიგა და უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა ქვეყნის ეკონომიკაში დაბანდებების განსახორციელებლად.

ახალი ინდუსტრიული საზოგადოების თეორია.

იგი აღწერილია ამერიკელი ეკონომისტის ჯ. გელბრეიტის ნაშრომებში, რომლის მიხედვითაც, სულ უფრო სრულყოფილი ტექნიკის გამოყენება იწვევს კაპიტალიზმის შინაგან გარდაქმნას. ამავე მოსაზრებებს იზიარებენ ფრანგი სოციოლოგი რაიმონ არონი და ელიულია. მათი აზრით, ხდება კერძო საკუთრების წამყვანი როლის ლიკვიდაცია, ეკონომიკური ძალაუფლება გადადის მსხვილ კორპორაციათა ხელში, თანდათან ქრება უთანასწორობა მოსახლეობის ფენებს შორის და ა.შ.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოების თეორია.

ამ თეორიის პირველი წარმომადგენელია ამერიკელი სოციოლოგი დ. ბელი, რომლის მიხედვითაც პოსტინდუსტრიული საზოგადოება ხასიათდება შემდეგი ხუთი ნიშან-თვისებით: 1. ეკონომიკის გადასვლა უპი-

რატესად საქონლის წარმოებიდან უპირატესად მომსახურების წარმოებაზე; 2. დასაქმებულთა შორის პროფესიონალი სპეციალისტებისა და ტექნიკოსების ხვედრითი წილის ზრდა; 3. თეორიული ცოდნის წამყვანი როლი; 4. ტექნიკურ-ეკონომიკური გარემოს ორიენტაცია ტექნოლოგიების კონტროლზე; 5. გადაწყვეტილების მიღების პროცესთა უზრუნველყოფა ახალი, ინტელექტუალური ტექნოლოგიების მეშვეობით.

სუპერინდუსტრიალიზმის თეორია. ამერიკელი სოციოლოგი და ფუტოროლოგი ალვინ ტოფლერი გამოყოფს განვითარების სამ ტაღდას. პირველი, ეს არის “ცივილიზაციის აგრარული ტაღდა”, რომელიც დაიწყო დაახლოებით ათი ათასი წლის წინ, მეორე – “პლანეტარული ცივილიზაციის ტაღდა”, რომელიც იწყება XVII საუკუნეში სამრეწველო რევოლუციით და რომელმაც დაამკვიდრა ინდუსტრიული ცივილიზაცია, მესამე ტაღდა დაიწყო XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, რომელსაც მოჰყვა “წარმოებასა და მოხმარებაზე ორიენტირებული ინდუსტრიული ინდივიდის” გადასვლა “ახალ სულიერ, შემოქმედებით ფასეულობებზე ორიენტირებულ ინდივიდუუმზე”.

ალსანიშნავია ასევე, **ერთიანი ცივილიზაციის თეორია**, რომლის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელია იაპონური წარმოშობის ამერიკელი ეკონომისტი ფ. ფუკუიამა, რომლის მიხედვითაც, მსოფლიო გარდაიქმნება ერთიან საზოგადოებად. ამიტომ, თითქოსდა, დადგება “ისტორიის დასასრული.”

ცხრილი 1

ცივილიზაციათა ხვედრითი წილი მსოფლიო მთლიან პროდუქტში (1950-1992)

ცივილიზაციები	ხვედრითი წილი მსოფლიო მთლიან პროდუქტში			
	1950	1970	1980	1992
დასავლეთის	64,1	53,4	48,6	48,8
მართლმადიდებლური	16,0	17,4	16,4	6,2
ჩინური	3,3	4,8	6,4	10,0
ისლამური	2,9	4,6	6,3	11,09
ინდუისტური	3,8	3,0	2,7	3,5
იაპონური	3,1	7,8	8,5	8,0
ლათინოამერიკული	5,6	6,2	7,7	8,3
აფრიკული		2,8	3,3	4,11

წყარო: Экономическая энциклопедия. М.: «Экономика», 1999.

ამ თეორიის საპირისპიროა ცივილიზაციათა შეჯახების თეორია, რომლის წარმომადგენლის, ამერიკელი პროფესორის ს. ჰანგტინგტონის აზრით, “ცივილიზაციების” შემდეგ მსოფლიო სულ უფრო მრავალპოლარული გახდა როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური თვალსაზრისით. ს. ჰანგტინგტონის მიხედვით, თანამედროვე ეტაპზე არსებობს 8 ცივილიზაცია: დასავლეთის, ლათინოამერიკული, აფრიკული, ისლამური, ჩინეთის, ინდუისტური, მართლმადიდებლური და იაპონური. ამ ცივილიზაციათა ხვედრითი წილი მსოფლიო მთლიან პროდუქტში მნიშვნელოვნად იცვლება წლების განმავლობაში (ცხრილი 1). როგორც ჩანს, მსოფლიო მთლიან პროდუქტში მნიშვნელოვ-

ნად იზრდება ჩინური, ისლამური და იაპონური ცივილიზაციის ხვედრითი წილი და მცირდება დასავლეთისა და მართლმადიდებლური ცივილიზაციის ხვედრითი წილი.

ლიუისის განვითარების თეორია [417]. ეს თეორია მიეკუთვნება სტრუქტურული გარდაქმნების შესახებ არსებულ შეხედულებებს განვითარებად ქვეყნებში. მისი ფუძემდებელია ნობელის პრემიის ლაურეატი არტურ ლიუისი.

ამ თეორიის მიხედვით, დაბალგანვითარებული ეკონომიკა იყოფა ორ სექტორად – ტრადიციულ (ნატურალური სოფლის მეურნეობა) და თანამედროვე (ქალაქის მრეწველობა) სექტორად. ამასთან, პირველი სექტორი ფლობს ჭარბ სამუშაო ძალას და მათი გამოყენება მეორე სექტორში გაზრდის მის ეფექტიანობას ისე, რომ არ შემცირდება მოსავლიანობა პირველ სექტორში. ეს კი შეესაბამება ეკონომიკური განვითარების მოთხოვნებს.

სტრუქტურული გარდაქმნების თეორიას მიეკუთვნება ასევე ხ. ჩერნის შეხედულებები განვითარების შესახებ*. იგი განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაზე დაყრდნობით აკეთებს შემდეგ დასკვნებს: განვითარებად ქვეყნებში ადგილი აქვს ეკონომიკური აქტიურობის გადატანას აგრარული სექტორიდან მრეწველობაში; ფიზიკური და ადამიანისეული კაპიტალის მუდმივ დაგროვებას; ქალაქების ზრდას; სამუშაო ძალის ხარისხობრივი მახასიათებლების

*<http://www.undp.uz/ru/download/index.php?type=publication&id=150&parent=2858&doc=99143>.

(განათლება) წინა პლანზე წამოწევას და სხვ.

ყურადღებას იმსახურებს ასევე **საგარეო დამოკიდებულების თეორია**. არსებობს ამ თეორიის სამი მიმართულება*:

დამოკიდებულების ნეოკოლონიური მოდელი. ამ მოდელის მიხედვით, მდიდარი ქვეყნები აფერხებენ ან შეუძლებელს ხდიან ღარიბი ქვეყნების განვითარებას. მაშასადამე, ეკონომიკური ჩამორჩენილობა არის გარედან თავსმოსხვეული და არ არის განპირობებული შიგა ფაქტორებით.

განვითარების ცრუ პარადიგმა. ამ მიმართულების მიხედვით, განვითარებადი ქვეყნების ჩამორჩენილობა განპირობებულია განვითარებული ქვეყნებიდან კონსულტანტთა მცდარი რჩევებით, რომლებიც კარგად არ იცნობენ ამ ქვეყნების სპეციფიკას და მათი რჩევები მხოლოდ ელიტჯგუფების ინტერესებს ემსახურება ქვეყნის შიგნით და მის ფარგლებს გარეთ.

დუალური განვითარების თეორია. იგი გულისხმობს დუალური საზოგადოებების – მსოფლიო მასშტაბით მდიდარი და ღარიბი ერების, ასევე განვითარებად ქვეყნებში მცირერიცხოვანი მდიდარი ჯგუფის არსებობას მრავალრიცხოვან ღარიბ ნაწილთან ერთად. დუალიზმი ასევე გულისხმობს ასეთი დამოკიდებულების კვლავწარმოებას და განსხვავების გაღრმავებას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის.

*<http://www.undp.uz/ru/download/index.php?type=publication&id=150&parent=2858&doc=99143>.

განვითარების შესახებ არსებობს სხვა მოსაზრებებიც, რომელთაც ასახვა პოვეს ინსტიტუციურ-სოციოლოგიური მიმართულების სხვა წარმომადგენელთა ნაშრომებსა და რომის კლუბის მოხსენებებში.

განხილული თეორიებიდან შესაძლებელია რაციონალური მარცვლის გამოყოფა, მაგრამ ვერც ერთი ვერ ასახავს ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერებებს მთლიანობაში. აუცილებელია საკითხისადმი კომპლექსური მიდგომა, რამდენადაც ეკონომიკურ განვითარებას განაპირობებს არა ერთი, არამედ მრავალი ფაქტორი.

კითხვები და დავალებები

1. ვინ არის განვითარების ტექნოლოგიური თეორიის ფუძემდებელი?
2. რას უკავშირებს განვითარების ტექნოლოგიური თეორია განვითარების სტადიებს?
3. განვითარების ენერგეტიკული თეორიის მიხედვით რა განაპირობებს განვითარებას?
4. ვინ არიან განვითარების აღამიანისეული კაპიტალის თეორიის ფუძემდებლები და რაში მღვობარეობს ამ თეორიის არსი?
5. ზემოთ ჩამოთვლილის ბარდა რას მიიჩნევენ ასევე განვითარების საფუძვლად?
6. გადმოეცით ეკონომიკური განვითარების სტადიების თეორია
7. გადმოეცით ეკონომიკური განვითარების ლიუსის თეორია
8. გადმოეცით ახალი ინდუსტრიული სავოგალოების თეორია.
9. გადმოეცით პოსტინდუსტრიული სავოგალოების თეორია.
10. რაში მღვობარეობს სუპერინდუსტრიალიზაციის თეორია?

11. რაში მღბომარეობს ერთიანი ცივილიზაციისა და ცივილიზაციათა შეჯახების თეორია?
12. რა ცივილიზაციები არსებობს დღევანდელ მსოფლიოში ხ. ჰანბტინგტონის მიხედვით და რომელ ცივილიზაციათა ხვედრითი წილი იზრდება მსოფლიო მთლიან პროდუქტში?
13. რაში მღბომარეობს ხ. ჩერნის შეხედულებები განვითარების შესახებ
14. ჩამოაყალიბეთ დამოკიდებულების ნეოკოლონიური მოდელი, დუალური განვითარების თეორია და განვითარების ცრუ პარადიგმის არსი და დაასაბუთეთ ეთანხმებით თუ არა მათ?
15. ზემოთ ჩამოთვლილიდან განვითარების რომელი თეორიაა სრულყოფილი.
16. თქვენი აზრით რას უნდა ითვალისწინებდეს განვითარების სრულყოფილი თეორია?
17. მოიძიეთ განვითარების სხვა თეორიებიც, გადმოეცით განსხვავება მათსა და წიგნში მოტანილ თეორიებს შორის

თავი 3

ეკონომიკური განვითარების ფაქტორები

ეკონომიკური განვითარების ფაქტორები განსაზღვრავს ეკონომიკური განვითარების პროცესების ინტენსივობას. სწორედ მათი ოპტიმალური შეხამებისა და გამოყენების შედეგად არის შესაძლებელი ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება, რაც, საბოლოო ანგარიშით, ხარისხობრივ და რაოდენობრივ მაჩვენებლებში პოვებს ასახვას. შეიძლება გამოვეყნოთ ეკონომიკური განვითარების შემდეგი ძირითადი ფაქტორები:

§1. მეწარმეობა

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჯოზეფ შუმპეტერი ეკონომიკური განვითარების ძირითად ფაქტორად მეწარმეობასა და ინოვაციურ საქმიანობას მიიჩნევს და იძლევა მეწარმეობის (მეწარმის) ამომწურავ განმარტებას. იგი განიხილავს 5 ახალ კომბინაციას, რომელსაც საწარმო უნდა ახორციელებდეს. ეს კომბინაციებია: 1. მომხმარებლისათვის ჯერ კიდევ უცნობი სიმდიდრის დამზადება ან რომელიმე ახალი ხარისხის მქონე სიკეთის შექმნა; 2. წარმოების ახალი, ჯერ კიდევ უცნობი მეთოდის დანერგვა; 3. გასაღების ახალი ბაზრების ათვისება, მიუხედავად იმისა, არსებობდა თუ არა ასეთი ბაზრები; 4. ნედ-

ლეულის ან ნახევარფაბრიკატების ახალი წაყროების ათვისება, დამოუკიდებლად იმისა, არსებობდა ის მანამდე, თუ არა; 5. შესაბამისი რეორგანიზაციის განხორციელება [449].

შუმპეტერი მეწარმეებს უწოდებს იმ სამეურნეო სუბიექტებს, რომელთა ფუნქციაა ახალი კომბინაციების განხორციელება. იგი აღნიშნავს, რომ ყველა დამოუკიდებელი სამეურნეო სუბიექტი არ არის მეწარმე, რომელიც საქმიანობს თავისი რისკითა და პასუხისმგებლობით, რომ საკუთრების უფლება საწარმოს ან ნებისმიერ სხვა ქონებაზე არ წარმოადგენს არსებით ნიშანს მეწარმეობისათვის, რომ არა მხოლოდ გლეხები და ხელოსნები, რომელთაც ზოგჯერ მიაკუთვნებენ მეწარმეებს, არამედ მრეწველები, ფაბრიკანტები, კომერსანტები, რომლებიც მუდმივად ხვდებიან ამ ჯგუფში, სრულებითაც არ არიან მეწარმეები ყოველთვის. ამასთან, მეწარმე აუცილებლად უნდა იღებდეს მოგებას.

დღეისათვის, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ისე პრაქტიკაში, მეწარმეობა არაერთგვაროვნად აღიქმება. ერთი ნაწილის მოსაზრება ემთხვევა ი. შუმპეტერისას, დანარჩენის კი – არა.

საინტერესოა ზოგიერთი გამოჩენილი ეკონომისტისა და მენეჯმენტის ცნობილი სპეციალისტის მოსაზრება მეწარმეობასთან დაკავშირებით*, რომელიც არსებითად თანხვედრაშია შუმპეტერის მოსაზრებებთან:

* <http://en.wikipedia.org/wiki/Entrepreneur>

ჟან ბატისტ სეი (გამოჩენილი ფრანგი ეკონომისტი): მეწარმე არის ეკონომიკური აგენტი, რომელსაც გადააქვს ეკონომიკური რესურსები ნაკლები რენტაბელობის სფეროდან უფრო მაღალი რენტაბელობის სფეროში (1803).

დევიდ კლარენს მეკლენელი (ამერიკელი მეცნიერი, ფსიქოლოგ-თეორეტიკოსი): მეწარმე არის ადამიანი, რომელსაც სჭირდება მიღწევები. ის არის ენერგიული და რისკის მიმღები პირი (1961).

პიტერ ფერდინანდ ღრუკერი (ავსტრიული წარმოშობის ამერიკელი მეცნიერი, მენეჯმენტის თეორეტიკოსი): მეწარმე ეძებს ცვლილებებს, პასუხობს მას და იყენებს მისგან წარმოქმნილ შესაძლებლობებს. ინოვაცია მეწარმის მნიშვნელოვანი წყაროა. ეფექტური მეწარმე წყაროს რესურსად გარდაქმნის (1964).

ვილიამ გარტნერი (მეწარმეობის გამოჩენილი მკვლევარი): მეწარმე არის პირი, რომელმაც იქ დაიწყო ახალი ბიზნესი, სადაც მანამდე არაფერი იყო (1985).

თითქმის ყველა აღიარებს, რომ მეწარმეობრივი უნარი, რომელიც წარმოების მეოთხე ფაქტორია, აუცილებლად უკავშირდება მეწარმის ნოვატორულ თვისებებს. მაგალითად, **რ. კემპბელი** და **ს. ლ. ბრიუ** მეწარმეობრივი უნარის განმარტებისას აღნიშნავენ, რომ მეწარმე, სხვა თვისებებთან ერთად, არის ნოვატორი, რომელიც ისწრაფვის, შექმნას ახალი პროდუქტი, ახალი ტექნოლოგიები, ბიზნესის ორგანიზაციის ახალი ფორმები [390], მაგრამ, მათგან ზო-

გიერთი მიიჩნევს, რომ მეწარმეობა და მეწარმე შესაძლებელია, არ იყოს დაკავშირებული სიახლეების განხორციელებასთან, რაც, ჩვენი აზრით, ლოგიკას მოკლებულია, ვინაიდან მეწარმეობრივ უნარს ფლობს მეწარმე და გამოიყენებს მეწარმეობის დროს.

ხშირად, არსის უკეთ გახსნისათვის, ერთმანეთს ადარებენ ტერმინებს – „მეწარმეობასა“ და „ბიზნესს“, „მეწარმესა“ და „ბიზნესმენს“, თუმცა, იმავე მიზნით, „მეწარმის“ ცნება შეიძლება შევადაროთ ცნებებს – „კაპიტალისტი“, „მრეწველი“, „ფაბრიკანტი“ და „კომერსანტი“, რასაც მხოლოდ ი. შუმპეტერთან ვხვდებით. ზოგიერთის აზრით, ცნებები „მეწარმეობა“ და „ბიზნესი“ სინონიმებია, ზოგი კი მათ შორის განსხვავებას მხოლოდ იმაში ხედავს, რომ ბიზნესი შეიძლება იყოს ინოვაციურიც და არაინოვაციურიც, მეწარმეობა კი მხოლოდ – ინოვაციური.

ჩვენი აზრით, მეწარმეობა და ბიზნესი არ არის იდენტური ცნებები და მათ შორის არაერთი განსხვავებაა. უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას იმის შესახებ, რომ დღეისათვის ბიზნესის უამრავი განმარტება არსებობს (მაგალითად, ოქსფორდის ინგლისური ლექსიკონის მიხედვით ბიზნესი განმარტებულია, როგორც: 1. ამოცანა, მოვალეობა, დავალება და დღის წესრიგი; 2. სერიოზული საქმიანობა, სამუშაო, ჩვეული საქმიანობა, პროფესია, ვაჭრობა, კომერციული საქმიანობა (კომერციული სახლი, ფირმა), რომელთა მიხედვითაც ამ ცნებების შედარება საერთოდ შეუძლებელია.

ჩვენი აზრით, არსებითი განსხვავება ამ ორ ტერმინს შორის მდგომარეობს შემდეგში:

1. თავისი არსით, ბიზნესი, როგორც ტერმინი, რომელიც სამეცნიერო ბრუნვაში გამოიყენება და რეალურად აღიქმება, არის ნებისმიერი სამეურნეო საქმიანობა ან საქმიანობის სფერო. ბიზნესის სახეობა და სფერო კი განისაზღვრება იმისდა მიხედვით, თუ რა სახის ბიზნესთან გვაქვს საქმე. მაგალითად, ღვინის ბიზნესი (**Wine Business, Винный бизнес**) არის სამეურნეო საქმიანობის სახეობა და სფერო, სადაც ხდება ღვინის წარმოება და რეალიზაცია. მეწარმეობა კი არის სამეურნეო საქმიანობის სახეობა (და არა სფერო). მაგალითად, არ შეიძლება ითქვას „ღვინის მეწარმეობა“; შეიძლება ითქვას – მუსიკის ბიზნესი (**Music Business, Музыкальный бизнес**), მაგრამ არა „მუსიკის მეწარმეობა“ და სხვ.

2. ბიზნესი არის საქმიანობა მოგების (მაგალითად, ფირმების, ბანკების) ან შემოსავლის მიღების მიზნით, მაგალითად, საჯარო სკოლები და სავაღმყოფოები [139], მეწარმეობა კი ყოველთვის დაკავშირებულია მოგებასთან.

3. ბიზნესი შეიძლება იყოს უკანონო საქმიანობაც, მაშინ, როდესაც მეწარმეობა არის მხოლოდ კანონიერი სამეურნეო საქმიანობის სახეობა. მაგალითად, შეიძლება ითქვას – **ნარკობიზნესი (drug business, наркобизнес)**, **ჩრდილოვანი ბიზნესი (shady business, теневой бизнес)**, მაგრამ არა „ნარკომეწარმეობა“, „ჩრდილოვანი მეწარმეობა“ და ა.შ.

4. როგორც აღინიშნა, მეწარმეობა ყოველთვის დაკავშირებულია ნოვატორობასთან, ბიზნესი კი – არა. მაგალითად, ბიზნესი, რომელიც ერთსა და იმავე წრებრუნვას ასრულებს. ნოვატორული არ შეიძლება იყოს ჩრდილოვანი ბიზნესი, ნარკობიზნესი და სხვ.

5. ბიზნესი, როგორც წესი, დაკავშირებულია საკუთრებასთან, მეწარმეობა კი ყოველთვის არა.

მაშასადამე, ბიზნესი და მეწარმეობა არ არის იდენტური ცნებები და არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც სინონიმები. რუსეთში ეს ორი ტერმინი განიხილება როგორც სინონიმები, თუმცა, ეკონომიკურ ლიტერატურასა და ლექსიკონებში მაინც ნათლადაა გამოკვეთილი მეწარმეობის ნამდვილი არსი. მაგალითად, ერთ-ერთი ეკონომიკური ლექსიკონის მიხედვით, მეწარმეობრივი უნარის დამახასიათებელი თვისებაა სამეწარმეო ინიციატივა, რომელიც მოიცავს ახალი კონკურენტუნარიანი იდეების შემუშავებას, მათ დანერგვას, ახალ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული ახალი პროდუქციის გამოშვებასა და გასაღებას [330]. სხვა ლექსიკონის მიხედვით, მეწარმეობრივი უნარი არის ადამიანის უნარების ერთობლიობა, მოახდინოს წარმოების საშუალებათა საუკეთესო შერწყმა პროდუქციის წარმოებისა და გასაღებისათვის, შექმნას და გამოიყენოს სიახლე, წავიდეს დასაშვებ, გამართლებულ რისკზე [424] ან კიდევ, მთავარი მეწარმეობაში არის უნარი და სურვილი, წარმოებაში დანერგოს პროდუქციის ახალი სახეობები

და მოწინავე ტექნოლოგიები, ბიზნესის ორგანიზაციის თანამედროვე ფორმები [331].

ბუნებრივია, მეწარმეობა, გაგებული როგორც ნოვატორული სამეურნეო საქმიანობის სახეობა, მართლაც არის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი (მრავალი სხვა ფაქტორიდან) მნიშვნელოვანი ფაქტორი, ვინაიდან იგი ხელს უწყობს დადებითი თვისებრივი ცვლილებების განხორციელებას ეკონომიკაში. ამ დებულებასაც, როგორც თეორიაში, ისე პრაქტიკაში, მოწინააღმდეგე არ ჰყავს.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მეწარმეობრივი უნარი უკვე საყოველთაოდაა აღიარებული წარმოების, ხოლო მეწარმეობა ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ ფაქტორად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქმიანობა, რომელიც დაკავშირებულია არა წარმოების მუდმივ განმეორებად პროცესებთან, არამედ წარმოებაში ინოვაციების განხორციელებასთან, აუცილებლად ცალკე უნდა გამოიყოს. მაშასადამე, მეწარმეობა (როგორც ამას მეცნიერთა და პრაქტიკოსთა არცთუ მცირე ნაწილი მიიჩნევს) გაგებული უნდა იქნეს, როგორც სამეურნეო საქმიანობის განსაკუთრებული სახე, რომლის დროსაც ადგილი აქვს ინოვაციების („ახალი კომბინაციების“) განხორციელებას და რომელიც იძლევა მოგებას. მეწარმე კი არის ეკონომიკური სუბიექტი, რომელიც ეწევა მეწარმეობას, ანუ ფლობს მეწარმეობრივ უნარს. ამასთან, ვინაიდან ი. შუმპეტერის შემდეგ ეკონომიკურმა თეორიამ და პრაქტიკამ დიდი ცვლილებები განიცადა, მის „ახალ კომბინაციებს“ უნდა დაემატოს შემდეგი კომბინაციები: 6. ინსტიტუციების

სრულყოფა (მიკროდონეზე); 7. ადამიანისეული კაპიტალის სრულყოფა; 8. მაღალი ტექნოლოგიების შექმნა (ან ათვისება); 9. ინფორმაციის სრულყოფა. მაგრამ, მეწარმეობის ასეთი გაგება არ არის თანხვედრაში პრაქტიკასთან. მაგალითად, საქართველოს კანონში მეწარმეთა შესახებ მეწარმეობა განიმარტება, როგორც „სამეურნეო საქმიანობის ნებისმიერი სახე, რომელიც არ იკრძალება კანონით“. მაშასადამე, ინოვაციური და არაინოვაციური საქმიანობა – ორივე მეწარმეობად გაიგება.

ამ შეუსაბამობის გადაჭრა შესაძლებელია ორი გზით. პირველი, ტერმინი „მეწარმეობა“ გაგებულ იქნეს ორნაირად (ასეთი არაერთი მაგალითის მოყვანაა შესაძლებელი, ვთქვათ, შრომა, როგორც რესურსი და შრომა, როგორც წარმოებაში ადამიანის საქმიანობის პროცესი):

ა) მეწარმეობა, როგორც სამეურნეო საქმიანობის სამართლებრივი ფორმა, როგორც ზოგადად მეწარმეობა.

ბ) მეწარმეობა, არსობრივი გაგებით, როგორც ინოვაციური სამეურნეო საქმიანობა.

მეორე, მეწარმეობა გაგებული იყოს, როგორც მხოლოდ ინოვაციური სამეურნეო საქმიანობა. ასეთ შემთხვევაში, ზოგადად, ინოვაციური და არაინოვაციური საქმიანობის აღსანიშნავად შესაძლებელია გამოვიყენოთ ტერმინი – „სამეურნეო საქმიანობა“. ხოლო მეწარმეთა შესახებ კანონის ნაცვლად მიღებულ იქნეს კანონი „სამეურნეო საქმიანობის შესა-

ხებ“, სადაც, მეწარმის ნაცვლად გამოყენებული იქნება ტერმინი „მეურნე“.

ჩვენი აზრით, უფრო მისაღებია მეორე ვარიანტი.

საბოლოოდ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

1. მეწარმეობა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სამეურნეო საქმიანობის განსაკუთრებული სახეობა, რომელიც აუცილებლად დაკავშირებულია წარებაში სიახლეების (ინოვაციების) განხორციელებასთან.

2. ცნებები „ბიზნესი“ და „მეწარმეობა“ ერთმანეთისაგან განსხვავდება არა მხოლოდ იმის მიხედვით, რომ ბიზნესი შეიძლება იყოს ინოვაციურიცა და არაინოვაციურიც, არამედ სხვა ნიშნებითაც, ამადენად, ამ ცნებების გაიგივება არ შეიძლება.

3. საკანონმდებლო წარმოებაში ტერმინი – „მეწარმეობა“ შესაძლებელია შეიცვალოს ტერმინით – „სამეურნეო საქმიანობა“.

მეწარმეობის, როგორც ეკონომიკური განვითარების ფაქტორის განუვითარებლობა, სხვა ფაქტორთა კლებად უკუგებას გამოიწვევს, ვინაიდან მათი ეფექტიანობა მათ რაც შეიძლება რაციონალურ შესამებაზეა დამოკიდებული. ეს კი სწორედ მეწარმის უშუალო ფუნქციაა.

მეწარმისაგან უნდა განვასხვავოთ ასევე **მენეჯერი**. მეწარმე, რომელიც ფლობს თვისებებს, შექმნას ახალი საწარმო, დანერგოს ახალი ტექნოლოგიები და ორგანიზაციის ახალი ფორმები, აითვისოს ბაზრის ახალი სეგმენტი, გასწიოს რისკი, მოახდინოს რეაქცია ფინანსურ შესაძლებლობებზე, მუშაობ-

დეს დიდხანს და თავდადებით, შესაძლებელია არ ფლობდეს მენეჯერის ორგანიზაციის მართვის ისეთ უნარებს, როგორცაა: დაგეგმვა, ორგანიზაცია, მოტივაცია და კონტროლი [398].

ასევე უმნიშვნელოვანესი როლი განეკუთვნება ეკონომიკური განვითარებისათვის **მცირე მეწარმეობას**. მცირე ბიზნესი, როგორც ტერმინი, წარმოდგება არა იქიდან, რომ იგი ქვეყნის მასშტაბით პროდუქციის მცირე რაოდენობას ქმნის, არამედ იქიდან, რომ მის ორგანიზაციულ ფორმას წარმოადგენს მცირე საწარმო. მის დიდ როლზე, უპირველეს ყოვლისა, მეტყველებს ის, რომ დღეისათვის მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში მასზე მოდის მთლიანად წარმოებული პროდუქციის თითქმის ნახევარი.

ეკონომიკურ განვითარებაზე გავლენის თვალსაზრისით მცირე ბიზნესის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი არის სიღარიბისა და უმუშევრობის აღმოფხვრის და, აქედან გამომდინარე, მაკროეკონომიკური და სოციალური წონასწორობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი; უნარიანი მეწარმეების გამოვლენის, მეწარმეთა ფართო ფენის ჩამოყალიბებისა და მეწარმეობის განვითარების მძლავრი საშუალება; იგი ხელს უწყობს კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბებას და არის საშუალო ფენის ფორმირების საფუძველი. მცირე მეწარმეობა ასევე აღიარებულია, როგორც ინოვაციების დანერგვის მძლავრი საშუალება.

კითხვები და დავალებები

1. განმარტეთ რა არის მწვარემოვა
2. რომელია 5 ახალი კომბინაცია შუშკავთერის მიხედვით, რომელსაც უნდა ახორციელებდეს სწავრომ?
3. რაში მდგომარეობს შუშკავთერის მოსაზრებები მწვარემოვისა შესახებ?
4. გადმოცით ზოგიერთი გამორჩენილი ეკონომისტისა და მენეჯმენტის ცნობილი სპეციალისტის მოსაზრება მწვარემოვასთან დაკავშირებით, რომელიც არსებითად თანხვედრაშია შუშკავთერის მოსაზრებებთან
5. თქვენი შეხედულებით იღენტურია თუ არა ცნებები “მწვარემოვა და “ბიზნესი”? თუ არა, რა განსხვავებაა მათ შორის?
6. თქვენი შეხედულებით იღენტურია თუ არა ცნებები “მენეჯერი” და “მწვარემო”? თუ არა, რა განსხვავებაა მათ შორის?
7. რა ცვლილებები შეიძლება იქნეს შეტანილი კანონში მწვარემოვის შესახებ?
8. გააცანით სხვა შეხედულებებს მწვარემოვის შესახებ გადმოცით მათი წინაარსი (199)

§2. ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალი.

ფიზიკური კაპიტალი. ენერგეტიკა

ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალი ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ფუძემდებლური, უნივერსალური ფაქტორია. ბუნებრივი რესურსი მრავალფეროვანია. იგი მოიცავს მიწის, ნიადაგის, წყლის, ტყის, ბიოლოგიურ (მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო), მინერალურ (სასარგებლო წიაღისეულები), კლიმატურ, რეკრეაციულ და პლანეტარულ-კოსმოსურ რესურსებს. შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე პირობებში ცალკეული ქვეყნისათვის აღ-

ნიშნულ ფაქტორს გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, ვინაიდან ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაციის გაძლიერების შედეგად, ბუნებრივი რესურსებით ღარიბი მაღალტექნოლოგიური ქვეყნები (მაგალითად, იაპონია, სამხრეთ კორეა, სინგაპური და სხვა) წარმატებით იყენებენ სხვა ქვეყნების ბუნებრივ რესურსებს. მაგრამ სხვა თანაბარ პირობებში ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი ქვეყანა დამატებით უპირატესობებს ფლობს. მაგალითად, ქუვეიტში ცხოვრების დონე მაღალია იმიტომ, რომ იგი ნავთობის უმდიდრეს მარაგებს ფლობს, ხოლო ტროპიკული აფრიკის ქვეყნებში ეკონომიკური განვითარების პროცესი მნიშვნელოვნად ფერხდება იმის გამო, რომ ისინი მეტად ღარიბნი არიან ბუნებრივი რესურსებით. თუ მსოფლიო ეკონომიკას წარმოვიდგენთ როგორც ერთი ქვეყნის ეკონომიკას, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ ბუნებრივი რესურსების გარეშე შეუძლებელი იქნება ეკონომიკის არათუ განვითარება, არამედ არსებობაც კი.

ეკონომიკურ განვითარებაზე ბუნებრივი რესურსების ზეგავლენა გამოიხატება იმაში, რომ: ეკონომიკური საქმიანობის დროს ხდება ახალი სახეობის რესურსების ათვისება (მაგალითად, ატომური ენერჯია, მზის ენერჯია, ბიოენერჯია და ა.შ.), რომელსაც ხშირად უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკური განვითარებისათვის; ბუნებრივი რესურსები, როგორც განახლებადი, ისე არაგანახლებადი, უშრეტი არ არის, რის გამოც, აუცილებელია მათი რაციონალური გამოყენება; განახლებადი რესურსებისა – ისე,

რომ მოხერხდეს მათი განახლება, ხოლო არაგანახლებადი რესურსებისა – მაქსიმალური ეკონომიურობით, რათა რაც შეიძლება დიდხანს იქნეს შესაძლებელი მათი მარაგების გამოყენება. ამასთანავე, აუცილებელია არაგანახლებადი რესურსების ალტერნატიული წყაროების ძებნა, რათა კაცობრიობა პირისპირ არ დადგეს მათი ამოწურვით გამოწვეული მოსალოდნელი კატასტროფის საფრთხის წინაშე; ეკონომიკური განვითარების დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ბუნების კანონთა მოქმედება, ვინაიდან მათი შეცვლა ადამიანს არ შეუძლია; ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენებისათვის აუცილებელი ხდება ეკონომიკის შესაბამისი დარგების წარმოშობა, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მის სტრუქტურაზე, რაც თავისთავად იწვევს პროგრესულ ცვლილებებს ეკონომიკაში.

ფიზიკური კაპიტალი ასევე ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ფუძემდებლური და უნივერსალური ფაქტორია. ფიზიკური კაპიტალი არის ის მანქანები, იარაღები, მოწყობილობები, შენობები, ნაგებობები და ა.შ., რომელთა მეშვეობითაც ადამიანები აწარმოებენ საქონელსა და მომსახურებას. ფიზიკურ კაპიტალში ყოველგვარი პროგრესული ცვლილება უშუალოდ განაპირობებს ეკონომიკურ განვითარებას, ვინაიდან იგი იწვევს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებას, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას, პროდუქციის მასალა- და ენერგოტევადობის შემცირებას, შრომის პირობების გაუმჯობესებას და ა.შ.

რაოდენობრივი და თვისებრივი ცვლილებები

ფიზიკურ კაპიტალში იწვევს ფიზიკური შრომის და-
შორებას პროდუქციაზე უშუალო ზემოქმედებისაგან.
ამდენად, წარმოების პროცესები ადამიანების არა
ფიზიკურ, არამედ უფრო მეტად ინტელექტუალურ
შრომას საჭიროებენ. ასეთი შრომა კი უმთავრესად
ეფუძნება ცოდნასა და გამოცდილებას, რომელსაც
ადამიანი სწავლისა და მუშაობის პროცესში იძენს.
ეკონომიკის საბოლოო შედეგებში იზრდება არა
მხოლოდ ადამიანის ცოდნისა და გამოცდილების,
არამედ თვით ფიზიკური კაპიტალის როლი და
მნიშვნელობა. ფიზიკურ კაპიტალში ხდება წარმოებ-
ის პროცესში კაცობრიობის მიერ დაგროვებული
ცოდნისა და გამოცდილების მატერიალიზაცია.

**ეკონომიკური განვითარების ენერგეტიკული ფა-
ქტორი.** მსოფლიო ცივილიზაციის პროცესი მჭი-
დროდაა დაკავშირებული ეკონომიკური განვითარე-
ბის პროცესთან. ეკონომიკური განვითარება კი თა-
ვის მხრივ მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული გამო-
ყენებული ენერგორესურსების რაოდენობასა და
ენერჯის ახალი სახეობის ათვისებაზე. შეიძლება
ითქვას, რომ ენერჯიას აქვს გარკვეული გარდა-
მქმნელი როლი ადამიანის საქმიანობის ნებისმიერ,
განსაკუთრებით კი ეკონომიკის სფეროში. იგი უდი-
დეს გავლენას ახდენს საქონლისა და მომსახურების
წარმოების, გაცვლისა და მოხმარების პროცესებზე,
აუმჯობესებს შრომისა და ცხოვრების პირობებს,
ზრდის მათ კომფორტაბელურობას და ა.შ.

თუ ოდესღაც ადამიანი თავისი არსებობი-
სათვის მხოლოდ საკუთარი კუნთოვანი ძალით კმა-

ყოფილდებოდა, შემდეგ მან ენერჯის ბუნებრივი წყაროების, თავდაპირველად, წყლისა და ქარის, ხოლო შემდგომ სათბობის წვის შედეგად მიღებული ენერჯის გამოყენება დაიწყო. ორთქლის მანქანის გამოგონებამ და თბოძრავების მთელი თაობების შექმნამ რევოლუცია მოახდინა ტექნიკასა და წარმოებაში. უდიდესი მოვლენა, რამაც უზარმაზარი გავლენა იქონია კაცობრიობის განვითარებაზე, იყო ელექტროენერჯის აღმოჩენა და მისი პრაქტიული გამოყენება. წარმოიშვა ეკონომიკის უმსხვილესი დარგი – ენერგეტიკა, რომელიც მოიცავს ენერგორესურსების მოპოვებასთან, გარდაქმნასთან, განაწილებასა და მოხმარებასთან დაკავშირებულ ყველა პროცესს. იგი უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე და საერთოდ, საზოგადოების განვითარებაზე, რაც უპირველეს ყოვლისა, ბუნებრივი ენერგორესურსების რაციონალურ გამოყენებასა და ქვეყნის ენერგოზრუნველყოფაში გამოიხატება. ამჟამად არ არსებობს ადამიანის საქმიანობის არცერთი დიდი თუ მცირე სფერო, რომელშიდაც არ გამოიყენებოდეს ენერჯია

ეკონომიკური განვითარების ენერგეტიკული ფაქტორის ქვეშ იჭულისხმება ენერჯის რაოდენობრივ და თვისებრივ მხარეთა გავლენა ეკონომიკის სრულყოფის პროცესებზე.

ყოველი პროცესი, სადაც გამოიყენება ენერჯია, მოითხოვს მის განსაზღვრულ რაოდენობას, რომლის გარეშეც ეს პროცესი არ წარიმართება. ამასთან, ენერჯია უნდა ფლობდეს განსაზღვრულ თვისებებს,

რათა მისი გამოყენება შეიძლებოდეს. ამ თვისებათა დარღვევის შემთხვევაში პროცესი ან საერთოდ არ შედგება, ან ადგილი ექნება დანაკარგებს. ენერჯის სხვადასხვა სახეები ერთმანეთისგან სწორედ მათი თვისებების მიხედვით განსხვავდებიან. ენერჯის ყოველი ახალი სახეობის აღმოჩენა და ათვისება სწორედ იმიტომაა მნიშვნელოვანი, რომ იგი სრულიად განსხვავებული თვისებების მატარებელია.

ენერჯია თავდაპირველი ფორმით არსებობს ბუნებრივი ენერგორესურსების სახით. მოპოვების შემდეგ იგი ან უშუალოდ, ან გარკვეული გარდაქმნების შედეგად გამოიყენება სხვადასხვა პროცესებში. დღეისათვის ენერჯის გამოყენების სფერო მეტად მრავალფეროვანია. ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ ენერჯია (კერძოდ ელექტროენერჯია), შესაბამისი ტექნიკის მეშვეობით, ცვლის ადამიანის არა მხოლოდ ფიზიკურ, არამედ ნაწილობრივ გონებრივ შრომასაც. გარდა ამისა, ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერჯია წარმოადგენს არა მხოლოდ მექანიკური და სითბური ენერჯის წყაროს, არამედ იგი უშუალოდ ცვლის შრომის იარაღს, ანიჭებს რა მისაღებ პროდუქტს შესაბამის ფორმასა და თვისებებს (ელექტროფიზიკური, ელექტროქიმიური და სხვა პროცესები). აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ენერჯია როგორც ერთ-ერთი ბუნებრივი რესურსი (ენერგორესურსი), კაპიტალი (განსხვავებული სახის შრომის იარაღი) და შრომითი რესურსი (ცვლის რა ფიზიკურ და ნაწილობრივ გონებრივ შრომასაც) ეკონომიკური განვითარების ერთერთი

წყაროა.

მაგრამ ყველაზე მთავარი არის ის, რომ ენერგია, თვისებრივი თვალსაზრისით, ტექნიკური პროგრესის ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა, რადგანაც ყოველი დიდი ნახტომი ტექნიკაში მხოლოდ ენერჯის ახალი სახეობის აღმოჩენისა და მისი გამოყენების შედეგად არის შესაძლებელი. ამას ადასტურებს ტექნიკის განვითარების მთელი ისტორია. მაგალითად, რომ არ აღმოჩენილიყო ელექტროენერგია, შეუძლებელი იქნებოდა თანამედროვე ურთულესი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის შექმნა და მათი მართვა, რამაც წარმოების დღევანდელი დონე განაპირობა. ენერჯის სრულიად ახალ პროცესებში გამოყენებამ შესაძლოა წარმოქმნას ახალი წარმოებები და დარგები, რაც გამოიწვევს სტრუქტურულ ცვლილებებს ეკონომიკაში. მაგალითად, ელექტროენერჯის თვისება იონების მოწესრიგებული მოძრაობისა, იყო საფუძველი ტექნიკის ახალი დარგის – სამრეწველო ელექტრონიკის გაჩენისა. ყველა ელექტრონული კომპონენტი და სისტემა თანამედროვე ტექნიკისა, რადიოტექნიკური მოწყობილობები, გამოთვლითი მანქანები, სწორედ ამ დარგის საფუძველზე წარმოიშვნენ, რამაც შექმნა თვისებრივად ახალი შესაძლებლობები ეკონომიკის ტექნიკური ბაზის გარდაქმნისა. ეკონომიკის სტრუქტურაში დრამა ცვლილებებს იწვევს აგრეთვე ელექტროენერჯის გამოყენება ტექნოლოგიურ და მართვის პროცესებში, რაც ბევრ სფეროში პრინციპულად ახალ ტექნოლოგიურ მეთოდებზე გადასვლას განაპირობებს. ეკონო-

მია თანდათან უფრო და უფრო დამოკიდებული ხდება ელექტროენერჯის გამოყენებაზე. მისი გამოყენება ნავთობის, ბუნებრივი აირის და ქვანახშირის ნაცვლად მაღალტემპერატურულ პროცესებში იწვევს პროდუქციის ენერგო- და მასალატევადობის შემცირებას, ხარისხის ამაღლებას, საწარმოო სიმძლავრეთა გამოყენების გაუმჯობესებას და კაპიტალუკუბების გადიდებას. ყოველივე ეს ზრდის შრომის ნაყოფიერებას და ხელს უწყობს ეკონომიკის შემდგომ განვითარებას. წარმოიშვა ისეთი ახალი დარგები, როგორცაა: ელექტროტექნიკური მრეწველობა, რადიოელექტრონიკა, ხელ-საწყობთმშენებლობა, ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების წარმოება, სარაკეტო-კოსმოსური მრეწველობა და სხვა.

არც ამით ამოიწურება ენერჯის გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე. საქმე იმაშია, რომ ენერჯია იწარმოება ეკონომიკის ერთ-ერთ უმსხვილეს დარგში – ენერგეტიკაში, **ენერგეტიკის ფუნქციონირება, მისი განვითარების დონე, აქ წარმოებული ენერჯის ფასები, ბუნების დაცვითი მოთხოვნების გათვალისწინება და ა.შ., უდიდეს გავლენას ახდენს ეკონომიკის განვითარებაზე.** განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს ენერ-გეტიკის ფუნქციონირების ეკოლოგიური პრობლემები. ეკოლოგიური სიტუაციის შენარჩუნებისათვის საჭირო ხდება მნიშვნელოვანი ბუნებისდაცვითი ხარჯების გაწევა, რაც ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებისკენაა მიმართული, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ეკოლოგიური მოთხოვნების გაუთვალისწინებლობამ შესაძლებელია გამო-

იწვიოს დიდი კატასტროფები, რომელსაც მოჰყვება ეკონომიკური განვითარების არა შეფერხება, არამედ მნიშვნელოვანი დაქვეითებაც კი, ამდენად, მავნე ენერგოზემოქმედებისაგან გარემო ბუნების დაცვაზე გაწეული დანახარჯები ეკონომიკური განვითარების ერთერთ აუცილებელ პირობადაც უნდა ჩაითვალოს. გარდა ამისა, ბუნების დაცვითი ღონისძიებების გასატარებლად წარმოიშობა წარმოების და მომსახურების ახალი დარგები, რითაც იზრდება წარმოებული პროდუქციის მოცულობა. მასთან, თანამედროვე კონკურენციულ ბრძოლაში იმარჯვებს ის საწარმო და ქვეყანა, რომელიც ყველაზე მეტად აკმაყოფილებს ეკოლოგიურ მოთხოვნებს.

ენერგეტიკული ფაქტორის ეკონომიკურ განვითარებაზეგავლენა აშკარად ვლინდება შრომის ენერგოაღჭურვილობასა და შრომის ნაყოფიერებას შორის დამოკიდებულებაში. როგორც ცნობილია, შრომის ნაყოფიერების ზრდა ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია. სრული დასაქმების დროს ეკონომიკური ზრდის და შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპები შესაძლებელია ერთმანეთსაც კი დაემთხვეს. მაშასადამე, ყველა ის სიდიდე, რაც გამოიწვევს შრომის ნაყოფიერების ზრდას, შესაძლებელია ეკონომიკური განვითარების ფაქტორადაც მივიჩნიოთ. ვუზენოთ, რომ შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდა ნიშნავს იმას, რომ მუშა არის მეტი ენერგიით აღჭურვილი, ე.ი. მას შეუძლია მეტი პროდუქციის გამოშვება. შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდა ხდება შემდეგ შემთხ-

ვევებში: პირველი, როდესაც მუშის ფიზიკური შრომა იცვლება მანქანურით, მაგრამ ხელის შრომის მანქანურით შეცვლა მოხდება მაშინ, თუ შრომის ერთეულზე მოსული პროდუქციის გამომუშავება გაიზრდება. სხვა შემთხვევაში, გარდა მცირე გამოწინააღმდეგობისა, ხელით შრომის შეცვლას აზრი არა აქვს. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდას თან ახლავს მისი ნაყოფიერების ზრდაც; მეორე, როდესაც ექსპლუატაციაში მყოფი მანქანა იცვლება უფრო პროგრესული მანქანით, რომელიც უფრო მეტ ენერგიას მოიხმარს შრომის ერთეულზე, მაგრამ ზრდის პროდუქციის გამომუშავების მოცულობასაც ამავე შრომის ერთეულზე. არსებული მანქანის ახალი მანქანით სხვაგვარ შეცვლას ენერგიის მოხმარების ზრდის პირობებში, რა თქმა უნდა, აზრი არა აქვს. მაშასადამე, ამ შემთხვევაშიდაც შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდას თან ახლავს მისი ნაყოფიერების ზრდა.

შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდას შრომის ერთეულზე პროდუქციის გამომუშავების შემცირება შესაძლებელია მოჰყვეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც იძულებული ხდებიან (მაგნე პირობების, მაღალი ტემპერატურის და ა.შ. გამო) ადამიანის შრომა შეცვალონ მანქანით. მაგრამ ასეთი შემთხვევები მცირეა და იგი ვერ ახდენს გავლენას საერთო ტენდენციაზე, განსაკუთრებით თანამედროვე ეტაპზე.

მაშასადამე, ტექნიკის განვითარების ლოგიკა ისეთია, რომ შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდა

იწვევს შრომის ნაყოფიერების უცილობელ ზრდას. ამასთან, მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების მონაცემები გვიჩვენებს, რომ თუ პირველ ეტაპზე, მაშინ, როდესაც შრომის ენერგოაღჭურვილობის დონე ძლიერ დაბალი იყო, ადგილი ჰქონდა შრომის ენერგოაღჭურვილობის მის ნაყოფიერებაზე წინმსწრები ტემპებით ზრდას, შემდეგ ეტაპზე ჩამოყალიბდა შრომის ენერგოაღჭურვილობაზე შრომის ნაყოფიერების წინმსწრები ტემპებით ზრდის კანონზომიერება, ე.ი. პროდუქციის ენერგოტევადობა მცირდება, როგორც შრომის ნაყოფიერების, ისე შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდის პირობებში. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული ქვეყნის, ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითი, სადაც 1920 წლამდე მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ხვედრი ენერგოტევადობა იზრდება, ხოლო მას შემდეგ ამ მაჩვენებელს კლების ტენდენცია აქვს მცირეოდენი შეფერხებებით (გრაფიკი 1).

შრომის ნაყოფიერებასა და მის ენერგოაღჭურვილობას შორის დამოკიდებულების კორელაციის კოეფიციენტის მაღალი მნიშვნელობა (0,97 და 0,93 შესაბამისად ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის მაგალითზე, გრაფიკები 2 და 3) მიუთითებს იმაზე, რომ შრომის ნაყოფიერება და შრომის ენერგოაღჭურვილობა ერთმანეთთან დაახლოებით პირდაპირ პროპორციულ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან.

ენერგეტიკა და ეკონომიკა ერთმანეთთან მჭიდრო

ურთიერთკავშირში ვითარდებიან. ენერგეტიკის სტრუქტურა, მისი განვითარების დონე, ფასები ენერგიაზე, დიდ გავლენას ახდენს ეკონომიკის განლაგებაზე, სტრუქტურაზე, განვითარების დონეზე და ა.შ. თავის მხრივ, ეკონომიკის განვითარების მასშტაბები და სტრუქტურა, ცალკეული სახეობის პროდუქციის წარმოების წესი განსაზღვრავს არა მხოლოდ ენერგიაზე მოთხოვნის სიდიდეს, არამედ ენერგეტიკის შინაგან სტრუქტურასაც. ენერგეტიკის გავლენა ეკონომიკაზე, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება იმაში, რომ იგი ეკონომიკის ბევრი დარგის პროდუქციის მსხვილი მომხმარებელია, განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს მანქანათმშენებლობა, შავი მეტალურგია, საშენ მასალათა მრეწველობა და ტრანსპორტი.

მაგრამ ყველაზე დიდ გავლენას ენერგეტიკა ეკონომიკაზე ახდენს იმის გამო, რომ ენერგია მოიხმარება ეკონომიკის ყველა სფეროში, მის გარეშე შეუძლებელია ვაწარმოოთ რომელიმე პროდუქტი, ან გავწიოთ მომსახურება. ამასთან მოხმარებული ენერგიის სახეობათა ურთიერთშენაცვლების ხარისხი დაბალია, ხოლო ზოგიერთ წარმოებებში გამორიცხულიც კი. განსაკუთრებით შეუცვლელია ელექტროენერგია. ამდენად, ენერგეტიკა უდიდეს გავლენას ახდენს ქვეყნის მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციაზე.

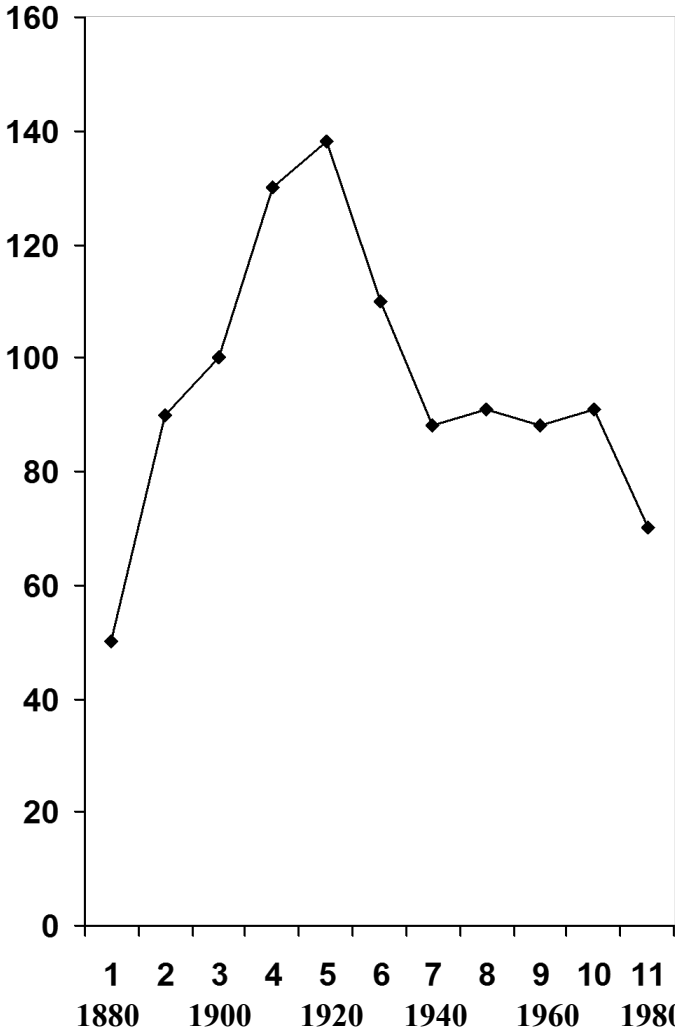
შეიძლება გამოვყოთ მაკროეკონომიკურ წონასწორობაზე ენერგეტიკული ფაქტორის გავლენის შემდეგი ძირითადი შემთხვევა:

პირველი, ენერგეტიკა ფუნქციონირებს გამართუ-

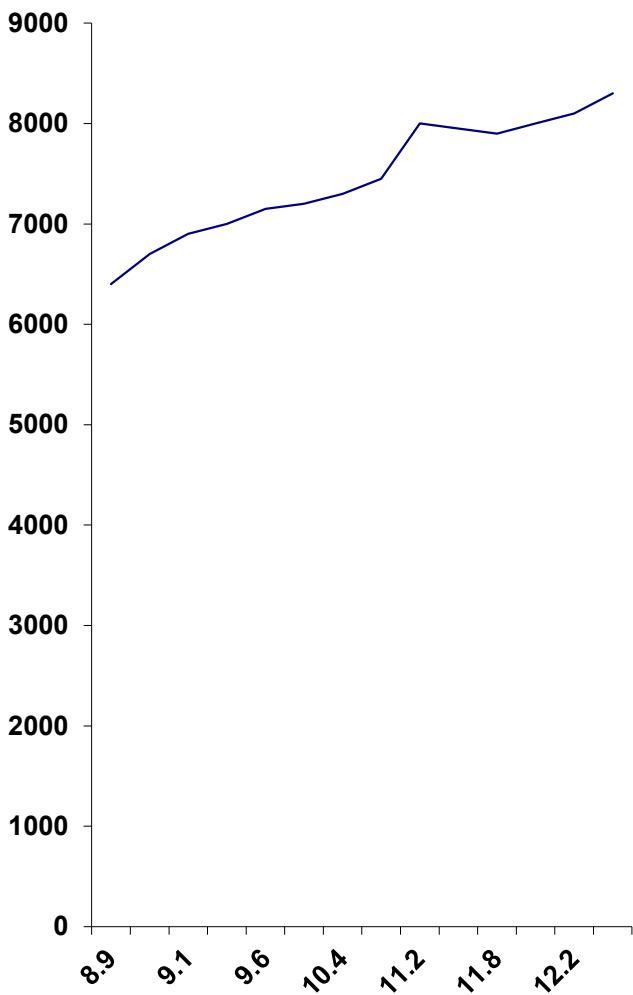
ლად, ფასები ენერჯიაზე არის სტაბილური, არ ივრცობა ენერჯიის დეფიციტი. ამ შემთხვევაში, თუ სხვა მოთხოვნები დარღვეული არაა, ეკონომიკა ფუნქციონირებს მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პირობებში.

მეორე, ბუნებრივი ენერგორესურსების მოპოვების პირობების გაუარესების ან სხვა ფაქტორების გავლენით, მნიშვნელოვნად მატულობს ფასები ენერჯიაზე. ენერჯიაზე ფასების მნიშვნელოვანი მომატება, უპირველეს ყოვლისა, გამოიწვევს საერთო ინფლაციურ პროცესებს, რასაც შედეგად კაპიტალის გაძვირება და საინვესტიციო აქტიურობის შემცირება მოჰყვება. ფაქტიურად აღვილი გვექნება სტაგფლაციასთან.

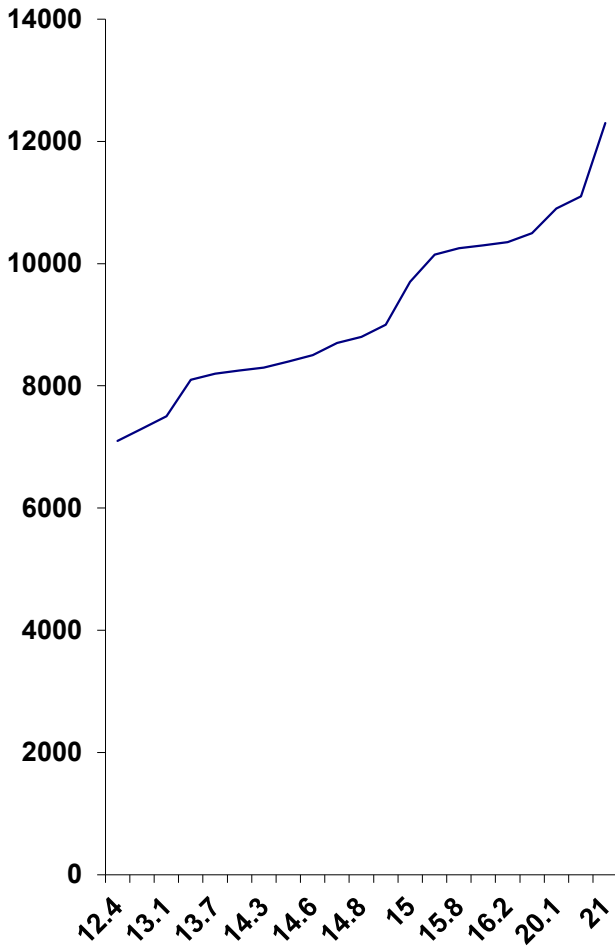
მესამე, რაიმე ფაქტორის გავლენით ენერჯიის წარმოების მოცულობა მნიშვნელოვნად მცირდება. ასეთი შემთხვევა კატასტროფულად აისახება ეკონომიკაზე. ენერჯიის უკმარისობის გამო ფასები ენერჯიაზე რამდენჯერმე გაიზრდება, შენარჩუნებული იქნება მხოლოდ ის საწარმოები, რომლებიც შეძლებენ ენერჯიაზე საფასურის გადახდას. ეს კი გამოიწვევს მრავალი საწარმოს გაჩერებასა და მოსახლეობის ენერჯიით მომარაგების მოშლას. ენერჯიის უკმარისობა ჯაჭვური რეაქციით გადაეცემა მთელ ეკონომიკას, მის ყველა დარგს. საწარმოები გაჩერდებიან არა მხოლოდ ენერჯიის უქონლობის, არამედ

გრაფიკი 1. აშშ მეპ-ის ხვედრი ენერგოტეკვადობის ინდექსი (1900 წლის მონაცემი ტოლია 100-ის) წიგნიდან: *Энергетика мира*, М: Энергоатомиздат – 1985.

გრაფიკი 2. დამოკიდებულება შრომის ნაყოფიერებასა და ენერგოაღჭურვილობას შორის აშშ-ი

გრაფიკი 3. დამოკიდებულება შრომის ნაყოფიერებასა და ენერგოაღჭურვილობას შორის ყოფილ სსრკ-ში.

მასალების, ნახევარფაბრიკატებისა და მაკომპლექტებული დეტალების არარსებობის შედეგად, რომლებიც იმ საწარმოებს უნდა მოეწოდებინათ, რომელთაც მუშაობა შეწყვიტეს ენერჯის უქონლობის გამო. გაიზრდება უმუშევრობა, მკვეთრად დაეცემა მოსახ მოსახლეობის ცხოვრების რეალური ღონე, ქვეყანა გახდება გადახდისუნარიო, შემცირდება დაგროვება და მოხმარება, ქვეყანა ეკონომიკურ კრიზისში აღმოჩნდება. ერთდროულად გაუარესდება ეკოლოგიური მდგომარეობა.

კითხვები და დავალებები

1. რა არის ეკონომიკური განვითარების უაქტორი?
2. რას მოიცავს ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალი?
3. შესაძლებელია თუ არა ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის ბარემში მიღწეული იქნეს ძველის ეკონომიკური განვითარების მაღალი ღონე?
4. რაში გამოიხატება ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის უმთავრესი ბავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე?
5. რა არის ფიზიკური კავიტალი და რაში გამოიხატება ფიზიკური კავიტალის უმთავრესი ბავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე?
6. რაში მდგომარეობს ეკონომიკური განვითარების ენერგეტიკული უაქტორი?
7. ჩამოთვალეთ ენერგეტიკის ეკონომიკაზე ბავლენის მაგალითები
8. რა დამოკიდებულებაა შრომის ენერგოაღჭურვილობასა და შრომის ნაყოფიერებას შორის?
9. შრომის ენერგოაღჭურვილობის ზრდა წინ უსწრებს თუ ჩამორჩება შრომის ნაყოფიერების ზრდას?
10. როგორ იცვლება პროდუქციის ენერგოტემვალობა თანამედროვე ატაზე?

11. რა ბავშვებს ახდენს მაკროეკონომიკურ წონასწორობაზე ენერბოვანტორი?
12. მოიძიეთ მონაცემები ელექტროენერჯის წარმოებისა და მოხმარების შესახებ საქართველოში. შეადარეთ ელექტროენერჯის წარმოების, შრომის ელექტროშიარაღებისა და პროდუქციის ენერბოტევალოგის მაჩვენებლები საქართველოსა და სხვა ქვეყნებში
13. მოიძიეთ მონაცემები ბუნებრივ-რესურსული კოტენციის შესახებ საქართველოში და დაახასიათეთ იგი

§3. მეცნიერება, გამოგონება და ინოვაცია. ტექნოლოგია და ტექნოლოგიური ცოდნა. ეკონომიკის სტრუქტურა

მეცნიერება. გამოგონებისა და ინოვაციის საფუძველს წარმოადგენს აღმოჩენები, უპირველეს ყოვლისა, ფუნდამენტურ, შემდეგ კი გამოყენებით მეცნიერებებში. მეცნიერულ აღმოჩენაში იგულისხმება ისეთი სიახლე, რომელიც ნათელს ჰფენს ბუნების ან ადამიანთა საზოგადოების განვითარების დღემდე ამოუცნობ კანონზომიერებებს და ამით ძირეული ცვლილებები შეაქვს სამყაროს შემეცნებაში. გამოგონება კი მეცნიერების განვითარების უკვე მიღწეული დონის ფარგლებში დაგროვილ ცოდნაზე დამყარებული სიახლეა [199]. ამდენად, მეცნიერების განვითარება ეკონომიკური განვითარების საფუძველთა საფუძველია.

ეკონომიკურ განვითარებაზე დიდ გავლენას ახდენს ეკონომიკური მეცნიერება. სწორედ ეკონომიკური მეცნიერება აძლევს საშუალებას მთავრობასა და სამე-ურნეო ობიექტთა ხელმძღვანელებს შეასრულონ თავიანთი ეკონომიკური ფუნქციები, აიარაღებს რა მათ თეორიული და გამოყენებითი

ხასიათის ცოდნით. რასაკვირველია, თანამედროვე ეკონომიკური თეორიები მრავალი ეკონომიკური პრობლემის ახსნის შესაძლებლობას იძლევა, მაგრამ მთლიანად უკვე ვეღარ აკმაყოფილებს მეტად გართულებული ეკონომიკური ურთიერთობების მოთხოვნებს. თანამედროვე ეკონომიკა შედარებით მარტივი ერთგანზომილებიანი სისტემიდან გადადის მრავალგანზომილებიან სისტემაში. ეკონომიკაზე, გარდა წმინდა ეკონომიკური ფაქტორებისა, სულ უფრო და უფრო იზრდება სხვა: სოციალური, პოლიტიკური, ტექნოლოგიური, საგანმანათლებლო, ინფორმაციული, ინსტიტუციური, გლობალური და ა.შ. ფაქტორების გავლენა. თანამედროვე ეკონომიკა დაკავშირებულია პირობების სწრაფ ცვლილებებთან, გამუდმებულ ინოვაციებთან; საკუთრების ფორმების, ეკონომიკის სტრუქტურის, მასშტაბის, თვისებრივი მახასიათებლების და ა.შ. ცვლილებებთან. ახალი ტექნოლოგიები მოითხოვს ახალ მიდგომებს. ახალ მიდგომებს მოითხოვს ასევე წინააღმდეგობები ეროვნულ მთავრობებს, საერთაშორისო კომპანიებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის, ტექნოლოგიების განვითარებას ხელს უშლის ეროვნული ბარიერები – მსოფლიო ერთიანი ენის არ არსებობაც კი და ა.შ.

ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ეკონომიკური მეცნიერება ყოველთვის ვითარდება ეკონომიკაში სიღრმისეული ცვლილებების შედეგად (ასე წარმოიშვა დღემდე არსებული ყველა ახალი ეკონომიკური მიმდინარეობა), ასე გაგრძელდება მომავალშიც.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, მიგვაჩნია, რომ დღეისათვის მსოფლიო ეკონომიკაში არსებული სიძნელეები გამოწვეულია არა იმდენად ეკონომიკური მეცნიერების ეკონომიკური განვითარებისაგან ჩამორჩენის, არამედ მთავრობების მიერ არსებული ეკონომიკური ცოდნის არადროული და არასწორი გამოყენების გამო.

გამოგონება – ეს არის მეცნიერულ აღმოჩენებზე დაყრდნობით სიახლის (ახალი ტექნიკა, ახალი იდეა, ორგანიზაციის ახალი ფორმები და მეთოდები და ა. შ.) აღმოჩენა. ისე, როგორც შესაძლებელია მეცნიერული აღმოჩენები მიღებულ იქნეს ერთ ქვეყანაში, ხოლო გამოყენებული – მეორეში, ასევე შესაძლებელია გამოგონება მოხდეს ერთ ქვეყანაში, ხოლო მისი გამოყენება – სხვაგან.

ინოვაცია, როგორც ტერმინი, ეკონომიკურ ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად განიმარტება, თუმცა ჩვენ მიგვაჩნია, რომ იგი არ საჭიროებს განსხვავებულ ინტერპრეტაციებს. თავისი შინაარსით **ინოვაცია** არის ადამიანის საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში (უმთავრესად წარმოებაში) სიახლის დანერგვა, რომელსაც მოჰყვება პროგრესული ცვლილებები. ტექნოლოგიური პროგრესი სწორედ ინოვაციების მეშვეობით ხორციელდება, რომელსაც მიყვავართ მწარმოებლურობის ამაღლებასთან, ადამიანის როლისა და ფუნქციების შეცვლასთან წარმოების პროცესში, ქვეყნის საწარმოო შესაძლებლობათა ზრდასთან და ა. შ.

შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური განვითარება

რების პროცესი, ეს არის ინოვაციათა განხორციელების პროცესი, როგორც ფიზიკური კაპიტალში, ასევე წარმოების ორგანიზაციის ფორმებში, ადამიანისეულ კაპიტალში, ტექნოლოგიებში, ინსტიტუციებში, ადამიანთა ცოდნაში, უნარ-ჩვევებში, ტრადიციებში, სამართლებრივ და კულტურულ ნორმებში და ა.შ.

ინოვაციები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში არის კონკურენციაში გამარჯვების საშუალება. მაგრამ, მან თანამედროვე ეტაპზე გაცილებით უფრო მეტი დატვირთვა შეიძინა. იგი არის გლობალური პრობლემების (ეკოლოგიური, სიღარიბის, სასურსათო და სხვ.) გადაჭრის უმთავრესი საშუალება.

საზოგადოების პროგრესი განუყრელადაა დაკავშირებული ინოვაციებთან. ინოვაციებს ადგილი აქვს ნებისმიერი წყობილების დროს, მაგრამ იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გარკვეულ ეტაპზე, როდესაც ინოვაციები ღებულობენ უწყვეტ ხასიათს და ხდებიან განვითარების ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ეს პროცესები მსოფლიოში დაიწყო გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან და განვითარების უმაღლეს საფეხურს მიაღწია მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნებში. ამიტომაც, რომ ამ ქვეყნების ეკონომიკას **ინოვაციურ ეკონომიკას** უწოდებენ.

ინოვაციური ეკონომიკა ეფუძნება ცოდნას, ინოვაციების ნაკადს, ტექნოლოგიების, ინფორმაციის, ინსტიტუციების, ადამიანისეული კაპიტალის, წარმოების ორგანიზაციის, პროდუქციისა და ა.შ. გამუდმებულ სრულყოფას, მეცნიერთა და ნოვატორთა ინ-

ტელექტუალურ შრომას და არა უბრალოდ კაპიტალს. მეცნიერება, გამოგონება, ინოვაცია ასეთ ეკონომიკაში განვითარების ერთიან ორგანულ ფაქტორს წარმოადგენს.

ტექნოლოგია და ტექნოლოგიური ცოდნა. ტექნოლოგია არის ის წესი და საშუალება, რომლის მეშვეობითაც ხდება ამოსავალი მასალების გარდაქმნა საჭირო საქონლად ან მომსახურებად. უფრო ზუსტად, ტექნოლოგია, ეს არის შერწყმა კვალიფიციური ჩვევების, მოწყობილობების, ინფრასტრუქტურის, ინსტრუმენტებისა და შესაბამისი ტექნიკური ცოდნის, რათა განხორციელდეს სასურველი გარდაქმნები მასალებში, ინფორმაციებსა ან ადამიანებში [398]. მისი კომპონენტებია მანქანები, მოწყობილობები და ნედლეული, მაგრამ მთავარია ის წესი, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება ეს გარდაქმნები.

ტექნოლოგიური ცოდნა ნიშნავს საქონლისა და მომსახურების საწარმოებლად საუკეთესო ტექნოლოგიების შერჩევას. იგი იმაზე მეტყველებს, თუ როგორ ერკვევიან ადამიანები მსოფლიო ტექნოლოგიურ მიღწევებში.

ტექნოლოგიური პროგრესი ხორციელდება ინოვაციების მეშვეობით. ასეთი დიდი ინოვაციები კაცობრიობის ისტორიაში იყო **სამრეწველო რევოლუცია, სტანდარტიზაცია, მექანიზაცია, კონვეიერული ხაზები.** მათი მეშვეობით შესაძლებელი გახდა უწყვეტი, მოქნილი საწარმოო ტექნოლოგიის სრულყოფა, რასაც მიჰყავართ მწარმოებლურობის ამაღლე-

ბამდე, წარმოების პროცესში ადამიანის როლისა და ფუნქციების შეცვლამდე, ქვეყნის საწარმოო შესაძლებლობათა ზრდამდე. პროცესების განხორციელება ავტომატური მოწყობილობების გამოყენების საფუძველზე, თავის მხრივ, ეფუძნება წარმოების ელექტრონიზაციას, კომპიუტერიზაციასა და რობოტიზაციას. თანამედროვე პირობებში დიდ მნიშვნელობას იძენს ეკოლოგიური უნარჩენო ტექნოლოგიების შექმნა, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მსოფლიოს მდგრადი ეკონომიკური განვითარების საქმეში.

მაღალი ტექნოლოგიები. მაღალი ტექნოლოგიები (*hi-tech*) დღეისათვის გამოიყენება ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში. განსაკუთრებულ ცვლილებებს იწვევს მათი გამოყენება ეკონომიკაში, ცვლის რა მისი განვითარების ტენდენციებს როგორც ლოკალური, ისე გლობალური მასშტაბით. იგი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეროვნული ეკონომიკის ადგილს მსოფლიო ეკონომიკაში, ზრდის რა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობასა და კეთილდღეობის დონეს.

მათ საფუძველზე წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფის, საქონლისა და მომსახურების ახალ სახეობათა შექმნის შედეგად, მცირდება ტრანსაქციური და ტრანსფორმაციული დანახარჯები, იზრდება რესურსების რაციონალური გამოყენების შესაძლებლობები. იცვლება წარმოების ორგანიზაციის ფორმები და მეთოდები და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ადამიანის ადგილი და როლი როგორც

წარმოებაში, ისე ყოფა-ცხოვრებაში. იცვლება თვით საზოგადოების ორგანიზაციის არსი, ფორმები და მეთოდები. ამაში არც არაფერია გასაკვირი. თუ გადავაგვლებთ თვალს კაცობრიობის ისტორიას, საზოგადოების პროგრესი, მისი გადასვლა ახალ თვისებრიობაში ყოველთვის დაკავშირებული იყო ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასთან წარმოებასა და ადამიანთა საქმიანობის სხვა სფეროში, რამდენადაც ტექნოლოგიები და იდეოლოგია აუცილებლად უნდა იყოს შესაბამისობაში.

მაღალი ტექნოლოგიები ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორია, ვინაიდან იგი იწვევს ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტის განვითარებასა და სრულყოფას.

მაღალი ტექნოლოგიები შესაბამის ლიტერატურაში ძირითადად განიმარტება, როგორც სულ უფრო ახალი და პროგრესული ტექნოლოგიები თანამედროვე ეტაპზე.

მიგვაჩნია, რომ მაღალი ტექნოლოგიების აღნიშნული განმარტება დასაზუსტებელია, ვინაიდან ზოგიერთი ტექნოლოგია, შესაძლებელია ახალი და პროგრესული იყოს, მაგრამ არ თამაშობდეს მნიშვნელოვან როლს ქვეყნის (მით უმეტეს მსოფლიო, მასშტაბით), უპირველეს ყოვლისა, მისი ეკონომიკის განვითარებაში. მაგალითად, დაეუშვათ, აღმოჩენილი იქნა პურის წარმოების ახალი, უფრო პროგრესული ტექნოლოგია ან შეიქმნა ახალი სახეობის ტანსაცმელი. რასაკვირველია, ორივე შემთხვევაში საქმე გვექნება ახალ და პროგრესულ ტექნოლოგიებთან,

მაგრამ არა მალაღ ტექნოლოგიებთან, რადგანაც ისინი ვერ შეიტანენ რაიმე შესამჩნევ წვლილს საზოგადოების განვითარებაში. ამდენად, უმაღლესი ტექნოლოგიები, ჩვენი აზრით, შესაძლებელია განიმარტოს შემდეგნაირად:

მაღალი ტექნოლოგიები წარმოადგენს სულ უფრო ახალ და პროგრესულ ტექნოლოგიებს, რომელთა გამოყენება მიმდინარე ეტაპზე აჩქარებს საზოგადოების, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკური განვითარების პროცესს.

მაღალი ტექნოლოგიები, ბუნებრივია, გარკვეული დროის შემდეგ (და ეს დრო თანდათან მცირდება) კარგავენ თავიანთ მნიშვნელობას და ადგილს უთმობენ ახალ მაღალ ტექნოლოგიებს.

თანამედროვე ეტაპზე უმაღლესი ტექნოლოგიების დარგებიდან გამოირჩევა **ელექტრონიკა**, განსაკუთრებით კი მისი ქვედარგი – **მიკროელექტრონიკა**. სწორედ ელექტრონიკის განვითარებამ გახადა შესაძლებელი, შექმნილიყო გამოთვლითი ტექნიკა, საინფორმაციო-გამზომი სისტემები, ინტეგრალური სქემები, ციფრული ინტეგრალური მიკროსქემები, მიკროპროცესორები, რეზისტორები, კონდენსატორები, დიოდები, ტრანზისტორები, რადიო, ტელევიზორი, რობოტები, კომპიუტერი და ა.შ., რომელთა გამოყენების გარეშე თანამედროვე ეტაპზე ვერ იარსებებდა ეკონომიკის ვერც ერთი დარგი და ადამიანთა საქმიანობის ვერც ერთი სფერო, რის გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა ინფორმაციის მოპოვების, გადამუშა-

ეების, გადაცემისა და გამოყენების თანამედროვე დონე.

მაღალ ტექნოლოგიებს მიეკუთვნება ასევე **ხელოვნური ინტელექტი**, ანუ ისეთი მანქანების შექმნა, რომელსაც გააჩნია ცოცხალი ორგანიზმის (მათ შორის ადამიანის) ნიშნები (მსჯელობა, აღქმა, მოძრაობა და ა. შ.). დღეისათვის საუბარი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ხელოვნურ ინტელექტზე, არამედ “მოაზროვნე” მანქანებზე, რომელთაც აქვთ ადამიანის ტვინის მსგავსად “მოაზროვნე” მოწყობილობები. საუბარია ხელოვნურ გონზე. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ მოაზროვნე მანქანა ან მანქანათა ჯგუფი მიუახლოვდება და ბევრ შემთხვევაში გადააჭარბებს კიდევაც ადამიანის გონს, რა გონებრივი შესაძლებლობების მანქანაც (ან მანქანათა სისტემა) არ უნდა შეიქმნას, იგი ადამიანის ხელში მაინც ისეთივე იარაღი იქნება, როგორც, დავუშვათ, საჭრისი ან ნებისმიერი სხვა იარაღი.

მაღალი ტექნოლოგიების დარგად ითვლება აგრეთვე **ბიოტექნოლოგია** (რომელიც თავისთავად ეფუძნება გენეტიკას, მიკრობიოლოგიას, მოლეკულურ და უჯრედულ ბიოლოგიას, ბიოქიმიას, ემბრიოლოგიას და ა. შ.), კომპიუტერული პროგრამული უზრუნველყოფა, ნანოტექნოლოგიები, რობოტოტექნიკა, ტელეკომუნიკაციები, საავიაციო-კოსმოსური ტექნოლოგიები, ფოტონიკა, ატომური ფიზიკა.

მაღალი ტექნოლოგიების შექმნისა და გამოყენების მიხედვით, ბუნებრივია, ქვეყნები მნიშვნელოვად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამ მხრივ მოწინავე

პოზიციები განვითარებულ ქვეყნებს უჭირავთ, განსაკუთრებით გამოირჩევა ევროპა.^{*}

ინფორმაციული და ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები. თანამედროვე ეტაპზე ინფორმაციული და ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები განაპირობებს ეკონომიკაში ახალი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, რომელიც მოიცავს ეკონომიკური და სოციალური საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროს. ამ პროცესებთან დაკავშირებით ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფართოდ გამოიყენება ცნებები: „ინფორმაციული ეკონომიკა“ (information economy) და „ქსელური ეკონომიკა“ (network economy).

ქსელის ცნება პირველად საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სფეროში, სოციოლოგიაში იქნა გამოყენებული მეოცე საუკუნის ბოლოს ერკოვიცას, ს. ვასერმანის, ბ. ბელმანის, დ. ნოუკის, პ. მარსდენის, ლ. ფრიმანის და სხვათა ნაშრომებში.

ევროპის კომისიის მიერ მომზადებულ მოხსენებაში 1997 წელს ქსელური ეკონომიკა განიმარტება როგორც გარემო, რომელშიც ეკონომიკური სისტემის ნებისმიერ წერტილში მყოფ ნებისმიერ კომპანიას და ინდივიდს, ინტერნეტ-ტექნოლოგიების მეშვეობით შეუძლიათ იოლად და მინიმალური დანახარჯებით კონტაქტი დაამყარონ სხვა კომპანიასთან ან ინდივიდთან, ერთობლივი სამუშაოს განხორციელებასთან, ვაჭრობასთან, იდეებისა და "know-how"-ს გაცვლასთან დაკავშირებით ან უბრალოდ პირადი

^{*} <http://www.globalinnovationindex.org/gii/>

სიამოვნებისათვის.* იგი ხორციელდება ელექტრონული ქსელების მეშვეობით. ქსელური ეკონომიკის საფუძველია ქსელური ორგანიზაციები. ქსელური საქონელი ჩვეულებრივი საქონლისაგან განსხვავდება იმით, რომ ქსელში ჩართულ მონაწილეთა რაოდენობის ზრდა იწვევს ამ საქონლისაგან მიღებული სარგებელის ზრდას. მაგალითად, თუ სატელეფონო ქსელში ჩაერთვება მხოლოდ ერთი მომხმარებელი, მისთვის ტელეფონის გამოყენებისგან მიღებული სარგებელი ნულის ტოლია. ტელეფონისგან მიღებული სარგებელი იზრდება ქსელში მეტი და მეტი აბონენტის ჩართვით. ასევე, ნიშანდობლივია ის, რომ რაც უფრო მეტია ქსელში ტელეფონების რაოდენობა, მით უფრო იაფია ტელეფონის დადგმის ღირებულება. ამას გვიჩვენებს ინტერნეტის მაგალითიც.

ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბების კონცეფციის შექმნა განაპირობა კომპლექსური ავტომატიზაციისა და კომპიუტერიზაციის განვითარებამ, ინფორმაციის ინდუსტრიის, კომუნიკაციური გამოთვლითი ქსელების, მონაცემთა ეროვნული და საერთაშორისო ბაზების შექმნამ. განსაკუთრებული ყურადღება ამ პრობლემატიკას მიექცა XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დ. ბელის [248], ე. მასუდას [272] და სხვათა შრომებში.

ქსელური ეკონომიკის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ტრადიციული ეკონომიკის სტრუქტურები უნდა გარდაიქმნას ქსელურ სტრუქტურებად ინფორ-

*www.iis.ru/glossariy/indeqxhtml.

მაციულ-ტელეკომუნიკაციური გარემოს განვითარების გზით. ქსელური ორგანიზაცია სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების განვითარების ბუნებრივი მოთხოვნაა. მართვის პროცესების განხორციელებას ხელს უშლის შეზღუდული ინფორმაციული უზრუნველყოფა შესაბამისი ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის გამო. ეს ხშირად იწვევს ეკონომიკის სუბიექტებს შორის ურთიერთკავშირის კოორდინაციის დარღვევას, რაც კრიზისების საფუძველი ხდება.

მართვის ქსელური მეთოდი არსებითად განსხვავდება ამჟამად არსებული იერარქიული და საბაზრო მეთოდებისაგან. ეს განსხვავება ძირითადად მდგომარეობს შემდეგში [263, 268, 272]:

- კომუნიკაციის ახალი ელექტრონული საშუალებების დანერგვა საშუალებას მოგვცემს ეკონომიკურ აგენტთა შორის დამყარდეს მრავალფეროვანი და მრავალდონიანი კავშირები;

- ქსელურ ეკონომიკაში მონაწილეობის ფასეულობა იზრდება მათში მონაწილეთა რიცხოვნობის ზრდის დროს, რაც იწვევს მასში ახალი და ახალი წევრების ჩაბმას;

- ქსელური ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია მცირე მუდმივი დანახარჯები და არაარსებითი ზღვრული დანახარჯები;

- ქსელურ ეკონომიკაში წარმოებული პროდუქციისაგან მიღებული სარგებელი იზრდება, ხოლო ფასი კი მცირდება მასში მონაწილე პირთა ზრდასთან ერთად;

- ქსელურ ეკონომიკას ახასიათებს სწრაფი სახეცვლილების უნარი;
- ქსელურ ეკონომიკაში მონაწილეებისათვის სასარგებლოა საერთო ინტერესების დაცვა;
- ქსელურ ეკონომიკას ახასიათებს თვითორგანიზაციისა და თვითგანახლების დიდი უნარი.

ორგანიზაციის ქსელური მეთოდები სათავეს შორეული წარსულიდან იღებს. დღეისათვის სიახლეს წარმოადგენს არა თვით ქსელური მეთოდი, არამედ მისი გამოყენების შესაძლებლობათა ზრდა თანამედროვე ინფორმაციული და ტელესაკომუნიკაციო (მაღალი) ტექნოლოგიათა გამოყენებით.

მაღალ ტექნოლოგიებთან დაკავშირებით საბოლოოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დღეისთვის განვითარებულ ქვეყნებში, ჩვენი აზრით, “ინფორმატიზაციის ეპოქა” დამთავრდა და დაიწყო **“მოაზროვნე ტექნოსფეროს ეპოქა”** (**“Era Thinking Technosphere”**). ტექნოსფერო, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ტერმინს თანამედროვე ცივილიზაციის აღსაწერად, რომელიც ხასიათდება ტექნოლოგიისა და მეცნიერული მეთოდების ფართო გამოყენებით სინამდვილის გარდასაქმნელად და რომელიც ახლა წარმოადგენს საზოგადოების განვითარების მთავარ ფაქტორს. იგი შექმნილია ადამიანების მიერ. თანამედროვე ეტაპზე ტექნოსფეროში მთავარ როლს ასრულებს ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიები, “მოაზროვნე ტექნოსფეროს” დროს მათთან ერთად მთავარი როლი დაეკისრება მოაზროვნე ტექნოლოგიებს. მოაზროვნე ტექნოსფერო ისარგებლებს გაცილებით

დიდი შესაძლებლობებით, ვიდრე ცალკეული ინტელექტუალური თუ მოაზროვნე მანქანა, ვინაიდან იგი იქნება ასეთი მანქანების მოწესრიგებული ერთიანობა საერთო ხელოვნური გონის გარშემო [178]. ასეთ პირობებში მნიშვნელოვნად შეიცვლება ადამიანთა მდგომარეობა, ყოველდღიურ ცხოვრებაში მათ უკვე საქმე ექნებათ მოაზროვნე ხელოვნურ ინტელექტუალურ მანქანებთან, რომელთაც შეეძლება საუბარი გარკვეულ თემებზე და გადაწყვეტილებების მიღება სიტუაციიდან გამომდინარე. ძირეულად შეიცვლება წარმოების ორგანიზაციისა და სახელმწიფო მართვის ფორმები და ა. შ. შეიძლება ითქვას, რომ ჩამოყალიბდება სრულიად ახალი საზოგადოება სრულიად ახალი ეკონომიკური სისტემით. ამ საზოგადოების ზოგიერთი ნიშანი შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს:

1. ადამიანთა მასობრივი გათავისუფლება როგორც ფიზიკური, ისე გონებრივი შრომისაგან.

2. ადამიანთა მასობრივი გადასვლა შემოქმედებით სფეროში (მწერლობა, მუსიკა, მხატვრობა, თეატრი, კინო, სპორტი და ა.შ.).

3. ადამიანთა უშუალო კავშირი ინტელექტუალურ, მოაზროვნე მანქანებთან, რომელნიც ფლობენ ადამიანისათვის დამახასიათებელ თვისებებს (მოძრაობას, საუბარს, მწუხარებისა და სიხარულის განცდასაც კი და სხვ.) და რომლებთანაც ურთიერთობა მოითხოვს შესაბამის ახალ ცოდნას და ჩვევებს.

4. სახელმწიფოსა და ეკონომიკის მართვაში მოაზროვნე მანქანების გამოყენება შეამცირებს ნეგატიური პროცესების წარმოშობას.

5. გაიზრდება პროგრამების როლი, რაც გაზრდის დაგეგმვის მნიშვნელობას ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში.

6. გაიზრდება ადამიანის თავისუფალი დრო და სულიერი დაკმაყოფილების დონე და ა.შ.

ეკონომიკის სტრუქტურა არის თანაფარდობა ეკონომიკის შემადგენელ ელემენტებს შორის. მაგალითად, დარგებს, ქვედარდებს, რეგიონებს, დაგროვებასა და მოხმარებას, ექსპორტსა და იმპორტს შორის და სხვა. ვინაიდან თანამედროვე პირობებში ეკონომიკაში გამუდმებით მიმდინარეობს ცვლილებები, სტრუქტურაც გამუდმებით იცვლება. სტრუქტურა ჩაითვლება პროგრესულად, თუ იგი შეესაბამება ხალხის კეთილდღეობისა და ქვეყნის უსაფრთხოების უმაღლეს დონეს. იგი დამოკიდებულია ეკონომიკური განვითარების დონესა და ქვეყნის თავისებურებებზე. ამ პრობლემას ეძღვნება ისეთ ცნობილ ეკონომისტთა შრომები, როგორებიც არიან: ლ. კანტოროვიჩი, ს. კუზნეცი, ვ. ლეონტიევი და სხვ.

განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკის დარგობრივ სტრუქტურაში გასული საუკუნის დასაწყისში ჭარბობდა ნედლეულის პირველადი გადამუშავების დარგები და სოფლის მეურნეობა. ვითარდებოდა მძიმე მრეწველობა. შუა ხანებიდან დაიწყო აღნიშნული დარგების ხვედრითი წილის შემცირება და მომსახურე

რების ხვერთი წილის ზრდა. თანამედროვე ეტაპზე მატერიალური წარმოების დარგებიდან ყველაზე მეტად იზრდება მეცნიერებატევადი დარგები (ელექტრონიკა, საინფორმაციო-სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, სარაკეტო-კოსმოსური, საკონტროლო, საზომი ტექნიკა და სხვ.). კვლავ იზრდება მომსახურების ხვედრითი წილი (განსაკუთრებით ჯანდაცვა, მეცნიერება, განათლება, სოციალური უზრუნველყოფა და სხვ.).

მნიშვნელოვანია თანაფარდობა მოხმარებასა და დანაზოგებს შორის. რაც უფრო დიდია დანაზოგების ხვედრითი წილი, მით მეტია ეკონომიკური ზრდის ტემპები.

ეკონომიკური განვითარება აყალიბებს ეკონომიკის პროგრესულ სტრუქტურას, რაც თავისთავად უწყობს ხელს ეკონომიკის შემდგომ განვითარებას. მაგრამ, იგი უფრო მეტად არის მაჩვენებელი და არა განვითარების ფაქტორი, ვინაიდან ჩამოყალიბებული სტრუქტურა ეკონომიკური განვითარების შედეგია და არა მიზეზი. პროგრესული სტრუქტურის ჩამოყალიბებას წინ უსწრებს ეკონომიკური განვითარება და არა პირიქით, მაშინ, როდესაც ეკონომიკური განვითარების ფაქტორთა ცვლილება წინ უსწრებს ეკონომიკურ განვითარებას. სტრუქტურა იცვლება ერთობლივი მოთხოვნისა და სახელმწიფოს უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მოთხოვნებიდან გამომდინარე.

კითხვები და დავალებები

1. ასენით რატომ არის მცნობრება ეკონომიკური ბან-ვიითარების საფუძველი?
2. რა იბულისხმება მცნობრულ აღმონენაში?
3. და არის ბამობონება და რა როლს თამაშობს იბი ეკონომიკური ბანვიითარების დაჩქარებაში?
4. რა ბავლენას ახდენს ეკონომიკურ ბანვიითარებაზე ეკონომიკური მცნობრება?
5. რა არის ინოვაცია და რა ბავლენას ახდენს იბი ეკონომიკურ ბანვიითარებაზე?
6. დაახასიათეთ ინოვაციური ეკონომიკის თავისებურებები
7. რას მოიცავს ტექნოლობია?
8. რა არის ტექნოლობიური ცოდნა?
9. რომელი დიდი ინოვაციები იყო კაცობრიობის ისტორიაში?
10. რას წარმოადგენს მაღალი ტექნოლობიები?
11. რომელია თანამედროვე ეტაზე უმაღლესი ტექნოლობიების დარბები?
12. რას ნიშნავს ხელოვნური ინტელექტი?
13. ბადმონციით ინფორმაციული და ტელეკომუნიკაციური ტექნოლობიების არსი
14. ბადმონციით რა არის ქსელური ეკონომიკა და რა თავისებურებებით ხასიათდება იბი
15. თქვენი აზრით შედიან თუ არა ბანვიითარებული ქვეყნები “მოაზროვნე ტექნოსფეროს ეკოქაში”?
16. რა ძირითადი ნიშნები შეიქლება ახასიათებდეს “მოაზროვნე ტექნოსფეროს ეკოქის” საზოგადოებას?
17. რა არსი ეკონომიკის სტრუქტურა და როდის არის იბი პროგრესული?
18. ეკონომიკის სტრუქტურა უფრო მეტად ეკონომიკურ ბანვიითარების გაქტორია თუ მანვინებელი?
19. მოიკოვეთ მონაცემები საქართველოში მცნობრების, ბამობონების ტექნოლობიისა და ინოვაციიების შესახებ და შეადარეთ სხვა ქვეყნის მონაცემებს.
20. დაადგინეთ პროგრესულია თუ არა ეკონომიკის სტრუქტურა საქართველოში

§4. ადამიანისეული კაპიტალი. განათლება. ინსტიტუციები

ადამიანისეული კაპიტალი. პირველად ტერმინი “ადამიანისეული კაპიტალი” გამოიყენა ნობელის პრემიის ლაურეატმა თეოდორ შულცმა [291, 292] და შემდეგ განავითარა მისმა მიმედვარმა გერი ბეკერმა [247]. ამ პრობლემის დამუშავებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ასევე, ე. დენისონს [351, 352], ს. ფიშერს [441], ჯ. კენდრიკს [371] და სხვ.

ადამიანისეული კაპიტალი არის ის ცოდნა და უნარი, რომელსაც ადამიანი იძენს განათლებისა და პრაქტიკული გამოცდილების გზით და იყენებს წარმოების პროცესში. ახალი ეკონომიკა მოითხოვს ადამიანისეული კაპიტალის უკიდურესად მაღალ ხარისხს, რომელიც ორიენტირებული უნდა იქნეს უახლეს ტექნიკასა და ტექნოლოგიაზე, ინფორმაციულ-კომპიუტერული სისტემის ფართოდ გამოყენებაზე, მოქნილ წარმოებაზე, ინოვაციების სისტემის დანერგვაზე. ადამიანისეული კაპიტალის ყველაზე მნიშვნელოვანი კომპონენტია განათლება. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკური განვითარებისათვის, რადგანაც იწვევს დადებით გარეგან ეფექტს. განათლებულ ადამიანს მეტი შესაძლებლობები აქვს ისეთი ახალი იდეების შესამუშავებლად, რომელიც მიმართული იქნება როგორც ტექნოლოგიის სრულყოფის, ასევე მართვისა და ორგანიზაციის ახალი მეთოდების შემუშავებისაკენ. ამიტომაც, რომ ქვეყნისათვის მეტად არასასურველია ეგრეთ წოდებული “ტვინების

გადინება” – მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის გასვლა ქვეყნიდან ცხოვრების უკეთესი პირობების საძებნელად.

ვინაიდან კაპიტალის შექმნისა და გაფართოების პროცესი ინვესტირების პროცესს წარმოადგენს, ამიტომ განათლების მიღებაზე გაწეული დანახარჯები არის ადამიანში განხორციელებული ინვესტიციები. ასეთი ინვესტიციების გაწევა მოხდება მაშინ, როდესაც დიდი მოთხოვნა იქნება მაღალკვალიფიციურ მუშაკებზე, რომელთაც მაღალ ანაზღაურებაზე დაინტერესებაც ექნებათ. მაგრამ, იმის გამო, რომ საზოგადოებაში სიმდიდრის მიხედვით არსებობენ სხვადასხვა ფენები, ახალგაზრდები, შესაძლებელია, არათანაბარ სასტარტო პირობებში აღმოჩნდნენ ცოდნის მიღებასთან მიმართებით. ასეთ ვითარებაში სახელმწიფომ უნდა შექმნას განათლების ისეთი სისტემა, რომელიც ყველა ადამიანს, მიუხედავად მათი სოციალური მდგომარეობისა, ერთნაირ სასტარტო პირობებში ჩააყენებს.

ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალზე შეიძლება განვიხილოთ როგორც დანახარჯები, გაწეული: აღზრდაზე, განთლებაზე, თვითგანათლებაზე, ჯანმრთელობის დაცვაზე, გამოცდილების ამალგებაზე, მეცნიერების განვითარებაზე, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებასა და ინტელექტუალურ საქმიანობაზე, მეწარმეობრივი უნარის ზრდასა და ბიზნესკლიმატის გაუჯობესებაზე, შრომის ინფორმაციულ უზრუნველყოფაში, მოქალაქეთა და ბიზნესის

უსაფრთხოებაზე, ეკონომიკურ თავისუფლებაზე, კულტურაზე, ხელოვნებაზე და სხვა.

სწორედ ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხობრივი და რაოდენობრივი ზრდა წარმოადგენს ეკონომიკის გარდაქმნის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს ეკონომიკური და იურიდიული ინსტიტუტების მოდერნიზაციისა და სრულყოფის მიმართულებით.

ჩვენი აზრით, შეიძლება გამოვეყოთ ადამიანისეული კაპიტალის შემდეგი ძირითადი ელემენტი [212]:

1. ფიზიკური და სულიერი სიჯანსაღე.
2. გონებრივი და ფიზიკური უნარი.
3. ჩვევები (პროფესიული და ინსტიტუციური).
4. გამოცდილება (პროფესიული და ცხოვრებისეული);
5. ცოდნა (პროფესიული და ზოგადი).
6. მოტივაცია და სხვა.

ფიზიკური და სულიერი სიჯანსაღე დამოკიდებულია ქვეყანაში ჯანდაცვის განვითარების დონეზე, საზოგადოებაში არსებულ მორალურ-ფსიქოლოგიურ კლიმატზე, ადამიანის მატერიალურ შესაძლებლობებზე, თავისუფალი დროის სიდიდეზე და სხვა.

გონებრივი და ფიზიკური უნარი ადამიანის პიროვნული თავისებურებებით განისაზღვრება. არ მოიქმნება ისეთი ორი ადამიანი, რომლებიც ზუსტად ერთი და იმავე გონებრივ და ფიზიკურ უნარს ფლობდეს.

პროფესიული ჩვევები, ბუნებრივია, სამსახურის დროს სამუშაოს შესრულების შედეგად მიიღწევა, ხოლო ინსტიტუციური კი – ქვეყნის ინსტიტუციური (ფორმალური და არაფორმალური) მოწყობის დონით.

პროფესიული გამოცდილებაც ასევე სამსახურის

დროს სამუშაოს შესრულების შედეგად მიიღწევა, ხოლო ცხოვრებისეული – მთელი ცხოვრების მანძილზე დაგროვებული პრაქტიკით. ცხოვრებისეული გამოცდილება არცთუ მცირე როლს თამაშობს ადამიანის სამსახურეობრივი მოვალეობის შესრულებაში, მის წინსვლაში.

ცოდნა სწავლის პროცესში მიიღება, რომლის განმტკიცებაც ხდება მისი პრაქტიკული რეალიზაციის დროს.

მოტივაცია ნიშნავს, თუ რამდენად კეთილსინდისიერად ასრულებს ადამიანი მასზე დაკისრებულ მოვალეობას. იგი დამოკიდებულია როგორც პიროვნულ თვისებებზე, ისე წარმოების ორგანიზაციის დონესა და მორალურ და მატერიალურ სტიმულირებაზე.

საგულისხმოა, რომ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებისა და სრულყოფისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მის დასაქმებას.

ადამიანისეული კაპიტალის ყველა ელემენტი ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია. მაგალითად, თუ ადამიანი ფიზიკურად და სულიერად ჯანსაღი არ არის, მაშინ საუბარიც კი ზედმეტია სხვა ელემენტების რეალიზაციაზე. მიუხედავად ამისა, სხვადასხვა ეკონომიკურ სისტემაში ადამიანური კაპიტალის ელემენტებს განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, მონათმფლობელური და ფეოდალური ეკონომიკური წყობილების დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფიზიკურ უნარს და სიჯანსაღეს, ტრადიციული ეკონომიკის დროს – ამ სა-

ზოგადობაში არსებულ ადათებს, წესებს, რელიგიურ შეხედულებებს და აქედან გამომდინარე ჩვევებს. კაპიტალისტური წყობილების პირობებში თანდათან იზრდება ცოდნის როლი და პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში მას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. თუ კაპიტალიზმამდელ ეკონომიკურ სისტემაში ძირითადი ეკონომიკური კატეგორია იყო მიწა, კაპიტალიზმის დროს კი – კაპიტალი, ახალი (პოსტინდუსტრიული) ეკონომიკის პირობებში ძირითადი ეკონომიკური კატეგორიაა ცოდნა. სწორედ ამიტომაც, რომ განვითარებულ ქვეყნებში ადამიანისეულ კაპიტალს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. იგი წარმოადგენს თანამედროვე საზოგადოების განვითარების მთავარ ფაქტორს.

ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებისა და სრულყოფისათვის და ასევე მისი ეფექტიანი გამოყენებისათვის აუცილებელია ქვეყანაში შესაბამისი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის არსებობა. ეს შეეხება როგორც განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემას, ისე მეცნიერების განვითარების დონეს, დასაქმებას, მორალურ-ფსიქოლოგიურ კლიმატს, წარმოების ორგანიზაციის ფორმებსა და მეთოდებს და ა.შ.

ადამიანისეული კაპიტალის მნიშვნელობის შეფასების დროს აუცილებელია გავითვალისწინოთ, თუ განვითარების რა საფეხურზე იმყოფება ქვეყანა. მაგალითად, შეუძლებელია ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებისა და გამოყენების პირობები, მაგალითად, განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში ტოლფასად ჩავთვალოთ.

განვითარებულ ქვეყნებში საწარმო ძალთა განვითარების დონე ისეთ საფეხურზე იმყოფება, როდესაც უმთავრესი საზრუნავი ხდება ამ საწარმო ძალთა მომსახურება, რაც შესაბამის მაღალკვალიფიციურ და მრავალმხრივ ცოდნას მოითხოვს, ანუ იგი მოითხოვს ადამიანური კაპიტალის უკიდურესად მაღალ ხარისხს, რომელიც ორიენტირებული უნდა იყოს უახლეს ტექნიკასა და ტექნოლოგიაზე, ინფორმაციულ-კომპიუტერიული სისტემის ფართოდ გამოყენებაზე, მოქნილ წარმოებაზე, ინოვაციების სისტემის დანერგვაზე და ა.შ. ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში კი, საუბარია ეკონომიკური კრიზისის დაძლევაზე, ეკონომიკის პროგრესული სტრუქტურის ფორმირებაზე, საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებაზე და ა.შ. მაშასადამე, იქ, უპირველეს ყოვლისა, მისაღწევია საწარმო ძალთა განვითარების ისეთი დონე, რომელიც ადამიანებისაგან უპირატესად არა ფიზიკურ, არამედ ინტელექტუალურ შრომას საჭიროებს. სანამ ეს დონე არ იქნება მიღწეული, მანამ ფიზიკური კაპიტალის მნიშვნელობა დიდი იქნება, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ დღევანდელ პირობებშიც აქ ცოდნას უდიდესი მნიშვნელობა არა აქვს. სწორედ ადამიანის შრომის ფასეულობა წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს ეკონომიკის გარდაქმნისა და ეკონომიკური და იურიდიული ინსტიტუტების მოდერნიზაციის პროცესში. მაგრამ არ შეიძლება ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებისა და სრულყოფის პროცესი მოვწყვიტოთ ეკონომიკას, მის საწარმოო ძალთა განვითარების პროცესს. ჭინა-

აღმდეგ შემთხვევაში მივიღებთ ისეთ შედეგს, როცა გვეყოლება ფორმალურად განათლებული ადამიანების დიდი არმია, რომელთაც ან არ შეეძლებათ თავიანთი ცოდნის პრაქტიკული რეალიზაცია, ან თავად არ ექნებათ საჭირო რეალური ცოდნა.

ეროვნული ადამიანისეული კაპიტალი არის ეროვნული სიმდიდრის შემადგენელი ნაწილი. იგი წარმოადგენს განვითარებადი ქვეყნების ეროვნული სიმდიდრის თითქმის ნახევარს და განვითარებული ქვეყნების 70-80%-ს [393]. იგი იმატებს ქვეყნის ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხის მატების ან მაღალკვალიფიციური კადრების გარედან შემოღების დროს და იკლებს როდესაც ადგილი აქვს ქვეყნის ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხის კლებას, ქვეყნიდან მაღალკვალიფიციური კადრების გადინებას ან დაბალკვალიფიციური კადრების შემოღინებას.

ადამიანისეული კაპიტალი აღიქმება როგორც დადებითი მოცემულობა, მაგრამ იგი შეიძლება იყოს უარყოფითიც. უარყოფითი ადამიანისეული კაპიტალი, ეს არის ადამიანისეული კაპიტალი, რომელიც შეესაბამება იმ დანახარჯებს, რომელიც მის შექმნაზე იქნა გაწეული. იგი კიდევ მოითხოვს დამატებით დანახარჯებს, რათა გახდეს დადებითი. ასეთი კაპიტალი განსაკუთრებით დამახასიათებელია ზოგიერთი პოსტკომუნისტური ქვეყნისათვის, სადაც გარდაქმნების არასწორად წარმართვამ წარმოშვა კრიმინალური ელემენტები, დაბალი კვალიფიკაციის (მახში ჩადებულ დანახარჯებთან შედარებით) მუშახე-

ლი, კორუფციონერები, ნარკომანები, ლოთები, უსაქმურები და სხვ.

ამიტომ ადამიანისეული კაპიტალი არ უნდა განვიხილოთ ეკონომიკისაგან, ტექნიკური პროგრესისაგან მოწყვეტით. ადამიანისეულ კაპიტალში განხორციელებული ინვესტიციები უნდა შეესაბამებოდეს ეკონომიკის განვითარების ინტერესებს.

განათლება. მეცნიერება-გამოგონება-ინოვაციის ჯაჭვში განათლების პროცესს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, ვინაიდან თითოეულ ამ რგოლს მაღალგანვითარებული მუშაკები (მეცნიერები, გამოგონებლები, მეწარმეები) ესაჭიროება. განათლება ეკონომიკაზე გავლენას ახდენს, როგორც მეცნიერების განვითარების წინაპირობა და სამუშაო ძალის მწარმოებლურობის ამაღლების უმთავრესი საშუალება. მაგრამ, მისი გავლენა ეკონომიკაზე ამით არ ამოიწურება. განათლება ასევე ზემოქმედებს მომხმარებელზეც, ზრდის რა მათ გემოვნებასა და მოთხოვნილებებს, რაც, თავის მხრივ, სრულყოფს და აფართოებს ბაზარს.

განათლება, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, არის მომსახურების დარგი, სადაც ხდება ადამიანისეული კაპიტალის სრულყოფა. განათლებაზე გაწეული ხარჯები განიხილება როგორც ამ კაპიტალის შექმნაზე გაწეული ინვესტიციები. განათლება ასევე შეიძლება დავახასიათოთ როგორც პროცესი, რომლის დროსაც პიროვნება, უპირველეს ყოვლისა, იძენს ცოდნას და მასთან ერთად სრულყოფს თავის ადამიანისეულ მახასიათებლებს (უნარ-ჩვევებ-

ბი, კულტურა, ეთიკა, ესთეტიკა, მსოფლმხედველობა, სულიერება და ა.შ.)

განათლება შესაძლებელია აგრეთვე ჩაითვალოს როგორც განსაკუთრებული სახის პროდუქტი, რომელიც იწარმოება განათლების პროცესში როგორც მასწავლებლების, ისე მოსწავლეთა (სტუდენტების) მიერ და მოიხმარება მოსწავლეთა მიერ თავიანთი ადამიანისეული კაპიტალის სრულყოფისათვის.

საგანმანათლებლო დაწესებულება გამოდის როგორც განსაკუთრებული სახის საწარმო, სადაც შრომობს როგორც მწარმოებელი (მასწავლებელი), ისე მომხმარებელი (მოსწავლე), ქვეყნის ადამიანისეული კაპიტალის გადიდების მიზნით. დანახარჯებს ამ კაპიტალის შესაქმნელად იღებს ან თვით მომხმარებელი, ან საზოგადოება. განათლების მიღება არასდროს არის უფასო.

ძირითად მოთხოვნას განათლების დარგს ეკონომიკა უყენებს. ამდენად, იგი ეკონომიკის განვითარების საჭიროებებს უნდა პასუხობდეს. ეკონომიკური განვითარებისათვის განათლებას ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და ის ვითარდებოდა ეკონომიკის სრულყოფასთან ერთად. თუ საუკუნეების განმავლობაში (ტრადიციული ეკონომიკის პირობებში) კვალიფიციური სამუშაო ძალის მომზადება არ ხდებოდა საზოგადოებრივად ორგანიზებული გზით, თანამედროვე პირობებში, ეკონომიკის მაღალი ტექნიკურ-ორგანიზაციული დონის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, საკმაოდ რთული განათლების სისტემა

ჩამოყალიბდა. ამასთან, უაღრესად დიდი მნიშვნელობის გამო, მისი განვითარების მხოლოდ საბაზრო ძალებისადმი მინდობა დაუშვებელია. აუცილებელია საგანმანათლებლო სისტემის სახელმწიფო ორგანიზაცია, ბუნებრივია, საბაზრო ურთიერთობათა გამოყენებით.

განათლების საკითხებისადმი ზერეულე მიდგომამ შესაძლებელია გაგვაკეთებინოს მცდარი დასკვნა, რომ თითქოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ფაქტორი განათლების რაოდენობრივი ზრდაა, რაც უფრო მეტი იქნება უმაღლესდამთავრებულთა რიცხვი, მით უფრო დაჩქარდება ეკონომიკური განვითარების პროცესი. თავის დროზე, განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობამ მიიღო გადაწყვეტილება მთელი მოსახლეობის განათლების დონის ამაღლების შესახებ. ამ პროგრამაზე მილიარდობით დოლარი დაიხარჯა, მაგრამ ათეული წლების გასვლის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ მას შესაბამისი შედეგი არ მოჰყოლია. აზიის, აფრიკის, ლათინური ამერიკის ბევრ ქვეყანაში მდგომარეობა მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა [418].

განათლების ეკონომიკის ამოცანა არის სწორედ იმის განსაზღვრა, თუ რა რაოდენობის სახსრები უნდა გამოყოს ქვეყანამ განათლებისათვის და რამდენად ეფექტიანად იხარჯება იგი შესაბამისი მაღალკვალიფიციური კადრების მოსამზადებლად.

განათლების ეფექტიანობის შეფასების არაერთი თეორია არსებობს [291, 357, 375], რომელთა გათვალისწინება, რასაკვირველია, სასარგებლოა, მა-

გრამ მათი სიზუსტე ძალზე მიახლოებითია, თვით ამოცანის სირთულის გამო. ჩვენ, ამასთან დაკავშირებით, მთლიანად ვემხრობით ა. მარშალის მოსაზრებას, რომ საზოგადოებრივი და კერძო დანახარჯები განათლებაზე არ შეიძლება გაიზომოს მისგან პირდაპირ მიღებული ნაყოფის მიხედვით. იგი არის ხანგრძლივმოქმედი საინვესტიციო რესურსი, რომელიც შესაძლებლობას აძლევს ხალხის მასებს, მიიღოს სარგებელი. ერთი ინდუსტრიული გენიის ეკონომიკური ღირებულება საკმარისია იმისათვის, რომ დაიფაროს განათლებაზე მთელი ქალაქის ხარჯები. უმაღლეს განათლებაზე წლების განმავლობაში გაწეული დანახარჯები კარგად იქნება ანაზღაურებული მაშინ, როდესაც გამოვლინდება კიდევ ერთი ნიუტონი ან დარვინი, ან შექსპირი [394].

განათლების ეფექტიანობის შეფასების ყველაზე დიდი კრიტერიუმი უნდა იყოს ცოდნა – განათლებამიღებულ პიროვნებას სამუშაოს შოვნაში ხელს არ უნდა უშლიდეს შესაბამისი ცოდნის უქონლობა. ადამიანისეული კაპიტალის შეფასების ერთ-ერთი უმთავრესი კრიტერიუმი კი უნდა იყოს შრომის ანაზღაურება. უფრო მაღალი კვალიფიკაციის მქონე მუშაკს მეტი შემოსავალი უნდა ჰქონდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ირღვევა განათლების ეკონომიკური არსი. რიგ შემთხვევაში ჩნდება მიდრეკილება დიპლომებზე გამოდევნებისა და არა რეალური ცოდნის მიღებისა. ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია არასრულყოფილი საბაზრო მექანიზმის არსებობის

პირობებში და იგი აღმოიფხვრება საბაზრო ურთიერთობათა სრულყოფის შესაბამისად.

როგორც ყველა სახეობის ინვესტიცია, ისე ინვესტიცია ადამიანისეულ კაპიტალშიც დაკავშირებულია რისკთან, რასაც განაპირობებს ინოვაციები ეკონომიკაში და რომლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი თვით განათლებაა. ამდენად, ა. მარშალის მოსაზრებას, რომ საზოგადოებრივი და კერძო დანახარჯები განათლებაზე არ შეიძლება გაიზომოს მისგან პირდაპირ მიღებული ნაყოფის მიხედვით. იგი არის ხანგრძლივმოქმედი საინვესტიციო რესურსი, რომელიც შესაძლებლობას აძლევს ხალხის მასებს, მიიღოს სარგებელი. ერთი ინდუსტრიული გენიის ეკონომიკური ღირებულება საკმარისია იმისათვის, რომ დაიფაროს განათლებაზე მთელი ქალაქის ხარჯები. უმაღლეს განათლებაზე წლების განმავლობაში გაწეული დანახარჯები კარგად იქნება ანაზღაურებული მაშინ, როდესაც გამოვლინდება კიდევ ერთი ნიუტონი ან დარვინი, ან შექსპირიამდენად, განათლებაზე მოთხოვნის უმთავრესი ფაქტორი უნდა გახდეს უფრო მაღალანაზღაურებადი სამსახურის მიღების სტიმული და არა უმაღლესი განათლების მიღების პრესტიჟულობა.

იმისათვის, რომ გავერკვეთ, თუ როგორი უნდა იყოს განათლების იდეალური სისტემა, აუცილებელია, შესწავლილი იქნეს განათლების ეკონომიკური ბაზისი. ამისათვის კი საჭიროა ეკონომიკური მეცნიერების ისეთი დარგის დაწინაურება, როგორცაა “განათლების ეკონომიკა”. სწორედ ისაა მოწოდებული,

გარკვიოს განათლებისათვის საზოგადოების რესურსებისა და ფინანსურ შესაძლებლობათა ის ოპტიმალური რაოდენობა, რომელიც აუცილებელია განათლებისათვის.

ინსტიტუციები. ინსტიტუციონალიზმს საფუძველი ჩაეყარა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე. მისი ფუძემდებელია ამერიკელი ეკონომისტი ტ. ვებლენი, ხოლო ყველაზე ცნობილი წარმომადგენლები: დ. კომონსი, უ. მიტჩელი, მ. ვებერი, ვ. ზომბარტი, დ. გელბრეიტი, გ. მიურდალი, რ. კოუზი, ა. ალჩიანი, კ. ეროუ, დ. ბიუკენენი, დ. ნორტი, ტ. სტიგლიცი, ო. იულიამსონი და სხვ.

შეიძლება ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ ტრადიციული, ანუ ძველი ინსტიტუციონალიზმი და ახალი, ანუ ნეოინსტიტუციონალიზმი. პირველი აერთიანებს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ, სოციალურ-სამართლებრივ, ინსტიტუციურ-სტატისტიკურ და სოციოლოგიურ მიმდინარეობებს. ხოლო ახლის ძირითად პრობლემას წარმოადგენს ადამიანის ქცევის მოტივაცია, მის მიერ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესი, პირობები და წანამძღვრები.

ინსტიტუციონალიზმის მიხედვით, ეკონომიკურ პროცესებზე გავლენას ახდენს არა მხოლოდ წმინდა ეკონომიკური, არამედ სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამართლებრივი და ფსიქოლოგიური ფაქტორები, ასევე ტრადიციები, ადათები, ჩვევები, რელიგია, ეთიკური და ესთეტიკური ნორმები, მეცნიერება და ა.შ. [329].

ინსტიტუციების გავლენა ეკონომიკურ განვი-

თარებაზე ძლიერ დიდია, ვინაიდან ინსტიტუციები განსაზღვრავენ ბიზნესის “თამაშის წესებს”, საბაზრო სისტემის მოდელს და ინფრასტრუქტურას, სახელმწიფო რეგულირების ხასიათსა და ხარისხს, კორუფციის, ნეპოტიზმის, ეტატიზმის დონეს და ა.შ.

როგორც ცნობილია, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ფორმალურ და არაფორმალურ ინსტიტუციებს.

შესაძლებელია ფორმალური ინსტიტუცია გადავიდეს არაფორმალურში და პირიქით. ის ფორმალური ინსტიტუცია, რომელიც მიღებულია არაფორმალურისაგან, ადამიანის ბუნებას ყველაზე მეტად შეესაბამება.

ცხადია, მთელი არაფორმალური ინსტიტუციის ასახვა ფორმალურში შეუძლებელია და არც არის აუცილებელი. მაგრამ, რაც უფრო მეტი არაფორმალური ინსტიტუცია მოხვდება ფორმალურში, მით უფრო ბუნებრივი იქნება იგი და მით უფრო შესაბამისი ეკონომიკური განვითარების ინტერესებთან.

როდესაც ფორმალური ინსტიტუციები არასრულყოფილია, იგი ხელს უწყობს უარყოფითი არაფორმალური ინსტიტუციების წარმოშობას და არსებულის გააქტიურებას, რაც ძლიერ აფერხებს ეკონომიკურ განვითარებას. საერთოდ, აბსოლუტურად სრულყოფილი ფორმალური ინსტიტუციების შექმნა შეუძლებელია, ამიტომ ჩრდილოვანი სექტორი ნებისმიერ ქვეყანაში წარმოიშობა, ცხადია, სხვადასხვა მასშტაბით. როდესაც ერთი ეკონომიკური წყობა მეორეთი იცვლება, მაშინ ინსტიტუციები განიცდიან

ნგრევას, განსაკუთრებით ფორმალური ინსტიტუციები. ახალი ინსტიტუციების შექმნა კი საკმაოდ რთული პროცესია. ეს სირთულეები ხშირად გამოწვეულია ახლის უცოდინრობით ან შეგნებულად დაშვებული შეცდომებით. რაც უფრო სწრაფად განხორციელდება პროგრესული ცვლილებები როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ ინსტიტუციებში, მით უფრო სწრაფად შეიქმნება შესაბამისი პირობები ეკონომიკური განვითარებისათვის.

კითხვები და დავალებები

1. რა არის ადამიანისეული კაპიტალი?
2. რა ელემენტებისგან შედგება ადამიანისეული კაპიტალი? დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.
3. რა გავლენას ახდენს ადამიანისეული კაპიტალი ეკონომიკურ განვითარებაზე?
4. რა გავლენას ახდენს ცოდნა ეკონომიკურ განვითარებაზე?
5. რას ნიშნავს “ტვინების გაღინება” და რა გავლენას ახდენს იგი ეკონომიკურ განვითარებაზე?
6. რა დანახარჯები შეიძლება განვიხილოთ როგორც ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალზე?
7. რა როლს თამაშობს ადამიანისეული კაპიტალის განვითარებაში ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა?
8. შეიძლება თუ არა განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებში იქონ ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების ერთი და იგივე დონე? რატომ?
9. რა არის ეროვნული ადამიანისეული კაპიტალი რაზეა დამოკიდებული მისი სიდიდე?
10. რით ხასიათდება უარყოფითი ადამიანისეული კაპიტალი?
11. როგორ ხდება ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირება?

12. რა ფაქტორები ახდენს გავლენას ადამიანისეული კაპიტალის გამომყენებაზე?
13. რა არის ბანათელეზა და რა გავლენას ახდენს იგი ეკონომიკურ განვითარებაზე?
14. რაში მდგომარეობს საბანანათელელო დაწესებულები, როგორც განსაკუთრებული სახის სავარგოს თავისებურება?
15. არის თუ არა უშუალო კავშირი ბანათელეზულ ადამიანთ რაოდენობასა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის?
16. რის მოთხოვნებს უნდა პასუხობდეს ქვეყნის ბანათელეზის სისტემა?
17. როგორი უნდა იყოს ბანათელეზის სისტემის შეფასების კრიტერიუმები?
18. რა უნდა იყოს ბანათელეზაზე მოთხოვნის უმთავრესი ფაქტორი?
19. რას ნიშნავს ინსტიტუციონალიზმი?
20. ვინ არის ინსტიტუციონალიზმის უმკმდეგელი და ვინ არიან მისი მიმდევრები?
21. რით განვასხვავდება ერთმანეთისაგან ტრადიციული, ანუ ძველი ინსტიტუციონალიზმი და ახალი, ანუ ნეოინსტიტუციონალიზმი?
22. რა არის ფორმალური ინსტიტუცია?
23. რა არის არაფორმალური ინსტიტუცია?
24. რა გავლენას ახდენს ინსტიტუციების არასრულფასოვნება ეკონომიკურ განვითარებაზე?
25. გამოიკვლიეთ როგორი პირობები არსებობს საქართველოში ადამიანისეული კაპიტალის განვითარებისათვის?
26. მოიკოვეთ მონაცემები ბანათელეზის სისტემის შესახებ საქართველოში და შეაფასეთ იგი

**§5. ეკონომიკური განვითარების ეკოლოგიური ფაქტორი.
მდგრადი ეკონომიკური განვითარების ეკონომიკური
პრობლემები**

ეკონომიკური განვითარების ეკოლოგიური ფაქტორი. “ეკოლოგია” ბერძნული წარმოშობის სიტყვაა და ნიშნავს ბიოლოგიის ნაწილს, რომელიც

შეისწავლის ცოცხალ ორგანიზმებს და მათ გარემო ბუნებასთან ურთიერთდამოკიდებულებას. რასაკვირველია, ეკონომიკურ ლიტერატურაში ეს ტერმინი ზუსტად აქ მოყვანილი გაგებით არ გამოიყენება. ვინაიდან ცოცხალ ორგანიზმებზე უდიდეს გავლენას ახდენს ბუნებათსარგებლობისა და ბუნების დაცვის პროცესები, ამიტომ “ეკოლოგიის” ცნება ბუნებათსარგებლობისა და გარემო ბუნების დაცვის ეკონომიკური პრობლემების შესწავლის დროსაც გამოიყენება. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური განვითარების ეკოლოგიური ფაქტორი გამოხატავს იმ გავლენას, რომელსაც ეკონომიკაზე რაციონალური ბუნებათსარგებლობის და გარემო ბუნების დაცვის მოთხოვნები ახდენს, ვინაიდან ამ მოთხოვნების გათვალისწინება და განხორციელება მასში მნიშვნელოვან თვისებრივ ცვლილებებს იწვევს. ეკოლოგიური ფაქტორის გათვალისწინების შედეგად ეკონომიკა გადადის სრულიად ახალ მდგომარეობაში, რომელსაც მოჰყვება თვისებრივი ცვლილებები მის თითქმის ყველა ელემენტში, თვით საკუთრების ფორმებშიც კი. საკუთრების ფორმებში ცვლილებები ეკოლოგიური ფაქტორის გავლენით ხდება იმიტომ, რომ რაციონალური ბუნებათსარგებლობის და გარემო ბუნების დაცვის მოთხოვნების გადაჭრა სხვადასხვა კონკრეტულ შემთხვევებში უკეთ ხერხდება საკუთრების შესაბამისი ფორმების გამოყენების დროს. მაგალითად, თეორიაში კარგადაა ცნობილი, რომ “საერთო რესურსების ტრაგედია” ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც ეკონომიკურ რესურსებზე არ

არსებობს კერძო საკუთრება. ხშირ შემთხვევაში იმავე თვალსაზრისით, უმჯობესია საერთო საკუთრების არსებობა და სხვა.

ეკოლოგიური ფაქტორი ასევე იწვევს ცვლილებებს რესურსების გადანაწილებასა და სიმძლავრეთა განლაგებაში, ეკონომიკის სტრუქტურაში, ფიზიკურ და ადამიანისეულ კაპიტალში, პროდუქციის ხარისხში და ა.შ. რესურსების დიდი ნაწილი მიედინება ბუნების დაცვის ღონისძიებათა უზრუნველსაყოფად, ხოლო საწარმოო სიმძლავრეების განლაგება უმჯობესია იქ, სადაც ყველაზე ოპტიმალურად იქნება დაცული რესურსების რაციონალურად გამოყენებისა და გარემო ბუნების დაცვის მოთხოვნები. ბუნების დაცვით პრობლემათა გადასაჭრელად წარმოიშობა შესაბამისი დარგები, რომლებიც ეკონომიკაში მნიშვნელოვან სტრუქტურულ ცვლილებებს იწვევენ. იგივე მოთხოვნები წარმოშობს პრინციპულად ახალ მასალა- და ენერგოდამზოგ უნარჩენო და სხვა ეკოლოგიურ მოწყობილობებს და ტექნოლოგიებს, რომელთა მომსახურება დაკავშირებულია ახალი პროფესიის (ინჟინერ-ეკოლოგები, ენერგო-ეკოლოგები, ეკონომისტ-ეკოლოგები, ეკოლოგიური ექსპერტები და სხვა) კადრების წარმოშობასთან. აღნიშნული მოთხოვნები ასევე იწვევს ცვლილებებს ინსტიტუციებშიც (კანონებში, ეკონომიკის მართვის ორგანოებში, ადამიანის ჩვევებში, ტრადიციებში და ა.შ.).

ეკოლოგიური ფაქტორი ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე მოქმედებს როგორც შენელების, ისე დაჩქარების მიმართულებით. შენელების მიმართულებით

იმიტომ, რომ იწვევს დამატებით დანახარჯებს ფირმების მხრიდან, რაც ამცირებს მათ რენტაბელობას და შესაბამისად ერთობლივი მიწოდების სიდიდეს. დაჩქარების მიმართულებით კი იმიტომ, რომ, ჯერ ერთი, ეკოლოგიურ პროდუქტებზე სულ უფრო და უფრო იზრდება მოთხოვნა, და მეორეც, ბუნებისდაცვითი მოთხოვნების განხორციელების პროცესში წარმოიშობა და ყალიბდება შესაბამისი დარგები, რაც, რასაკვირველია, ასევე ეკონომიკური ზრდის ტემპებს აჩქარებს. მასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ბუნებისდაცვით მოთხოვნილებათა განხორციელების თავდაპირველ ეტაპზე ეკონომიკურ ზრდაზე შემანელებელი ზემოქმედება გაცილებით მეტია, ვიდრე დამაჩქარებელი, თუმცა ეს სხვაობა თანდათან მცირდება და მაშინ, როდესაც მთელი ეკონომიკის ეკოლოგიზაცია დასრულდება, ეს სხვაობა საერთოდ აღარ იქნება. აღბათ, ამ ეტაპისათვის ბუნებისდაცვითი პროცესები აღარ უნდა წარმოადგენდეს “გარე ფექტს” საბაზრო სისტემისათვის, ვინაიდან თითოეული ეკონომიკური აგენტი გაითავისებს, რომ დედამიწა ყველა ადამიანის საერთო საცხოვრებელი ოჯახია და მისი ნებისმიერი დაუშვებელი დაბინძურება ყველასათვის საზიანო იქნება. სწორედ ისე, როგორც თითოეული ოჯახი, რომელიც იძენს შემოსულუმებს, დაუფიქრებლად იღებს დანახარჯებს მასთან ერთად საკვამლე მილის შესაძენად, რათა თავიდან აიშოროს კვამლის საცხოვრებელ ბინაში დაგროვება, სწორედ ასევე, თითოეულმა აგენტმა დაუფიქრებლად უნდა გასწიოს ის ხარჯები, რომელიც

თავიდან აგვაშორებს დედამიწის, ჩვენი საერთო საცხოვრისის დაბინძურებას.

აღამიანები თავიანთი სამეურნეო საქმიანობის დროს მავნე ზემოქმედების გამო ზიანს აყენებენ გარემო ბუნებას, რომლის აღდგენა ან თავიდან აშორება დამატებითი დანახარჯების გაწევას მოითხოვს. ჩნდება კონკრეტული პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტაც არცთუ იოლია. მაგალითად, აუცილებელია გარემო ბუნებისადმი მიყენებული ზარალის ოდენობის განსაზღვრა, რაც რთულ მეთოდოლოგიურ ამოცანას წარმოადგენს. ასევე მნიშვნელოვანია საკითხი იმის შესახებ, თუ ვინ უნდა აანაზღაუროს გარემო ბუნებაზე მიყენებული ზარალი. ეს უნდა იყოს მწარმოებელი, მომხმარებელი, ცალკეული პიროვნება თუ საზოგადოება მთლიანად. ამაზე პასუხი თითქმის ერთადერთი უნდა იყოს – ზარალი უნდა აანაზღაუროს მან, ვინც გამოიწვია ის, ე.ი. მეწარმემ. მაშასადამე, ბუნების დაცვის მოთხოვნები უნდა შესრულდეს საწარმოების დონეზე, მაგრამ საწარმოები, როგორც წესი, არ არიან დაინტერესებულნი, ნებაყოფილობით გასწიონ დამატებითი დანახარჯები გარემო ბუნების დაცვაზე.

საბაზრო მექანიზმს ყოველთვის არ შეუძლია გაითვალისწინოს ბუნების დაცვაზე გაწეული დანახარჯები იმიტომ, რომ ბუნების ყველა დაცვითი მოთხოვნა არ ძეგს უშუალოდ ამ მექანიზმში. საბაზრო მექანიზმში ბუნებისდაცვითი მოთხოვნა აისახება მაშინ, როდესაც გამაჭუჭყიანებელი ობიექტი თვითონ განიცდის ეკონომიკურ (თუმცა არა მარტო ეკონო-

მიკურ) ზარალს გარემო ბუნებისადმი მიყენებული მანე ზეგავლენის გამო, რაც შეიძლება აისახოს ამ ობიექტზე დასაქმებულ მუშაკთა ავადმყოფობის ზრდაში, კადრების დენადობის მატებაში, წარმოების შემადგენელი კომპონენტების დაზიანებაში. ეს ზარალი აისახება საბოლოო ეკონომიკურ შედეგებში, რაც გაზრდის პროდუქციის თვითღირებულებას და შეამცირებს მოგებას. ამიტომ მეწარმე დაინტერესებულია მიიღოს ზომები აღნიშნული ზარალის თავიდან ასაცილებლად ან შესამცირებლად, რაც ასევე გარკვეულ დანახარჯებთანაა დაკავშირებული. როდესაც გამაჭუჭყიანებელი ობიექტის საქმიანობის შედეგად გამოწვეული გარემო ბუნებისადმი მიყენებული ნეგატიური ზემოქმედება უშუალოდ არ აყენებს ზარალს მოცემული ობიექტის მესაკუთრეს, მაშინ ის არ არის დაინტერესებული, გაიღოს დამატებითი ხარჯები ბუნებისდაცვითი ღონისძიებების გასატარებლად. ამიტომ აუცილებელი ხდება მეწარმის იძულება, რათა მან აღკვეთოს სხვა ობიექტებისათვის ზარალის მიყენება. ეს კი შესაძლებელია სახელმწიფოს მიერ ეკოლოგიური რეგულირების აუცილებელი ხდება მეწარმის იძულება, რათა მან აღკვეთოს სხვა ობიექტებისათვის ზარალის მიყენება. ეს კი შესაძლებელია სახელმწიფოს მიერ ეკოლოგიური რეგულირების განხორციელებით. გარემო ბუნების გამაჭუჭყიანებელ ნებისმიერ ობიექტს და მის მესაკუთრეს მაშინ მიეცემათ განსაკუთრებული სტიმული გარემოს დაცვის მიმართ, როცა ისინი თვითონ გადაიქცევიან გაწეულ არასწორ საქმიანობასთან

დაკავშირებული ზარალის უშუალო ობიექტად, რაც მოხდება ორ ძირითად შემთხვევაში: პირველი, როცა გამჭუჭყიანებელი ობიექტის მიერ გარემო ბუნებაში გაშვებული მავნე ნივთიერებები აზიანებს თვით ამ ობიექტის მესაკუთრის მატერიალურ ქონებას და მისი არასწორი საქმიანობა ისევ უშუალოდ მას აყენებს ზარალს და მეორე, როცა გამჭუჭყიანებელი ობიექტის მიერ გარემო ბუნებაში გაშვებული მავნე ნივთიერებები, მართალია, უშუალოდ არ აზიანებს ამ ობიექტის მესაკუთრის მატერიალურ ქონებას, მაგრამ ისინი აზიანებენ სხვა მესაკუთრეთა ქონებას, რისთვისაც გამჭუჭყიანებელი ობიექტის მესაკუთრე, საბოლოო ჯამში, ირიბი გზით – სახელმწიფოს მიერ ბუნებისდაცვითი ხასიათის ეკონომიკური თუ სამართლებრივი ბერკეტების გამოყენებით – ასევე დებულობს ზარალს.

გასათვალისწინებელია ის, რომ ყველა დარგი და საწარმო თანაბარ პირობებში არ დგას გარემო ბუნების დამცავ ღონისძიებებზე გასაწევი დანახარჯების მიხედვით. არსებობს ისეთი დარგები და საწარმოები [ელექტროტექნიკა, ელექტრონიკა და სხვ.], რომელთათვის გარემო ბუნების დაცვის პრობლემები ეკონომიკური თვალსაზრისით დიდ როლს არ თამაშობს, მაგრამ ისეთ დარგებში, როგორცაა ენერგეტიკა, ქიმიური მრეწველობა, მეტალურგიის ზოგიერთი საწარმო და სხვ., დანახარჯები გარემო ბუნების დაცვის ღონისძიებებზე მნიშვნელოვანია. ამიტომ გარემო ბუნების დაცვაზე გაწეულმა ხარჯებმა ასეთი საწარმოებისათვის მოსალოდნელია მნიშვნე-

ლოვანი გავლენა იქონიოს მათ მოგებასა და რენტაბელობაზე, რამაც კონკურენციის პირობებში შესაძლებელია წარმოების შემცირებასთან, ზოგიერთ შემთხვევაში მის გადატანამდე ან მოლიანად დახურვამდე მიგვიყვანოს.

გარემოსადმი მიყენებული ზარალის ინტერნალიზაცია, ე.ი. ამ ზარალის ასახვა პროდუქციის საბოლოო ფასებში აუცილებელია. მაგრამ ყველა ზარალის თავიდან აცილება ცალკეულ საწარმთა დონეზე მაინც შეუძლებელია. ამდენად, საბაზრო ეკონომიკის პირობებშიც კი საჭირო ხდება სახელმწიფოს მიერ ბუნების დაცვით ღონისძიებებზე სახსრების გაღება. არა თუ ცალკეულ საწარმოს, არამედ სახელმწიფოსაც კი არ ძალუძს ზოგიერთი ბუნებისდაცვითი პრობლემის გადაწყვეტა, ამიტომ თანამედროვე ეტაპზე ეს პრობლემა წყდება ორი ძირითადი მიმართულებით. პირველი მიმართულებაა ამ პრობლემის ზოგადი და კონკრეტული ასპექტების ცალკეულ ქვეყნებს შიგნით სამეურნეო მექანიზმის გამოყენებით გადაწყვეტა, ხოლო მეორე მიმართულება არის საერთაშორისო, მსოფლიო მასშტაბით ქვეყნებთან მრავალმხრივი თანამშრომლობის საფუძველზე შეთანხმებით მოგვარება.

გარემო ბუნების დაცვის ღონისძიებებს მიეკუთვნება სამეურნეო საქმიანობის ყველა სახეობა, რომელიც მიმართულია გარემო ბუნებაზე უარყოფითი ზემოქმედების შემცირებისა და ლიკვიდაციისაკენ, ბუნებათსარგებლობის გაუმჯობესებისაკენ. ყოველივე ამისათვის საჭირო ხდება სხვადასხვა სამუშაოთა

ჩატარება: გამწმენდი და გამაუვნებელი ნაგებობების და მოწყობილობების მშენებლობა – ექსპლუატაცია, მცირენარჩენიანი და უნარჩენო ტექნოლოგიური პროცესებისა და წარმოებების განვითარება, საწარმოებისა და სატრანსპორტო სისტემების განლაგება ეკოლოგიურ მოთხოვნათა გათვალისწინებით, მიწების რეკულტივაცია, ბრძოლა მიწის ეროზიის წინააღმდეგ, ფლორისა და ფაუნის დაცვა და კვლავწარმოება, წიაღის დაცვა და მინერალური რესურსების რაციონალური გამოყენება.

ბუნების დაცვის ღონისძიებების განსახორციელებლად საჭირო დამატებითი მატერიალური სახსრების გაღებას საბოლოოდ შესაძლებელია მოჰყვეს ეკონომიკური ეფექტი, ეკოლოგიურ და სოციალურ ეფექტთან ერთად. ეკონომიკური შედეგები ვლინდება ბუნებრივი რესურსების ეკონომიაში ან მათი დანაკარგების თავიდან აცილებაში, შრომითი რესურსების ეკონომიაში. ამასთან, ეკოლოგიურ ღონისძიებათა განხორციელების დროს უნდა გამოვდიოდეთ არა ვიწრო დარგობრივი ინტერესებიდან, არამედ საერთო სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან. შესაძლებელია, ეკოლოგიურ ღონისძიებათა განხორციელებამ მოცემულ დარგში ზარალი გამოიწვიოს, მაგრამ ქვეყნის მასშტაბით მას მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ეფექტი მოჰყვეს.

გარემოს დაცვაზე გაწეული დანახარჯების საერთო ეკონომიკური შედეგები მდგომარეობს იმაში, რომ მცირდება გარემოზე უარყოფითი ზემოქმედება და უმჯობესდება მისი მდგომარეობა, რაც

გამოვლინდება გარემოში გაჭუჭყიანების შემოსვლის მოცულობის შემცირებაში, გამოსაყენებლად სასარგებლო მიწის, ტყის და წყლის რესურსების რაოდენობის ზრდასა და მათი ხარისხის გაუმჯობესებაში. სოციალური შედეგები კი მდგომარეობს მოსახლეობის ფიზიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაში, დაავადებათა შემცირებაში, შრომისა და დასვენების პირობების გაუმჯობესებაში, გენეტიკური ფონდის შენარჩუნებაში, ბუნებრივი და ანთროპოგენური ლანდშაფტების ესთეტიკური ღირებულებების და ბუნების ძეგლთა და ნაკრძალთა ზონების შენარჩუნებაში.

ბუნების დაცვის ღონისძიებათა ეკონომიკური ეფექტიანობის გაანგარიშების მეთოდის შემუშავება რთული საკითხია, თუნდაც იმიტომ, რომ ყველა შედეგის ეკონომიკური მაჩვენებლებით გამოხატვა შეუძლებელია, ზოგი მოვლენის გათვალისწინება კი პროცესების მრავალმხრივობის გამო ვერ ხერხდება.

მიუხედავად ამისა, არსებობს დებულებები ბუნების დაცვის ღონისძიებათა ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრისა და ეკონომიკური ზარალის შეფასებისათვის, რომელიც სახალხო მეურნეობას მიაღმა გარემო ბუნების გაჭუჭყიანების შედეგად. ამ მეთოდის მიხედვით, შეიძლება გავიანგარიშოთ გარემო ბუნების დაცვის ღონისძიებებზე გაწეულ დანახარჯთა საერთო, ფარდობითი და წმინდა ეკონომიკური ეფექტიანობა.

ახალი პროექტის განხორციელება ეკონომიკური თვალსაზრისით ყველაზე მისაღებია მაშინ, როდესაც მცირე დანახარჯების პირობებში მიღებული იქნება

მაქსიმალური ეკონომიკური შედეგი; ეკოლოგიური თვალსაზრისით მაშინ, როდესაც მოხდება ეკოლოგიური პირობების გაუმჯობესება ან არსებული დონის შენარჩუნება. საუკეთესო იქნება ისეთი შემთხვევა, როდესაც ორივე ეს მოთხოვნა სრულდება, მაგრამ ასეთი დამთხვევა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

ამდენად, ვინაიდან საზოგადოებას არ შეუძლია არსებობა მატერიალური დოვლათის წარმოებისა და გარკვეული ეკოლოგიური პირობების გარეშე, აუცილებელი ხდება რაღაც შუალედური ოპტიმალური ვარიანტის შერჩევა, როდესაც წარმოება, ეკონომიკური თვალსაზრისით, მომგებიანი იქნება, ხოლო ეკოლოგიური თვალსაზრისით, წონასწორობის დარღვევა განსაზღვრულ დასაშვებ ფარგლებში მოექცევა.

ტექნიკის განვითარების თანამედროვე დონეზე ყოველთვის შეუძლებელია მთლიანად ავიცილოთ გარემო ბუნებაზე მაგნე გავლენა, მაგრამ ამის გამო არ შეიძლება კაცობრიობამ შეწყვიტოს საწარმოო პროცესი. მაშასადამე, ახორციელებს რა საწარმოო პროცესს, საზოგადოება მიდის გარკვეულ **ეკოლოგიურ დათმობაზე**. წარმოების ეკოლოგიზაციის განვითარების კვალობაზე აღნიშნული დათმობის სიდიდე თანდათან მცირდება.

რაციონალური ბუნებათსარგებლობისა და გარემო ბუნების დაცვის მოთხოვნები თავისთავად დაკავშირებულია ეკონომიკური რესურსების შეზღუდულობასთან, ბუნების დაბინძურებასა და თვით ბუნების დამანგრეველი ძალების მოქმედების შედეგე-

ბთან. მსოფლიოში, ამ ასპექტის გათვალისწინებით შეიძლება გამოიყოს ეკონომიკური განვითარების სამი ეტაპი. პირველ ეტაპზე ბუნებრივი რესურსები ამოუწურავად ითვლებოდა და მთავარი ყურადღება საწარმოო სიმძლავრეთა ზრდას ეთმობოდა. მეორე ეტაპზე, მართალია, მხედველობაში მიიღებოდა რაციონალური ბუნებათსარგებლობისა და გარემო ბუნების დაცვის მოთხოვნები, მაგრამ მათი სრულყოფილი განხორციელება არ ხდებოდა. მესამე ეტაპზე ეკონომიკა შედის მდგრადი ეკონომიკური განვითარების სტადიაში, რომელიც დღესაც გრძელდება. შაერთოდ, აღნიშნულ პრობლემას მსოფლიო მასშტაბით განსაკუთრებული ყურადღება მხოლოდ XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს და 70-იანი წლების დასაწყისიდან მიექცა. 1972 წელს ქალაქ სტოკჰოლმში გაიმართა მსოფლიო კონფერენცია ბუნების დაცვის საკითხებზე, სადაც გამოითქვა შემოთავაზება იმის შესახებ, რომ ეკონომიკური ზრდის არსებული ტემპების შენარჩუნების შემთხვევაში კაცობრიობას კატასტროფა დაემუქრებოდა. კონფერენციამ მიიღო “ნულოვანი ზრდის” პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა როგორც ეკონომიკური ზრდის, ისე მოსახლეობის ზრდის ტემპების შეკავცას. რასაკვირველია, ამ პროგრამას განხორციელება არ ეწერა და არც განხორციელებულა.

მდგრადი განვითარების ეკონომიკური პრობლემები. ტერმინი “მდგრადი ეკონომიკური განვითარება” პირველად გამოყენებული იყო გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გარემოსა და განვითარების

საერთაშორისო კომისიის მიერ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ნორვეგიის პრემიერ-მინისტრი გ. ბრუნტლანდი. 1987 წელს გაეროცვლდა აღნიშნული კომისიის მოხსენება – “ჩვენი საერთო მომავალი”, რომელშიც შემოთავაზებული იყო მდგრადი ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია. მისი არსი მდგომარეობდა იმაში, რომ უნდა გაგრძელებულიყო ეკონომიკის უწყვეტი განვითარება ახლანდელი თაობის მოთხოვნათა დაკმაყოფილების გასაუმჯობესებლად, ოღონდ მომავალი თაობების არსებობისათვის ზიანის მიყენების გარეშე*. მაშასადამე, მდგრადი ეკონომიკური განვითარების კონცეფცია მოიცავს სამ ძირითად მომენტს:

1. მოსახლეობის, განსაკუთრებით მსოფლიოს უღარიბესი ნაწილის, მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების გაუმჯობესებას;

2. პროგრესული ტექნოლოგიების შექმნასა და რაციონალური ბუნებათსარგებლობისა და გარემოს დაცვის სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას, რომელიც შესაძლებელს გახდის, არ დაირღვეს დედამიწაზე მიმდინარე ბუნებრივი პროცესები.

3. ყველა იმ პრობლემის გადაჭრას, რომელიც დაკავშირებულია საერთოდ ეკონომიკურ განვითარებასთან, ანუ ეკონომიკის ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლასთან და არა მხოლოდ

* ამ პარაგრაფში ეს და სხვა ფაქტობრივი მასალა, რომლებზეც მითითება არ არის, მოპოვებულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მონაცემებზე დაყრდნობით.

ეკონომიკურ ზრდასთან.

1992 წელს რიო-დე-ჟანეიროში გარემოსა და განვითარების საკითხებზე ჩატარდა მეორე მსოფლიო კონფერენცია, რომელზეც შემუშავებული და მიღებული იქნა პროგრამა – “დღის წესრიგი XXI საუკუნისათვის” – სადაც ასევე გადმოცემულია მდგრადი განვითარების არსი და ამოცანები.

მდგრადი განვითარების მოთხოვნათა განხორციელება შესაძლებელია მხოლოდ საზოგადოებასა და ბუნებას შორის ნივთიერებათა და ენერჯის რაციონალური გაცვლის შედეგად. ეს კი მიიღწევა მაშინ, როდესაც ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება დაემყარება ბუნების თვითაღდგენისა და აღწარმოების მკაცრ კანონზომიერებას. მაშასადამე, დღის წესრიგში დგას საზოგადოებისა და ბუნების განვითარების, ანუ **კოეოლუციის** ამოცანა. ჩვენი პლანეტის ბიოსფერო გადადის ახალ თვისებრიობაში – **ნეოსფეროში**, მოაზროვნე გარსში, სადაც ადამიანები ამცირებენ ბიოსფეროსადმი არა მხოლოდ მის, არამედ ბუნების დამანგრეველი ძალების მიერ მიყენებული უარყოფითი ზემოქმედების შედეგებს.

მდგრად ეკონომიკურ განვითარებაზე გადასვლა გულისხმობს ისეთი გლობალური პრობლემების გადაჭრას, რომლებიც დაკავშირებულია: მსოფლიო მოსახლეობის რიცხოვნობასთან; ეკონომიკურ ზრდასთან; არაგანახლებადი რესურსების ალტერნატიული რესურსებით ჩანაცვლებასთან; განახლებადი რესურსების კვლავწარმოების პირობების შენარჩუნებასთან; გარემოს დაბინძურების შემცირებასთან.

მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდა ყველაზე მეტად დაკავშირებულია რესურსების, უპირველეს ყოვლისა, სასურსათო პრობლემასთან. დღეისათვის მსოფლიოში მილიონობით ადამიანი შიმშილობს, მილიონობით კი სიღარიბის დონის მიღმა იმყოფება.

აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის რიცხოვნობასა და მისგან გამოწვეული წარმოების მოცულობის ზრდასთან შედარებით გარემოზე უფრო დიდ ნეგატიურ ზემოქმედებას ახდენს ახალი ტექნოლოგიების ათვისება. მათი გამოყენების შედეგად მიიღება ბუნებაში არარსებული ნივთიერებები და მათი დაგროვება მავნე გავლენას ახდენს როგორც ლითონ-, ისე ჰიდრო- და ატმოსფეროზე, ისინი არღვევენ დედამიწის ოზონურ შრეს და ა.შ.

კითხვები და დავალებები

1. რას შეისწავლის ეკოლოგია?
2. რას ნიშნავს ეკონომიკურ განვითარებას ეკოლოგიური ფაქტორი?
3. რა ცვლილებებს იწვევს ეკოლოგიური ფაქტორი ეკონომიკურ სისტემაში? დაახასიათეთ მისი გავლენა ეკონომიკური სისტემას ელემენტებზე
4. იწვევს თუ არა ეკოლოგიური ფაქტორი სტრუქტურულ ცვლილებებს?, როგორ?
5. იწვევს თუ არა ეკოლოგიური ფაქტორი ცვლილებებს საწარმოთა განლაგებაში? რატომ?
6. წარმოშობს თუ არა ეკოლოგიური ფაქტორი ახალ პროფესიებს? რომელია ეს პროფესიები?
7. წარმოშობს თუ არა ეკოლოგიური ფაქტორი ახალ ტექნოლოგიებს? რომელია ეს ტექნოლოგიები?
8. ეკოლოგიური ფაქტორი ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე მოქმედებს შენელების თუ დაჩქარების მიმართულებით?

9. რას გულისხმობს გუნებისდაცვითი ღონისძიებები?
10. საბაზრო მმქანოზმს ყოველთვის შეუძლია გაითვალისწინოს გუნების დაცვაზე გავრეული დანახარჯები? ახსენით, რატომ?
11. ვინ უნდა აანახლავროს გუნების დაცვაზე გავრეული დანახარჯები?
12. არის თუ არა აუცილებელი სახელმწიფოს ჩარევა გუნებისდაცვითი ღონისძიებების განსახორციელებლად? ახსენით, რატომ?
13. რა მარეგულირებელ ინსტრუმენტებს იყენებს სახელმწიფო გუნებისდაცვითი ღონისძიებების განსახორციელებლად?
14. ყველა დარგი და სავარმო თანახარ პირობებში დბას გარემო გუნების დამცავ ღონისძიებებზე საჭირო დანახარჯების გავრვის მიხეღვით? ახსენით, რატომ?
15. რას ნიშნავს გარემოსადმი მიყენებული ზარალის ინტერნალიზაცია? არის თუ არა ის ყოველთვის შესაძლებელი?
16. ვყდება თუ არა გუნებისდაცვითი ღონისძიებების განხორციელება ეროვნული სახელმწიფოს მიერ? თუ არა როგორ უნდა გადაწყდეს ეს პრობლემა?
17. სამეურნეო საქმიანობის რა სახეობები მიეკუთვნება გუნებისდაცვით ღონისძიებებს?
18. რა ეფექტები შეიძლება მოყვეს გუნებისდაცვით ღონისძიებებს განხორციელებას?
19. როდის არის საუკეთესო ახალი პროექტის განსახორციელებლად გუნებისდაცვით ღონისძიებებზე გავრეული დანახარჯების ეფექტი?
20. რაში მღბომარეობს მღბრადი განვითარების კონცეფცია?
21. რას ნიშნავს კონკოლუცია?
22. რას ნიშნავს ნეოსფერო?
23. მოიკოვეთ მონაცემები საქართველოში ეკოლოგებური სიტუაციის შესახებ და შეადარეთ იგი სხვა ქვეყნის მონაცემებს

**§6. ეკონომიკური განვითარების საბაზო ფაქტორი.
ეკონომიკური განვითარება და გლობალიზაცია**

საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები. საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები უდიდეს გავლენას ახდენენ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, იწვევენ რა პროგრესულ ცვლილებებს ეკონომიკური რესურსების გამოყენებაში, ეკონომიკის სტრუქტურაში, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებაში. იგი ხელს უწყობს ცოდნის, ტექნოლოგიების, ორგანიზაციისა და მართვის ახალი ფორმებისა და მეთოდების გავრცელებას მთელ მსოფლიოში და სხვა.

გამოყოფენ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების შემდეგ ძირითად ფორმებს: საერთაშორისო ვაჭრობა საქონლითა და მომსახურებით; კაპიტალის საერთაშორისო მიგრაცია; სამუშაო ძალის საერთაშორისო მიგრაცია; ცოდნისა და ტექნოლოგიების საერთაშორისო გადაცემა; საერთაშორისო სავალუტო-საანგარიშო ურთიერთობები.

ჯერ კიდევ უძველეს დროში მსოფლიოში პირველ სახელმწიფოს – ეგვიპტეს სავაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა მეზობელ თემებთან. საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი საბაზრო ურთიერთობათა ჩამოყალიბებამ, დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა, მანქანური წარმოებისა და თანამედროვე ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებათა განვითარებამ. საბოლოოდ ჩამოყალიბდა საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზარი (XIX საუკუნის ბოლოს). ამავდროულად იწყება წარმოების ფაქტორთა გატანა.

ქვეყნებს შორის ეკონომიკური კავშირების დამყარებას აქვს თავისი მიზნები, რომელთაგან თითოეული გამომდინარეობს მოცემული ქვეყნის განვითარების ინტერესებიდან, რომელიც შრომის საერთაშორისო დანაწილებას ემყარება. საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარებასთან ერთად ვითარდებოდა შესაბამისი თეორიები. მაგალითად, მერკანტილისტული თეორიის მიხედვით ყოველმხრივ უნდა შეზღუდულიყო იმპორტი (გარდა ნედლეულისა), და წახალისებულიყო ექსპორტი, რათა ქვეყანაში შემოსულიყო რაც შეიძლება მეტი ვალუტა. აბსოლუტურ უპირატესობათა თეორიის მიხედვით (ა. სმიტი), მიზანშეწონილია ქვეყანაში შემოტანილი იქნეს ის საქონელი, რომელთა წარმოებაზე დანახარჯები უფრო მაღალია, ვიდრე საზღვარგარეთის ქვეყნებში, ხოლო გატანილი ის საქონელი, რომელთა წარმოებაზე დანახარჯები უფრო ნაკლებია, ვიდრე საზღვარგარეთის ქვეყნებში. შეფარდებითი უპირატესობის თეორიის მიხედვით (დ. რიკარდო) ქვეყნისათვის სასარგებლოა შემოიტანოს ის საქონელი, რომლის წარმოების დანახარჯები შედარებით უფრო მაღალია, ვიდრე ექსპორტირებული საქონლისა. წარმოების ფაქტორთა თანაფარდობის თეორიის (ჰეკშერ-ოლინის თეორია) მიხედვით ქვეყანამ უნდა მოახდინოს იმ საქონლის ექსპორტი, რომლის წარმოებაც ეფუძნება მოცემული ქვეყნისათვის ჭარბი ეკონომიკური ფაქტორების გამოყენებას, ხოლო იმპორტი იმ საქონლისა, რომლის წარმოებისათვისაც იგი ფაქტორების ნაკლებობას

განიცდის (თუმცა ეს თეორია ყოველთვის პრაქტიკით არ დასტურდება, რაც ამერიკის მაგალითზე უჩვენა რუსი წარმოშობის ამერიკელმა ეკონომისტმა ვ. ლეონტიევმა, რის გამოც მას ლეონტიევის პარადოქსი ეწოდა). კონკურენტული უპირატესობის თეორიის (მ. პორტერი) მიხედვით ქვეყნის, დარგისა და ფირმის კონკურენტული უპირატესობა განისაზღვრება იმ მაკროგარემოს მდგომარეობით, რომელიც არის მოცემულ ქვეყანაში. მაკრო გარემოს კი განსაზღვრავს: წარმოების ფაქტორები, მოთხოვნა შიგა ბაზარზე, მონათესავე და შემხები დარგების განვითარება, მენეჯმენტისა და კონკურენციის დონე, სახელ-მწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა და შემთხვევითი მოვლენები. მასშტაბის ეფექტის თეორიის (პ. კრუგმანი) მიხედვით ვაჭრობა სასარგებლოა თვით იმ ქვეყნებს შორისაც კი, რომლებიც წარმოების ფაქტორთა ერთიან პოტენციალს ფლობენ, რაც გამოწვეულია იმით, რომ მონოპოლისტური კონკურენციის დროს წარმოების მასშტაბის ზრდის გამო პროდუქციის თვითღირებულება მცირდება, რის გამოც ასეთი ქვეყნისათვის სასარგებლოა აწარმოოს ტექნოლოგიურად ერთგვარი პროდუქცია და გაცვა-ლონ ერთმანეთში. (მაგალითად, მსოფლიოს ავტომობილის მწარმოებელი ქვეყნები). ცალკეულ შემთხვევაში, ალბათ, ყველა ამ თეორიის, ზოგჯერ კი მათი სინთეზური გამოყენებაც შეიძლება გახდეს საჭირო. შესაძლებელია სხვა შემთხვევაც, როდესაც საგარეო ვაჭრობას სხვა ფაქტორებიც განსაზღვრავს: მოდა, გემოვნება, გეოგრაფიული სიახლოვე,

შემთხვევითი მოვლენები, ბუნებრივი კატასტროფები, ომები, ტექნოლოგიური აფეთქებები და ა.შ.

კაპიტალის მოძრაობასთან დაკავშირებული თეორიები, უპირველეს, ყოვლისა შეეხებოდა პორტფელურ ინვესტიციებს, რომელთაგან შეიძლება გამოიყოს ნეოკლასიკური, ნეოკეინსიანური და მარქსისტული შეხედულებანი. კლასიკური შეხედულებების მიხედვით (დ. მილი) კაპიტალი ქვეყნებს შორის გაიტანება იმის გამო, რომ კაპიტალის ნორმა ამ ქვეყნებს შორის განსხვავებულია. კაპიტალი გაიტანება ზემადალი მოგების მიღების პერსპექტივით. ნეოკეინსიანური შეხედულების მიხედვით კაპიტალის გატანაზე შესაძლებელია გავლენა იქონიოს ლიკვიდურობამ, რის გამოც ინვესტორი თავისი კაპიტალის ნაწილს ათავსებს, შესაძლოა, დაბალი მოგების, მაგრამ მაღალ ლიკვიდურ სფეროში (დ. ტობინი, ჩ. კინდლბერგერი). კ. მარქსი თვლიდა, რომ კაპიტალის გატანა გამოწვეული იყო მისი სიჭარბით ექსპორტიორ ქვეყანაში, ამასთან ჭარბ კაპიტალად ის თვლიდა ისეთ კაპიტალს, რომლის გამოყენებაც ქვეყანაში გამოიწვევდა მისი ნორმის შემცირებას.

პირდაპირ ინვესტიციებთან დაკავშირებით არსებობს კაპიტალის გატანის მონოპოლისტურ უპირატესობათა (ს. ხაიმერი, ჩ. კინდლბერგერი), ინტერნალიზაციის (პ. ბაკლი, მ. კესონი, ა. რაგმენი და სხვა) და ეკლექტიკური (დ. დანინგი) მოდელები [Мировая экономика] .

თანამედროვე პირობებში როდესაც მსოფლიო ეკონომიკა ერთიანი სამეურნეო ორგანიზმის ფორმას

იღებს, კაპიტალის გატანის სხვა გარემო არსებობს. ერთიანი მსოფლიო ეკონომიური მექანიზმის და თანამედროვე კომუნიკაციის საშუალებების არსებობის პირობებში შეიძლება ითქვას, რომ კაპიტალის გატანას ადგილი აღარ აქვს. შეცვლილია კაპიტალის გატანის ფორმებიც, კაპიტალის გატანა დიდი მოცულობით ხდება არა უშუალოდ რომელიმე სახელმწიფოს ან ინვესტორის მიერ, არამედ შუამავლის, რომელიმე საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციის მიერ. ეს ორგანიზაციები თავიანთ ხელში უყრიან რა თავს მსოფლიოში არსებულ უზარმაზარ თავისუფალ ფინანსურ სახსრებს, ისინი მას აბანდებენ სხვადასხვა ქვეყნებში, საიდანაც იღებენ ფინანსურ მოგებას. ეს ინვესტიციები, რასაკვირველია, აღარ წარმოადგენს არც წმინდა პირდაპირ, აღარც წმინდა პორტფელურ ინვესტიციებს. შესაძლებელია მათ არაპირდაპირი საერთაშორისო ინვესტიციები ვუწოდოთ.

სამუშაო ძალის საერთაშორისო გადაადგილების მიზეზად ითვლება შრომის არათანაბარი ანაზღაურება მსოფლიოს ქვეყნებს შორის. თუმცა, ამ მიზეზით ვერ აიხსნება სამუშაო ძალის მიგრაცია ისეთ ქვეყნებს შორის, რომელთაც განვითარების დაახლოებით ერთნაირი დონე აქვთ (დიდ ბრიტანეთსა და აშშ შორის). ეს მიანიშნებს იმაზე, რომ არსებობს სამუშაო ძალის მიგრაციის სხვა ჰუმანური, კულტურული, ფსიქოლოგიური თუ სხვა სახის ფაქტორებიც.

ბუნებრივია იბადება კითხვა, თუ რამდენად შესაძლებელია ამა თუ იმ ქვეყნისათვის საერთაშო-

რისო ურთიერთობებში ჩართვა. ნათელია, რომ ამ ურთიერთობებში ჩართულია ყველა ქვეყანა მიუხედავად მათი მისწრაფებისა ამ პროცესებისაკენ, მსოფლიოში თავისთავად მიმდინარე ინტერნაციონალიზაციისა და ტრანსნაციონალიზაციის პროცესების გამო. მაგრამ ეს არის ქვეყნის პასიური მონაწილეობა აღნიშნულ მოვლენებში. ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ ქვეყნის მონაწილეობა საერთაშორისო პროცესებში იყოს აქტიური, ანუ მან თვითონ უნდა ეცადოს დაიპყროს მსოფლიო ბაზრის რაც შეიძლება დიდი სეგმენტი. ეს ამოცანა, რასაკვირველია, მსოფლიოში მიმდინარე უმძაფრესი კონკურენციის პირობებში ძნელად განსახორციელებელია. ამის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ფორმირების და მისი შემდგომი გაძლიერების საფუძველზე.

მსოფლიო მასშტაბით საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები ცხადია, ხელს უწყობენ ეკონომიკურ განვითარებას, ეკონომიკური რესურსების უფრო რაციონალურად გამოყენების და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების საფუძველზე. რაც შეეხება ცალკეულ ქვეყნებს, მათი გონივრული მოქმედების შემთხვევაში საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები დადებით გავლენას ახდენს ეკონომიკურ განვითარებაზე, თუმცა არის შემთხვევები, როდესაც ერთი და იგივე პროცესი ერთ ქვეყანაზე ახდენს დადებით, ხოლო მეორეზე უარყოფით გავლენას. მაგალითად, საქონლის გატანის შემ-

თხვევაში თუ საქონელი სათანადო ხარისხისაა, მაშინ იგი ორივე ქვეყნისათვის სასარგებლოა, ხოლო თუ საქონელი უხარისხო, მოძველებული, ან ეკოლოგიურად არასუფთაა, მაშინ ეს პროცესი უარყოფით გავლენას ახდენს იმპორტიორ ქვეყანაზე. კაპიტალის გატანის შემთხვევაში, თუ იგი ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული არ არის, იგებს იმპორტიორი ქვეყანა, ხოლო ექსპორტიორი ქვეყანა, თუ ამ კაპიტალის მოცემულ ქვეყანაში გამოყენება შეუძლებელია, აგებს. თუკი ადგილი აქვს ჭარბი კაპიტალის გატანას, მაშინ ექსპორტიორი ქვეყანაც იგებს. განსაკუთრებით ცუდია “კაპიტალის გადინების” პროცესი, როდესაც კაპიტალის გატანას ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც ქვეყანაში არ არის შექმნილი შესაბამისი კლიმატი მოცემული კაპიტალის გამო-საყენებლად, ან იგი არაკანონიერი წარმოშობისაა.

სამუშაო ძალის მიგრაციის შემთხვევაში ეკონომიკურ განვითარებას შედარებით ხელს უწყობს მუშათა იმიგრაცია. ემიგრაცია განსაკუთრებით ცუდია მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს მაღალკვალიფიციური კადრების გასვლას. ყველაზე მეტი ზიანი მოაქვს ეგრეთწოდებულ “გონების გადინებას,” ანუ განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანების – “ვარსკვლავების” გასვლას სხვა ქვეყნებში. რაც შეეხება ტექნოლოგიების (ცოდნის) გატანას, ერთმნიშვნელოვნად, იგი ხელს უწყობს უფრო დაბალგანვითარებული ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. თუმცა, ახალი ტექნოლოგია დროებით მონოპოლიას აბ-

ლევს ამ ტექნოლოგიის შემქმნელ ქვეყანას, რის გამოც ეს ქვეყანა იღებს შედარებით უპირატესობას ამ ფაქტორის მიხედვით.

გლობალიზაცია და ეკონომიკური განვითარება.
შეიძლება გამოიყოს მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის სამი ეტაპი. პირველი ეს არის 1820 – 1914 წლები, როდესაც მნიშვნელოვნად გაძლიერდა საერთაშორისო ვაჭრობა, დაიწყო სამუშაო ძალისა და კაპიტალის გატანა. ყოველივე ამას ხელი შეუწყო სატელეფონო კაბელის გაყვანამ, რომლითაც დიდი ბრიტანეთი დაუკავშირდა ჩრდილო ამერიკას. თუ მანამდე ინფორმაციის გადაცემას ლონდონიდან ამერიკამდე სჭირდებოდა დაახლოებით სამი კვირა, 1914 წლისათვის ეს დრო შემცირდა ერთ წუთამდე. ამაში ასევე დიდი როლი ითამაშა მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების მიერ ოქროს სტანდარტის სისტემის შემოღებამ, რითაც სასურველი გარემო შეიქმნა ინვესტიციების განხორციელებისათვის. მეორე პერიოდი მოიცავს 1914 – 1950 წლებს. მსოფლიო ომების და დიდი ეკონომიკური დეპრესიის გავლენის გამო, ამ პერიოდში სახელმწიფოებში თავი იჩინა ანტიგლობალიზურმა მისწრაფებებმა, უპირატესობა მიენიჭა ეროვნული ინტერესების დაცვას, მნიშვნელოვნად შეიზღუდა იმპორტი, ხოლო ზოგიერთმა ქვეყანამ მთლიანად მოახდინა გარე სამყაროდან ბლოკირება. გლობალიზაციის მესამე ეტაპი იწყება 1950 წლიდან და გრძელდება დღემდე. ეს ეტაპი არის გლობალიზაციის ყველაზე ინტენსიური განვითარების პერიოდი, როდესაც: იგი უპირველეს ყოვლისა, ხორციელდება

რეგიონალიზაციის მეშვეობით, რის საფუძველზეც ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი; თავბრუდამხვევი ტემპებით მიმდინარეობს ეროვნული ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია. ტრანსერონული კორპორაციები წარმოადგენენ მთავარ ძალას მსოფლიო ეკონომიკაში ინტერნაციონალიზაციის პროცესების დასაჩქარებლად. სწორედ მათი საქმიანობა გარდაქმნის მსოფლიო მეურნეობას საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, სამუშაო ძალის და ცოდნის ერთიან ბაზრად; საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში დომინირებს არა საერთაშორისო ვაჭრობა, არამედ წარმოების და გასაღების ორგანიზება უშუალოდ საზღვარგარეთ; ხორციელდება მსოფლიო საფინანსო ბაზრების ფორმირება და მათი არნახული დივერსიფიკაცია. ძლიერდება უნიფიკაციის ტენდენცია ტექნოლოგიის, ეკოლოგიის, საბუღალტრო და სტატისტიკური აღრიცხვის, განათლების, კულტურისა და სხვა სფეროებში; ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიების, ელექტრონული სისტემების დანერგვის მეშვეობით ხორციელდება მსოფლიო საკომუნიკაციო ქსელის დივერსიფიკაცია; ყალიბდება მძლავრი საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციები, რომლებიც მთელ მსოფლიოში ნერგავენ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ერთიან კრიტერიუმებს და თანდათან ახდენენ გლობალიზაციის ინსტიტუციურ გაფორმებას. მათი გადაწყვეტილებები სულ უფრო ხშირად ხდება იურიდიულად აუცილებელი ნომინალურად სუვერენული სახელმწიფოებისათვის; გლობალიზაცია შეიჭრა შიგა-

სახელმწიფოებრივ სფეროშიც და თანდათან ხდება შიგა ცხოვრების ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომლის სიძლიერე ბევრად აჭარბებს ეროვნული სახელმწიფოს შესაძლებლობებს; ძლიერდება საერთაშორისო კონკურენცია ისეთ სუბიექტებს შორის, რომელთაც არ აქვთ განსაზღვრული სახელმწიფოებრივი წარმოშობა და რომლებიც კონკურენციას უწევენ ეროვნულ კომპანიებს, დევნიან რა მათ საკუთარი ბაზრებიდან; სულ უფრო და უფრო მეტი სახელმწიფო ებმება გლობალიზაციის პროცესებში, ყალიბდება გლობალური ცივილიზაციის შესაბამისი საერთო ჩვევები, გემოვნებები, ფასეულობები, შეხედულებები, აზროვნება და ა.შ.

იმ ფაქტს, რომ გლობალიზაციის პირობებში როგორც საქონლის და მომსახურების, ისე წარმოების ფაქტორთა გატანას ადგილი აქვს ძირითადად განვითარებული ქვეყნებიდან განვითარებად ქვეყნებში, ადასტურებს ის, რომ ტრანსეროვნული კორპორაციების მშობელი კომპანიების უდიდესი ნაწილი სწორედ განვითარებულ ქვეყნებშია განლაგებული. ამასთან, ტრანსეროვნული კორპორაციები უპირატესობას ანიჭებენ პირდაპირ ინვესტიციებს, ვინაიდან ისინი დებულობენ თავისუფალ დაშვებას სხვა ქვეყნების ბუნებრივ და შრომით რესურსებზე, უერთებენ რა მათ თავიანთ საკუთარ რესურსებს – კაპიტალს, ცოდნას, ტექნოლოგიას, მეწარმეობრივ უნარს.

ტერმინი გლობალიზაცია დაკავშირებულია არა მხოლოდ ეკონომიკასთან, არამედ ადამიანის საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროსთან – მეცნიერებას-

თან, კულტურასთან, ჯანმრთელობის დაცვასთან, სპორტთან, სოციალურ სფეროსთან, პოლიტიკასთან და ა.შ. იგი წარმოსდგება სიტყვისგან – “globe” (დედამიწა) და, მაშასადამე, წარმოადგენს საბოლოოდ დედამიწის ერთიან ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობად ჩამოყალიბების პროცესს, ცალკეული ქვეყნების სახელმწიფოებრიობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების პირობებში. გლობალიზაციას აქვს საერთოპლანეტარული ხასიათი. თანამედროვე მაღალი ტექნოლოგიების გამოყენება (საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიები, ინტერნეტი, თანამგზავრული ტელევიზია, სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის საშუალებები და ა. შ.) ბიძგს აძლევს დედამიწის ერთიან გლობალურ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა გლობალიზაციის წარმომშობ მიზეზებთან დაკავშირებით. ერთ ნაწილს მიაჩნია, რომ გლობალიზაცია არის ისტორიული განვითარების ობიექტური შედეგი, მეორე ნაწილი კი თვლის, რომ იგი ორგანიზებულია მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების მიერ ეროვნული რესურსების თავიანთ სასარგებლოდ გამოყენებისა და საბოლოო, ანგარიშით, ეროვნული სახელმწიფოების საბოლოოდ გაუქმებისა და ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნის მიზნით.

ჩვენი აზრით, გლობალიზაცია ეროვნულ ეკონომიკათა განვითარების პროცესის რეალური შედე-

გია, რასაც შემდეგი ძირითადი მიზეზები განაპირობებს: 1. ეკონომიკური განვითარების შინაგანი მოთხოვნები, ამაღლდეს – ადამიანთა ცხოვრების რეალური დონე, რითაც დაინტერესებულია მსოფლიოს ყველა ქვეყანა. 2. ადამიანთა პირადი ინტერესების დაკმაყოფილების მოტივაცია, მიიღოს რაც შეიძლება მეტი მოგება. 3. მსოფლიოში გადაუჭრელი გლობალური პრობლემების არსებობა, რომელთა გადაწყვეტაც ცალკეულ ქვეყნებს არ შეუძლიათ.

საყოველთაოდ ცნობილია, თუ რა დადებით მომენტებთანაა დაკავშირებული საგარეო ვაჭრობა მასში მონაწილე ქვეყნებისათვის. იგი თითოეულ ადამიანს საშუალებას აძლევს, მოიხმაროს მეტი და უფრო მრავალფეროვანი საქონელი და მომსახურება. ასევე, თითოეული მეწარმე, რაც შეიძლება მაღალი მოგების მიზნით, თავის შესაძლებლობებს იყენებს არა მხოლოდ ქვეყნის შიგნით, არამედ ქვეყნის გარეთაც, გააქვს რა საკუთარი წარმოების ჭარბი ფაქტორები. დღეისათვის არსებობს მრავალი გლობალური პრობლემა, რომელთა გადაჭრა ცალკეული სახელმწიფოებისათვის შეუძლებელია და ერთიან ძალისხმევას მოითხოვს. მაგალითად, ეს პრობლემებია: სიღარიბისა და ჩამორჩენილობის დაძლევა; მშვიდობის დამყარება და განიარაღება; სურსათით უზრუნველყოფა; ბუნებრივი რესურსებით უზრუნველყოფა; ეკოლოგიური და დემოგრაფიული სტაბილურობა; ადამიანური პოტენციალის განვითარება; მსოფლიო ოკეანის და კოსმოსის ათვისება და სხვა.

მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაციის პრო-

ცესში ყველა ქვეყანა ღებულობს გარკვეულ სარგებელს, ამ სარგებლის ხარისხი და რაოდენობა სხვადასხვა ქვეყნისათვის სხვადასხვაა. პრიორიტეტული მდგომარეობა, ფაქტია, განვითარებულ ქვეყნებს აქვთ, ვინაიდან სწორედ ისინი ფლობენ ჭარბი რაოდენობის და შესაბამისი ხარისხის წარმოების ფაქტორებს, ისინი აწარმოებენ მეტი რაოდენობისა და მაღალი ხარისხის პროდუქციას. ასეთი მდგომარეობა განაპირობებს იმას, რომ განვითარებული ქვეყნები მსოფლიო მასშტაბით: 1. იყენებენ გაცილებით იაფ სამუშაო ძალას და იაფ რესურსებს; 2. იზიდავენ მაღალი კვალიფიკაციის სამუშაო ძალას; 3. ხშირ შემთხვევაში სხვა ქვეყნებში გააქვთ დაბალი ხარისხისა და ნახმარი პროდუქცია; 4. აწარმოებენ ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული ტექნიკის გატანას; 5. ექმნებათ ხელსაყრელი პირობები მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დასაჩქარებლად, ამისათვის მსოფლიო მასშტაბით საჭირო უზარმაზარი რესურსების მოზიდვის გამო.

სხვა ქვეყნები გლობალიზაციის პროცესში: 1. იყენებენ მსოფლიოში დაგროვილ დიდ გამოცდილებას და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის უახლეს მიღწევებს; 2. იღებენ დიდ ფინანსურ დახმარებებს; 3. წყვეტენ მრავალ (სიღარიბის, ეკოლოგიურ, სამედიცინო) პრობლემას.

მაგრამ გლობალიზაციას თან ახლავს ნაკლოვანებებიც, რომელთა გათვალისწინებასა და თავიდან აცილებაზე უნდა იზრუნოს მსოფლიოს როგორც წამყვანმა, ისე სხვა ქვეყნებმა. ეს პრობლემები ძირი-

თადად შემდეგში მდგომარეობს: 1. გლობალიზაცია მოიცავს რა ცალკეულ ეროვნულ ეკონომიკათა თითქმის ყველა სფეროს, ზღუდავს სახელმწიფო მარეგულირებელი ფუნქციის განხორციელების შესაძლებლობას; 2. გლობალური მასშტაბით რაიმე ნეგატიური მოვლენის წარმოშობისას დიდია მისი მსოფლიოს ყველა ქვეყანაზე გავრცელების ალბათობა; 3. გლობალიზაციის პროცესში იმდენად დიდია ეკონომიკური ნაკადების მასშტაბები, რომ არ არის გამორიცხული, ზოგიერთ შემთხვევაში, იგი დამანგრეველი გამოდგეს ცალკეული, განსაკუთრებით კი სუსტი ქვეყნებისათვის; 4. იზრდება განვითარებადი ქვეყნებიდან სამუშაო ძალის, მათ შორის, მაღალკვალიფიციური კადრების ემიგრაციის მასშტაბები; 5. გლობალიზაციის დროს წარმოშობილი მიგრაციის დიდი მასშტაბები დემოგრაფიულ პრობლემებს წარმოშობს ბევრ ქვეყანაში; 6. გლობალიზაციას ხშირად არაერთგვაროვანი განსხვავებული მიმართებები აქვს სხვადასხვა ქვეყნებისა და დარგების მიმართ, რაც საგრძნობ დეფორმაციებს იწვევს ცალკეული ქვეყნებისა და დარგების განვითარებაში; 7. გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელია არასტაბილურობა საფინანსო ბაზარზე. “ცხელი ფულის” გაძლიერებულმა გადადინებებმა შეიძლება გამოიწვიოს არა მხოლოდ რყევები კაპიტალის ბაზარზე, არამედ საბანკო, სავალუტო და საერთო ფინანსური კრიზისი; 8. დღეისათვის გლობალიზაციის პირობებში თანდათან იზრდება განსხვავება განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის ცხოვრების დონის

მიხედვით [306]. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ გლობალიზაციის პირობებში განსხვავება უნდა მცირდებოდეს და რაც შეიძლება სწრაფად. სხვა შემთხვევაში ეს იქნება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გლობალიზაციის გზაზე; 9. წინააღმდეგობა გლობალიზაციასა და ეროვნული სახელმწიფოს სუვერენიტეტს შორის; 10. გლობალიზაციამ შეასუსტა რა სახელმწიფო რეგულირების სფერო, ამასთანავე, არ ჩამოყალიბებულა მისი შემცველი საერთაშორისო რეგულირების ქმედითი ორგანოები; 11. გლობალიზაციის პირობებში ძლიერდება ნარკობიზნესის გავრცელება და იარაღით არაღებულ ვაჭრობა; 12. ხდება პლანეტის მთელი სამეცნიერო-ინტელექტუალური პოტენციალის თავმოყრა რამდენიმე ქვეყანაში; 13. პროცესის არასწორად წარმართვის შემთხვევაში რეალური ხდება გლობალური კონფლიქტის წარმოშობის საფრთხე, რაც საზოგადოებას კატასტროფით ემუქრება და სხვ.

ლიტერატურაში არსებობს აგრეთვე რადიკალური მოსაზრებები გლობალიზაციის ნეგატიური მხარეების შესახებ, იმასთან დაკავშირებით, რომ წამყვანი ქვეყნები განვითარებად ქვეყნებში ახდენენ ბუნებრივი რესურსების მტაცებლურ გამოყენებას, ეკოლოგიური სიტუაციის და შრომის პირობების გაუარესებას, სიღარიბის ზრდას, კონკურენტუნარიანობის შემცირებას, რომ გლობალიზაცია ხელს უწყობს ეროვნული კულტურის დეგრადირებას, ტრადიციების მოშლას და, საერთოდ, ეროვნული თვითმყოფადობის დაკარგვას.

რასაკვირველია, გლობალიზაციის პირობებში ასეთი საფრთხე მართლაც არსებობს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ გლობალიზაციას აქვს სუბიექტური ხასიათიც. მისი წარმართვა შესაძლებელია როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მიმართულებით.

გლობალიზაციის დადებითი მხარეებიდან უნდა გამოიყოს:

1. მან მნიშვნელოვნად განაპირობა საბაზრო მექანიზმზე დამყარებული ეკონომიკური და მეტნაკლებად დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში. იგი აიძულებს ცალკეული ქვეყნების მთავრობებს, აღმოფხვრან ვოლუნტარიზმი და კორუფცია, ჩამოყალიბონ სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა.

2. გლობალიზაციის პირობებში ახალი ტექნოლოგიები ვრცელდება ისევე სწრაფად, როგორც კაპიტალი.

3. იგი განაპირობებს მსოფლიო რესურსების უფრო რაციონალურ განაწილებას.

4. მსოფლიო არენაზე უმსხვილესი კორპორაციების ფუნქციონირება შესაძლებელს ხდის მასშტაბის ეფექტის მაქსიმალური ნიშნულის მიღწევას.

5. გლობალიზაციის პირობებში კონკურენციის გაძლიერება და ერთობლივი ძალებით უმსხვილესი სამეცნიერო-ტექნიკური პროექტების განხორციელება კიდევ უფრო აჩქარებს ტექნოლოგიის სრულყოფას და ინოვაციების გავრცელებას მსოფლიო მასშტაბით, რაც, უპირველეს ყოვლისა, სასარგებლოა მომ-

ხმარებლებისათვის.

6. იგი შესაძლებელს ხდის გლობალური ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემები გადაჭრას მსოფლიო თანამეგობრობის ძალისხმევის გაერთიანების შედეგად, რესურსების მოვილიზაციისა და მოქმედებათა კოორდინაციის საფუძველზე და სხვ.

მაშასადამე, გლობალიზაცია მოიცავს როგორც ადამიანთა საზოგადოების განვითარების, ისე მისი არსებობის საფრთხის არნახულ შესაძლებლობებს. ამდენად, აუცილებელი ხდება გლობალიზაციის პროცესის სწორად წარმართვა, ანუ **სამართლიანი გლობალიზაციის** განხორციელება. ამაში უდიდესი წვლილი ეკუთვნით ლიდერ (დიდ) სახელმწიფოებს. სწორედ მათ გადაწყვეტილებებზეა დამოკიდებული გლობალიზაციის ბედი.

მაინც როგორია გლობალიზაციის პერსპექტივა?

გასათვალისწინებელია, რომ გლობალიზაცია რეალური პროცესია, რომლის გაუქმებაც არც ერთ ცალკე აღებულ ქვეყანას არ შეუძლია. გლობალიზაციის პროცესი არის მსოფლიო ბაზრის სუბიექტებს და სახელმწიფოებს შორის დიდი კონკურენციის, მაგრამ, ამავე დროს, დიდი ურთიერთდახმარების პროცესი. ამიტომ საჭიროა არა გლობალიზაციის საერთოდ უარყოფა, არამედ თითოეული სახელმწიფოს მისწრაფება, რათა ეს პროცესი წარმართოს დიდი სიფრთხილით და ყველა ქვეყნის ინტერესთა გათვალისწინებით. თითოეულმა ქვეყანამ უნდა იბრძოდეს გამარჯვებისათვის დიდ კონკურენ-

ციულ ბრძოლაში, მაგრამ, რასაკვირველია, არა ძალით, არამედ ცოდნით, მეცნიერების განვითარებით, უმაღლესი ტექნოლოგიების შექმნით, კულტურის სრულყოფით, ინტელექტის ამადლებით და ა.შ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყანა შესაძლებელია აღმოჩნდეს ეკონომიკური კოლაფსის საშიშროების წინაშე, რასაც ასევე მოჰყვება მეცნიერების, კულტურის, ტრადიციებისა და ა.შ. დეგრადაცია.

გლობალიზაციის შედეგად ყველა ქვეყანას უნდა ჰქონდეს საშუალება, ისარგებლოს სხვა ქვეყნის სიკეთით. ამავე დროს, შენარჩუნდეს ეროვნული თვითმყოფადობა (ენა, ტრადიციები, სარწმუნოება, ტერიტორია და ა.შ.). ასეთ პირობებში საჭირო აღარ იქნება ომები, სხვისი ტერიტორიების მითვისება. თანდათან უნდა შემცირდეს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური უთანასწორობა. საჭიროა ყველამ გაიაზროს, რომ დედამიწა ჩვენი საერთო სახლია, რომ ჩვენ ყველა ერთ “ქვეყანაში” – დედამიწაზე ვცხოვრობთ და ყველამ ერთად უნდა მივხედოთ მას. სამართლიანი გლობალური ინტერესები უნდა დადგეს ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა. მართალია, წარმოიშობა ერთიანი ეკონომიკური სივრცე, ახალი ტრადიციები, შესაძლებელია დაიკარგოს ზოგიერთი ეროვნული ტრადიცია, წესი და ადათი და ა.შ., მაგრამ შენარჩუნებული უნდა იქნეს ძირითადი ეროვნული ფასეულობები, რომელიც თითოეული ქვეყნისათვის ძვირფასია. ეს მიიღწევა მაშინ, როდესაც გამოირიცხება ძალადობის ნებისმიერი გამოვლინება და ყველა გადაწყვეტილება მიღებული იქნება საერთო თან-

ხმობის შედეგად. გლობალიზაციის სხვა მიმართულება კატასტროფით შეიძლება დასრულდეს.

გლობალიზაცია, ბუნებრივია, გავლენას ახდენს ეროვნულ სახელმწიფოზე, მის ეკონომიკაზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ფორმებზე, მეთოდებსა და ინსტრუმენტებზე. ზოგიერთი მოსაზრების თანახმად, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფო შეწყვეტს არსებობას, ვინაიდან მისი ფუნქციები დაიკარგება. მაგრამ ეს შეხედულება მცდარია. მართალია, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს ზოგიერთი ფუნქცია იზღუდება, მაგრამ იგი იძენს უფრო დიდ, საერთაშორისო ფუნქციას, რომელიც მიმართული უნდა იყოს გლობალიზაციის ნეგატიური ზემოქმედების განეიტრალებისაკენ, დახმარებების ეფექტიანი გამოყენების, კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, საუკეთესო ეროვნული ტრადიციების შენარჩუნებისა და მისი შემდგომი სრულყოფისაკენ. გლობალიზაცია ამაღლებს ცხოვრების ხარისხს, მაგრამ ნაციონალური სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების გარეშე ეროვნული ეკონომიკა მუდამ იქნება წამყვანი ქვეყნის შედარებით მოძველებული ტექნოლოგიებისა და სამომხმარებლო პროდუქციის გამსაღებელი. გლობალიზაცია არის ობიექტური პროცესი, მაგრამ მისი რეგულირება აუცილებელია ეროვნული სახელმწიფოების თანასწორობის საფუძველზე შექმნილი ზე-ეროვნული ორგანოების მიერ.

გლობალიზაციის გავლენა ეროვნულ ეკონომიკებზე ძირითადად ვლინდება შემდეგში:

1. ეროვნული ეკონომიკები ხდებიან არა მხოლოდ გლობალიზაციის უბრალო მაცურებლები, არამედ მისი ორგანიზატორები და ცხოვრებაში გამტარებლები.

2. ხორციელდება სახელმწიფო სექტორის კიდევ უფრო შეკვეცა. პრივატიზება შეეხო ისეთ დარგებსაც კი, რომლებიც ადრე მკაცრი რეგულაციის დარგებად ითვლებოდა (ენერგეტიკა, კავშირგაბმულობა, ტრანსპორტი და სხვ.).

3. სახელმწიფო რეგულირების პრიორიტეტი ხდება სოციალური პოლიტიკა. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციების შემცირების გამო გამოთავისუფლებული ფინანსური რესურსები სოციალურ სფეროში გამოიყენება.

4. ძლიერდება საერთაშორისო ეკონომიკური ინსტიტუტების გალენა, რომელთა წესების შესაბამისად ფუნქციონირებს ეროვნული ეკონომიკის დიდი ნაწილი. ეს ორგანიზაციებია, უპირველეს ყოვლისა, გენერალური შეთანხმება ტარიფისა და ვაჭრობის შესახებ (GATT), მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია (WTO), საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF), მსოფლიო ბანკი (WB).

5. მიმდინარეობს შრომის დანაწილების ახალი ეტაპი, რომლის დროსაც ეროვნული სიმდიდრის შექმნაში სულ უფრო დიდ როლს ასრულებენ სხვა ქვეყნები.

6. ხდება ეროვნულ ეკონომიკაზე ეგზოგენური ფაქტორების გავლენის ზრდა.

7. მსოფლიო საფინანსო-საკრედიტო სისტემა, რომლის გლობალიზაციის დონემ წინ გაუსწრო რეალურ სექტორში გლობალიზაციას, დიდ გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკების ფუნქციონირებაზე.

დღეისათვის ეკონომიკურ ინტეგრაციას მნიშვნელოვნად ჩამორჩება შესაბამისი საერთაშორისო რეგულირების სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი, რაც გარკვეულწილად განპირობებულია პოლიტიკური ინტეგრაციის ეკონომიკურისაგან ჩამორჩენით. სწორედ არასაკმარისი შეთანაწყობა გლობალური და ეროვნული ინტერესებისა არის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისების ერთ-ერთი მიზეზი. გლობალიზაციის პროცესის რეგულირება აუცილებელია, რისთვისაც ერთმანეთს უნდა შეერწყას რეგულირება მსოფლიო და ეროვნული ეკონომიკების მასშტაბით [265]. მსოფლიო მასშტაბით რეგულირებაში მონაწილეობას უნდა ღებულობდეს ყველა ქვეყანა თანაბარი უფლებებით. ძალისხმევა, უპირველეს ყოვლისა, მიმართული უნდა იყოს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური გამოთანაბრებისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისაკენ.

ამა თუ იმ ქვეყნის გლობალიზაციაში ჩართულობის შესაფასებლად არსებობს სხვადასხვა მაჩვენებელი (მაგალითად, ერთ-ერთი არის გლობალიზაციის KOF ინდექსი (KOF Index of Globalization), რომელიც შემუშავდა შვეიცარიის ეკონომიკის ინსტიტუტში (KOF Swiss Economic Institute), შვეიცარიის ფედერალური ტექნოლოგიური ინსტიტუტის (Swiss Federal Institute of Technology) მონაწილეობით. იგი ით-

ვალისწინებს ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ გლობალიზაციას). მაგრამ, ქვეყნების გლობალიზაციის ეს მაჩვენებლები წარმოდგენას იძლევიან ცალკეული ქვეყნის ინტეგრაციაზე მსოფლიო პროცესებში და არა მსოფლიოს გლობალიზაციის ხარისხზე. ამიტომ, უმჯობესია ამ მაჩვენებლებს ქვეყნის გლობალიზაციაში ინტეგრაციის ინდექსი ერქვას, ხოლო მსოფლიოს გლობალიზაციის დონის დასახასიათებლად შემოდებულ იქნეს მსოფლიო გლობალიზაციის ინდექსი. იგი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოიცავდეს ისეთ მაჩვენებლებს, როგორცაა: პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ტრანსეროვნული კორპორაციების საქმიანობა, საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობა, დანახარჯები სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ პროექტებზე, მსოფლიოში შემოსავლების უთანაბრობის (ქვეყნებს შორის), სიღარიბის, სამხედრო ხარჯების, სამხედრო კონფლიქტების, მიზნობრივი (სავალუტო, საკრედიტო და სხვ.) საერთაშორისო მარეგულირებელი ორგანოების ფუნქციონირების, საერთაშორისო ორგანოებში ცალკეული ქვეყნების მონაწილეობის თანაბრობის მაჩვენებლებს.

სამართლიანი გლობალიზაცია გულისხმობს მსოფლიოს ხალხთა დაახლოებას და მათ ჰარმონიულ თანაარსებობას; ასევე მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოების ბუნებასთან რაციონალური თანაარსებობის პროცესებთან, ანუ ადამიანის საქმიანობის განვითარებასთან ისე, რომ ზიანი არ

მიადგეს ბუნების კვლავწარმოების პროცესებს.

მცოცავი სავალუტო კურსის არსებობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ექსპორტის მოცულობაზე. სავალუტო კურსმა რომ ფასის როლი შეასრულოს, იგი უნდა დგინდებოდეს საქონლისა და მომსახურების საერთაშორისო ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე. სინამდვილეში მასზე ასევე გავლენას ახდენს კაპიტალის ბაზარიც, რამაც, შესაძლებელია, ზოგიერთი ქვეყანა უპირატეს მდგომარეობაში ჩააყენოს. ასევე სერიოზული ნეგატიური შედეგები მოსდევს სპეკულაციებს სავალუტო ბაზარზე. ამიტომ აუცილებელი ხდება სავალუტო კურსის საერთაშორისო რეგულირების განხორციელება, რაც მხოლოდ შესაბამისი ორგანოების არსებობით იქნება შესაძლებელი.

არ შეიძლება უარი ვთქვათ პროტექციონისტურ პოლიტიკაზე და კარი გავუღოთ ნებისმიერ მოვარდნილ ქარს, გამოწვეულს გლობალიზაციის პროცესებით. ქვეყნისათვის საჭიროა პრეფერენციები, ზომები, რომელიც ქვეყანას ანიჭებს გარკვეულ ეკონომიკურ უპირატესობას [299].

კითხვები და დავალებები

1. როგორ ახდენენ საბარემო-ეკონომიკური ფაქტორები ბავლენას ეკონომიკურ ბანკოთარებაზე?
2. საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობების რა ფორმებს გამოეყოფენ?
3. რაში მდგომარეობს საერთაშორისო ვაჭრობის მერკანტილისტური თეორია?

4. რაში მღვთმარეობს სანერეთშორისო ვაჭრობის აბსოლუტურ უპირატესობათა თეორია?
5. რაში მღვთმარეობს სანერეთშორისო ვაჭრობის ფარდობით უპირატესობათა თეორია?
6. რაში მღვთმარეობს სანერეთშორისო ვაჭრობის ფაქტორთა თანაფარდობის თეორია?
7. რაში მღვთმარეობს ლეონტიევის პარადოქსი?
8. რაში მღვთმარეობს სანერეთშორისო ვაჭრობის კონკურენტულ უპირატესობათა თეორია?
9. გადმოეცით კაპიტალის ბატანასთან დაკავშირებული თეორიები.
10. რა ბანაკირობებს სამუშაო ძალის სანერეთშორისო მიგრაციას?
11. ხსენიადეგბა თუ არა ნაკლოვანებებით სანერეთშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები?
12. რას ნიშნავს მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაცია?
13. რა ეტაპები ბაიარა მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციამ?
14. ასენით რა კავშირშია რეგიონალიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესები ერთმანეთთან?
15. რა როლს თამაშობენ ტრანსპორტული კორკორაციები გლობალიზაციის პროცესში?
16. სანერეთშორისო ურთიერთობების რა სახეობა დომინირებს გლობალიზაციის პროცესში?
17. გადმოეცით რა ცვლილებები მიმდინარეობს გლობალიზაციის დროს ეკონომიკურ და სოციალურებრივ ცხოვრებათი?
18. რა ფაქტორები უწყობ ხელს გლობალიზაციის დანქარებას?
19. თქვენო აზრით გლობალიზაცია არის ისტორიული განვითარების ობიექტური შედეგი თუ იბი ორბანნიზებულია მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების მიერ ეროვნული რესურსების თავიანთი სასარბებლოდ გამოყენებისა და, საბოლოო ანბარიშით, ეროვნული სახელმწიფოების გაუქმებისა და ერთიანი მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნის მიზნით?

20. რა სარგებლობას ზარალს განიცდიან განვითარებადი და განვითარებადი ქვეყნები გლობალიზაციის შედეგად. რის თუ არა ერთნაირად მოგმბებიანი ყველა ქვეყნისათვის
21. ჩამოთვალეთ გლობალიზაციის დადებითი და უარყოფითი მხარეები და დაახასიათეთ ისინი
22. რაში ვლინდება გლობალიზაციის გავლენა ეროვნულ ეკონომიკებზე
23. რა ნაკლოვანებებს ფლობს გლობალიზაციის ინდექსი. უმჯობესია თუ არა მას ქვეყნის გლობალიზაციაში ინტეგრაციის ინდექსი ერქვას, ხოლო მსოფლიოს გლობალიზაციის დონის დასახასიათებლად შემოღებულ იქნეს მსოფლიო გლობალიზაციის ინდექსი? რა მანქანებებს უნდა ფლობდეს ეს ინდექსი?
24. თქვენი აზრით, უნდა შეიქმნას თუ არა საერთაშორისო მარეგულირებელი ორგანოები და რატომ?
25. როგორ უნდა მიაღწიონ სახელმწიფოებმა წარმატებას გლობალიზაციის პირობებში?
26. თქვენი აზრით, როგორია გლობალიზაციის მომავალი?
27. მოიკოვე მონაცემები საქართველოს საბარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ და გააანალიზეთ იგი

თავი 4

ეკონომიკური განვითარება და სოფლის პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე

სასოფლო ადგილი (countryside, сельская мест-
НОСТЬ) ანუ მოკლედ სოფელი წარმოადგენს დასა-
ხლებულ ტერიტორიას ქალაქების გარეშე. ეკონო-
მიკის თვალსაზრისით იგი მოიცავს ბუნებრივ და
ანტროპოგენურ ლანდშაფტებს და აქ სასოფლო
წარმოების გარდა შეიძლება ფუნქციონირებდეს:
სატყეო მეურნეობა; მონადირეობა; მეთევზეობა; სა-
სოფლო პროდუქციის გადამამუშავებელი წარმოება;
მომპოვებელი და გადამამუშავებელი (არა სასოფლო
სამეურნეო პროდუქციის) მრეწველობა (როგორც
წესი შედარებით მცირე და საშუალო ზომის სა-
წარმოებით); სოფლის ინფრასტრუქტურა; კულტუ-
რული (კინოთეატრები, კულტურის სახლები, ბიბლი-
ოთეკები, მუზეუმები), რეკრიაციული (ტურიზმი და
ექსკურსია, დასასვენებელი სახლები, პლაჟები, პარ-
კები და სხვ), სავაჭრო, საგანმანათლებლო, სამე-
დიცინო და მომსახურების სხვა დარგები. ასევე შე-
იძლება ხორციელდებოდეს ბუნებისდაცვითი და სა-
კომუნიკაციო საქმიანობა და სხვ. მაშასადამე, რო-
გორც ვხედავთ საქმე გვაქვს სოფლის ეკონომიკათან
და არა მხოლოდ სოფლის მეურნეობასთან,

რომელთანაც ძალიან ხშირად ასოცირდება იგი. აქედან გამომდინარე, ნათლად ჩანს თუ რაოდენ დიდ როლს თამაშობს სოფელი ქვეყნის სიძლიერის, უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის ამადლების საქმეში. ამიტომაც, რომ ეკონომიკური განვითარება, ანუ ეკონომიკის გადასვლა თვისებრივად ახალ მდგომარეობაში, მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული სოფლის განვითარებაზე. ჩამორჩენილი სოფელის არსებობა ნიშნავს, რომ მთელი ეკონომიკა არ არის სათანადოდ განვითარებული. რომ დაბალია კაპიტალის ხარისხი (როგორც ფიზიკური, ისე ადამიანისეული), ტექნოლოგიებისა და ტექნოლოგიური ცოდნის დონე, არა სრულყოფილია საკურობის ფორმები და ინსტიტუციები, არარაციონალურად გამოიყენება რესურსები (ბუნებრივი, შრომითი, ინტელექტუალური და სხვ.), არაპროგრესულია ეკონომიკის სტრუქტურა, არაეფექტიანია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება და ა. შ., მაშასადამე, დაბალია ეკონომიკური განვითარების დონე.

მაგრამ, ისმის კითხვა, ეკონომიკის რომელი დარგი უნდა განვითარდეს წინმსწრები ტემპებით? აგრარული (სოფლის მეურნეობა, მეტყევეობა, მონადირეობა, მეთევზეობა) თუ მრეწველობა?

ისტორია გვიჩვენებს, რომ ათასწლეულების განმავლობაში სწორედ სოფელი წარმოადგენდა ადამიანთა დასახლებისა და ეკონომიკური საქმიანობის ადგილს. ამასთან, იმავე ათასწლეულების განმავლობაში მწარმოებლურობა, მანამ, სანამ მრეწველობის ჩასახვა და განვითარება არ მოხდა, სოფლად

თითქმის მუდმივი და დაბალი იყო, გამოიყენებოდა შრომის უმარტივესი იარაღები (თოხი, ბარი, ნაჯახი, ცელი) და მეურნეობას ძირითადად ნატურალური ხასიათი ჰქონდა, ეკონომიკური ურთიერთობებიც არქაული ხასიათის რჩებოდა. სწორედ მრეწველობის განვითარებამ შეუწყო ხელი ეკონომიკის სხვა დარგების (მშენებლობა, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, მომსახურება და სხვ.), მათ შორის, აგრარული დარგების, კერძოდ, სოფლის მეურნეობის განვითარებას. დღესაც სწორედ მრეწველობაა ეკონომიკის სხვა დარგების განვითარების ძირითადი საფუძველი. ხოლო ეკონომიკის ყველა დარგი ერთად აღებული სოფლის განვითარების (იგულისხმება სოფლის ეკონომიკა და აქ მცხოვრებთა კეთილდღეობის ამაღლება) საფუძველი. ამდენად, თუ ქვეყანას მრეწველობა არ აქვს განვითარებული იგი ეკონომიკის სხვა დარგებს, მათ შორის, სოფლის ეკონომიკასაც ვერ განავითარებს. მართალია, გლობალიზაციის პირობებში ეს მოთხოვნა იმდენად მკაცრად არ დგას, მაგრამ ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის ესოდენ დიდი მნიშვნელობის მქონე დარგი რომ მთლიანად უცხოეთზე იყოს დამოკიდებული, მიუღებელია.

ასევე მნიშვნელოვანია საკითხის გარკვევა იმის შესახებ საჭიროა თუ არა სახელმწიფოს მხრიდან მხარდარჭერა სასოფლო დარგების განვითარებისადმი და სოფელ ადგილებში ცხოვრების დონის ამაღლებისადმი თუ ეს თავისთავად თავისუფალი საბაზრო ძალების მოქმედებით მიიღწევა?

მსოფლიოში დღეისათვის არსებობს სოფლის მეურნეობის ორი ტიპი. პირველი, განვითარებული ქვეყნების აგრარული სექტორი, მაღალინტენსიური საქონლური სოფლის მეურნეობა, რომელიც იყენებს არა მხოლოდ მექანიზაციისა და ქიმიზაციის, არამედ ავტომატიზაციის მთელ არსენალს – სელექციის, გენეტიკის, ბიოტექნოლოგიის უახლეს მიღწევებს, რაც განაპირობებს შრომის მაღალმწარმოებლურობას, რომელიც უტოლდება მრეწველობაში არსებულ შრომის ნაყოფიერებას. აქ ფერმერთა მცირე რაოდენობა არჩენს მთელ ქვეყანას. ფერმათა ფუნქციონირების პრინციპები თითქმის შეესაბამება ფერმათა ფუნქციონირების პრინციპებს. მეორე, განვითარებადი ქვეყნების დაბალგანვითარებული აგრარული სექტორი, სადაც ჭარბობს ტრადიციული (ნატურალური) მომხმარებლური სოფლის მეურნეობა, დიდრიცხოვანი ფერმებით, სადაც ადგილი აქვს დაბალმექანიზირებულ წარმოებას, რომელიც ემყარება ისევ პრიმიტიული იარაღების გამოყენებას, რომელიც განაპირობებს შრომის დაბალნაყოფიერებას. განვითარებულ ქვეყნებში სოფლად არსებობს მაღალხარისხოვანი ინფრასტრუქტურა, რაც განაპირობებს ზღვრის წაშლას ქალაქსა და სოფელს შორის. ანვითარებად ქვეყნებში კი მდგომარეობა სრულიად პირიქითაა. მოსახლეობის დიდი რაოდენობა ცხოვრობს ანტისანიტარიის, წყლის, ბუნებრივი აირის, გზის და ა. შ. უქონლობის პირობებში. ჯერ-ჯერობით დაბალია სოფლის განვითარების დონე ზოგი-

ერთ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაშიც, მათ შორის, საქართველოშიც.

პოლიტიკოსთა და მეცნიერთა (მათ შორის, ქართველ მეცნიერთა) [117, 118, 125, 183] უმრავლესობა მხარს უჭერს სახელმწიფოს მხრიდან სოფლის განვითარებისადმი დახმარების აუცილებლობას.

აგრარული წარმოებისა და ცხოვრების დაბალი დონის მქონე პოსტკომუნისტური ქვეყნებისათვის სოფლისადმი დახმარების აუცილებლობას განაპირობებს:

1. სოფლის მეურნეობის განვითარებას ხანგრძლივი წინა პერიოდის განმავლობაში სახელმწიფოს მიერ ნაკლები ყურადღება ექცეოდა (საპირისპიროდ მრეწველობისა და სხვა დარგებისა). კოლექტივიზაციამ ვერ შექმნა პირობები აგრარული სექტორის განვითარებისათვის. კოლექტივი, მიუხედავად იმისა, რომ აღიარებული იყო კოლექტიურ საკუთრებად, ფაქტიურად, მაინც სახელმწიფო საკუთრებას წარმოადგენდა და იმართებოდა იგივე მეთოდებით, როგორც ჩვეულებრივი საბჭოთა საწარმო. ამიტომ, შრომის ნაყოფიერება პირად საკუთრებაში მყოფ საკარმიდამო მნაკვეთებზე გაცილებით დიდი იყო, ვიდრე კოლმეურნეობებში, არა მექანიზაციისა და აგროტექნიკის უფრო მაღალი დონის გამო (პირიქით მექანიზაციისა და აგროტექნიკის უფრო მაღალი დონე იყო კოლმეურნეობებში), არამედ უფრო ძლიერი სტიმულების არსებობის გამო. დასაკვირვებელია, გლეხებს პირად საკარმიდამო ნაკვეთებზე მექანიზაციის დონის ამაღლება, დაბალი შემოსავლ-

ების გამო, არ შეეძლოთ (კოლმეურნეობაში კი მათი შემოსავალი უმნიშვნელო იყო). ამდენად, მექანიზაციის დონე ძლიერ დაბალი რჩებოდა, ხოლო ეკონომიკური სტიმული კოლმეურნეობებში ნულის ტოლი იყო და აქ თითქმის იძულებითი შრომა გამოიყენებოდა. შედარებით კარგი მდგომარეობა იყო საბჭოთა მეორნეობებში (მექანიზაციისა და ანაზღაურების უფრო მაღალი დონე), თუმცა უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენება, მაღალი სტიმულების ამოქმედება, საერთო საკუთრების არსებობის გამო, აქაც ვერ ხერხდებოდა. საბჭოთა წყობილების პირობებში ასევე ძლიერ განუვითარებელი იყო სოფლის ინფრასტრუქტურა (თუმცა სახელმწიფო ამ მიმართულებით არაერთ ღონისძიებას ახორციელებდა). ქალაქსა და სოფელს შორის უფსკრული თანდათან ღრმავდებოდა და სოფლად მოსახლეობის შენარჩუნება მკაცრი საპასპორტო რეჟიმის არსებობით ხერხდებოდა. თუმცა, მოსახლეობის დენადობას ადგილი მაინც ჰქონდა. ამ მხრივ უფრო კარგი მდგომარეობა იყო პოლონეთსა და იუგოსლავიაში (მიწები აქ თითქმის კერძო საკუთრებაში იყო), მაგრამ სახელმწიფოს არაეკონომიკური ჩარევის გამო, სოფლის მეურნეობის განვითარების დონე აქაც დაბალი რჩებოდა. მაშასადამე, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს სოფლად მძიმე შემკვიდრეობა ერგოთ.

2. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის შემდეგ, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ერთი ხელის მოსმით განადგურების შედეგად, მოისპოის პოტენციალიც, რომელიც არსებობდა, საბაზრო

ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში მათი თანდათან გარდაქმნა ფერმებად შესაძლებელი იყო.

3. მიწების პრივატიზაციამ დადებით შედეგებთან ერთად გამოიწვია მათი დაქუცმაცება. მცირე მიწაზე, უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაშიც კი სასაქონლო სასოფლო პროდუქციის წარმოება შეუძლებელია და ოჯახის შემოსავალი ვერ იქნება ტოლი ქალაქში ანალოგიური ოჯახის შემოსავლებისა.

4. საბოლოოდ, დღეისათვის მივიღეთ ნახევრად ნატურალური (საქართველოში ფერმათა 90% ნატურალურია), დაბალმექანიზებული (ძირითადი იარაღი კვლავ თოხი, ბარი და ნაჯახია) და ამიტომ დაბალნაყოფიერებისა და განუვითარებელი ინფრასტრუქტურის მქონე სოფელი. ამდენად, მართალია მიწების პრივატიზაციის შედეგად სტიმულები კი გაიზარდა, მაგრამ საწყისი უაღრესად მძიმე პირობების გამო სოფლად მცხოვრებს არ შეუძლია ყველა სიძნელეების გადალახვა და განვითარებული სასოფლო წარმოების ჩამოყალიბება. ამიტომ, სასოფლო ოჯახის წევრთა ნაწილი იძულებულია წავიდეს საზღვარგარეთ ან ქალაქში და ძირითადად არა მუდმივი სამუშაოთი არჩინოს ოჯახი.

5. საზღვარგარეთიდან შემოიტანება იაფი (ხშირ შემთხვევაში უხარისხო) სასოფლო პროდუქცია, რაც ანადგურებს ადგილობრივ ბაზრებს.

6. სოფლის მეურნეობის სფერო კაპიტალის მოზიდვისადმი, მისი გარემო პირობებზე ძლიერი დამოკიდებულების გამო (წყალდიდობა, სეტყვა, გვა-

ლვა და ა. შ.). სარისკოა. ამიტომ, რომ ბანკები ძირითადად მშენებლობასა და ვაჭრობის სფეროს აფინანსებენ. ასევე, სოფლად სადაზღვევო სისტემის განუვითარებლობის გამო, ნაკლებადაა დაინტერესებული კერძო ბიზნესი

7. დამატებით დანახარჯებს საჭიროებს ნიადაგის შენარჩუნება სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიზნით გამოყენებისათვის, რაც კიდევ უფრო ართულებს ფერმერის (გლეხის) მდგომარეობას.

8. მსოფლიოში სავარგულების შემცირებისა და მარცვლეულის ენერგეტიკული მიზნებისათვის გამოყენება არა მარტო აძვირებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციას, არამედ გლობალური სასურსათო კრიზისის საფრთხის წინაშე აყენებს კაცობრიობას. სეთ პირობებში ეროვნული სასოფლო წარმოების განვითარება ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის აუცილებელია.

ნათელია, რომ განვითარებად ქვეყნებში სოფლისადაში დახმარების გარეშე სასოფლო წარმოების არათუ განვითარებას, არამედ კიდევ უფრო დაქვეითებას ექნება ადგილი, ვინაიდან გლობალიზაციის პირობებში, მკაცრი კონკურენციის პირობებში (როდესაც ერთ მხარეზეა მაღალ მექანიზებული და ავტომატიზებული ფერმები, ხოლო მეორეზე – წაქცეული სოფელი), სულ უფრო მეტი ფერმერი დატოვებს სოფელს და ეს შესაძლებელია სოფლის კატასტროფით დასრულდეს. ამდენად სახელმწიფო მხარდაჭერა სოფლისადაში აუცილებელია. საკვების მოპოვება და ყველა სხვა სიკეთის მიღება, რომელიც

სოფელს გააჩნია მთელმა საზოგადოებამ ერთად უნდა უზრუნველყოს, სახელმწიფოს მეშვეობით.

ასეთი პოლიტიკა ხორციელდება მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში, არა მხოლოდ განვითარებულ, არმედ განვითარებულ ქვეყნებშიც – ევროკავშირში [85], იაპონიაში [316], აშშ-ში [316] და ა. შ. თვით პოლონეთში (რომლის წარმომადგენელი ცნობილი მეცნიერი და ამ ქვეყნის სახელმწიფო მოღვაწე ლეშეკ ბალცეროვიჩი თვლის, რომ სოფელი არ საჭიროებს სპეციფიკურ მიდგომას, რომ აქ არ იწარმოება განსაკუთრებული პროდუქცია და, რომ ამ სფეროშიც წარმატების მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ თავისუფალი საბაზრო, ლიბერალური მეთოდებით) [392] წარმატებით ხორციელდება სოფლისადმი მხარდაჭერის პოლიტიკა. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სასოფლო პროდუქცია განსაკუთრებულია იმიტომ, რომ ქვეყანამ შეიძლება გაუძღოს ნებისმიერ სიძნელეს, მაგრამ არა შიმშილს და რომ დღევანდელ პირობებში სოფელი საჭიროებს სპეციფიკურ მიდგომას, ვინაიდან იგი აღმოჩნდა კომპლექსური სინელეების წინაშე, რომელთა გადაწყვეტა თავად არ შეუძლია და საჭიროა მისი გამოყვანა ამ მდგომარეობიდან. გასაგებია, ლ. ბალცეროვიჩი ფრთხილობს, რომ სოფლის მეურნეობისადმი სახელმწიფოს დახმარება არ გადაიზარდოს ინტენციონალიზმში, რომელიც არის წყარო ბევრი უარყოფითი მოვლენისა. (როგორც მსოფლიოს ქვეყნების გამოცდილება გვარწმუნებს სინერგიული ეფექტი მიიღწევა მაშინ, როდესაც ეკონომიკაში დომინირებს კერძო საკუთრება,

ადგილი აქვს სამეურნეო თავისუფლებას, კონკურენციას, ჯანსაღ ფინანსებს, ბიუჯეტის დაბალანსებულობას, გადასახადების ოპტიმალურ სიდიდეს და ა.შ. ამ პროცესების ნორმალიზაციაში უდიდესი როლი ეკუთვნის სახელმწიფოს. სწორედ მისმა სწორმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს ზემოთ ხსენებული პირობების დამყარება ეკონომიკაში, მოახდინოს პატერნალიზმის, ეტატიზმის, ნეპოტიზმისა, კორუფციისა და ნებისმიერი სხვა უარყოფითი გამოვლინების აღმოფხვრა). მაგრამ, ჩენ საუბარი გვაქვს იმაზე, რომ სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს ის მოვალეობები, რომელიც მას საერთოდ აკისრია არა მხოლოდ სხვა დარდებისადმი და ქალაქისადმი, არამედ სოფლის ეკონომიკისა და სოფლისადმისაც, რასაც, მაგალითად ჩვენს ქვეყანაში, დღემდე სრულყოფილად არ ასრულებდა და რამაც სოფელი თითქმის კატასტროფამდე მიიყვანა. დღეისათვის კი მდგომარეობის გამოსასწორებლად საჭიროა ზოგიერთი დამატებითი ფუნქციების შესრულებაც. მართალია, კონკურენციის არსებობა საბაზრო მექანიზმის ერთ-ერთი უძირითადესი ელემენტია. მაგრამ, ხშირად დგება მომენტი (საბაზრო ჩავარდნების გამო), როდესაც ურთიერთდახმარებას არანაკლები მნიშვნელობა აქვს, განსაკუთრებით დახმარებას სახელმწიფოს მხრიდან. დასაკვირველია, აქ საუბარია არ იმის შესახებ, რომ სახელმწიფო ეხმარებოდეს ნებისმიერ საწარმოს ნებისმიერ შემთხვევაში, არამედ მაშინ როდესაც, ეს აუცილებელია მთელი ეკონომიკის განვითარებისა და ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის, როდესაც ადგილი

აქვს მთელი ეკონომიკისათვის ნეგატიური მოვლენების წარმოშობის სფრთხეს. ამას მოწმობს სწორედ სოფლის მეურნეობის დღევანდელი მდგომარეობა საქართველოში. ამიტომ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ისეთი სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც შესაძლებელს გახდის ჩამოყალიბდეს სოფლის მეურნეობა მაღალეფექტური საქონლური ფერმებით, განვითარდეს სხვა სასოფლო დარგები და სოფლად ცხოვრების პირობები მაქსიმალურად დაუახლოვდეს ქალაქისას. ამისათვის სოფლისადმი მხარდამჭერი ღონისძიებების გატარებით სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს: ისეთი ინსტიტუციური ცვლილებები, რომელიც წაახალისებს მიწის ნაკვეთების ზრდას **(მიწების გაყიდვის ან იჯარის სტიმულირების გზით)**; სოფლად ინფრასტრუქტურის (სახელმწიფო და ადგილობრივი მნიშვნელობის საავტომობილო გზები და სავარგულეთან მისასვლელი გზები, საირიგაციო-სადრენაჟო და მდინარეთა ნაპირ-სამაგრი სისტემა, წყლით, ბუნებრივი აირით, ელექტროენერჯით სტაბილური მომარაგება) გაუმჯობესება; მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დონის თანდათან ამაღლება; სასუქებით, პესტიციდებითა და ქიმიკატებით მომარაგება; სათესლე და სანერგე მეურნეობების, ჯიშთა გამოცდისა და განახლების სისტემების აღდგენა და განახლება; ჯანდაცვის, განათლების, კულტურის დონის ამაღლება; ახალი ტექნოლოგიების (მექანიზაცია, ავტომატიზაცია და ბიოლოგია) დანერგვა, იაფფასიანი კრედიტების, საზღვარგარეთიდან დახმარებების მიღებისა და, ზოგიერთ შემთხ-

ვევაში, უშუალო სუბსიდირების გზით; პროდუქციის რეალიზაციის მხარდაჭერა, ტექნიკური, ზომიერი პროტექციონისტული პოლიტიკისა და ანტიდემპინგური ღონისძიებების გატარების მეშვეობით, ექსპორტის წახალისებით, სადაზღვევო სისტემის შექმნით; სოფელ ადგილებში, მათი სპეციფიკიდან გამომდინარე, ეკონომიკის სხვა დარგების საწარმოთა (სოფლის პროდუქტების გადამამუშავებელი, საკონსერვო და ტურისტული საწარმოები, სასაწყობო მეურნეობები, მეფრინველეობის ფაბრიკები, ფერმები, ყველის მინი-ქარხნები, ღვინის ქარხნები, სახერხები, მაღაზიები, ავტოსერვისი, მშენებლობა, საშენ მასალათა, ფქვილისა და პურ-ფუნთუშეულის, ძეხვის წარმოება და ა.შ.) შექმნა; სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის სახელმწიფო რეზერვების შექმნა; ხარისხიანი სათესლე-სანერგე მასალების შექმნა; **ექსტენციის** სისტემების შექმნა; სოფლის მომსახურე ბაზის (ტრაქტორების და სხვა სასოფლო დანიშნულების მანქანების, მოწყობილობების, დანადგარებისა და ა.შ.) ფორმირება და განვითარება; ფასის მნიშვნელოვნად შემცირება შხამ-ქიმიკატებზე, პესტიციდებზე და საწვავზე; შედავათიანი სესხის პროგრამების შემუშავება და განხორციელება; ვეტერინარული და აგრონომიული სამსახურების შექმნა; სურსათის ხარისხის კონტროლის შემოღება; წარმოების კოოპერაციული ფორმების განვითარება, მეთევზეობის, მონადირეობისა და სატყეო მეურნეობის განვითარება სხვ.

სოფლის სტრუქტურაში ჩადებულ ყოველ ლარს აქვს გრძელვადიანი ეფექტი და იგი ათმაგად ანაზღაურდება აგროწარმოების განვითარების შედეგად.

ეს ღონისძიებები არათუ უნდა ასუსტებდნენ ფერმერის სტიმულებს, არამედ უნდა აძლიერებდნენ მას. ბუნებრივია, მთავარი აქცენტი გადატანილი უნდა იყოს იმაზე, რომ ფერმერი ზრდიდეს წარმოებას, ნერგავდეს ახალ ტექნოლოგიებსა, რათა რაც შეიძლება მაღლე გარდაიქმნეს თანამედროვე სასაქონლო ფერმად. რასაკვირველია, საზღვარგარეთ ასეთი მდგომარეობის მიღწევას ათწლეულები დაჭირდადა, მაგრამ ჩვენ გვაქვს უპირატესობა, რომ პირდაპირ, მზამზარეულად გამოვიყენოთ ის მიღწევები, რაც უკვე განვითარებულ ქვეყნებში არსებობს. საქართველოსათვის ეს კიდრე უფრო იოლია, ვინაიდან ის პატარა ქვეყანაა და დასავლეთი მას დიდ დახმარებებს უწევს. საჭიროა, აგრეთვე, ადგილობრივი ბიზნესის დაინტერესება. ეროვნულ კომპანიებს შეუძლიათ შეიძინონ ფერმები და დააბანდონ ინვესტიციები.

რათა ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებები განახორციელოს სახელმწიფოს უნად ჰქონდეს ამის შესაძლებლობა. ამიტომაც, რომ სოფლის მეურნეობის წარმოების დონე იმ ქვეყნებშია მაღალი, სადაც საერთო ეკონომიკური განვითარების მაღალი დონეა. საქართველოში რეფორმების სწყის ეტაპზე ეკონომიკის სხვა დარგებში უფრო ჰქონდა ადგილი დაქვეითებას, ვიდრე სოფლის მეურნეობაში. დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენთან რეფორმების განხორ-

ციელებაში დაშვებული უხეში შეცდომების გამო, ეკონომიკური განვითარების დონე ძალზე დაბალი რჩებოდა. სახელმწიფო ბიუჯეტი იმდენად მცირე იყო, რომ სოფლისადმი სერიოზული დახმარება შეუძლებელიც კი იყო. თუმცა, დღეისათვის შესაძლებელია ეკონომიკის შემდგომ განვითარებასთან ერთად გაძლიერდეს სოფლისადმი დახმარება (და არა კმაყოფაზე აყვანა) და თანდათან გამოსწორდეს მდგომარეობა. ამის დამაიმედებელი პროგნოზის გაკეთების იმედს იძლევა ახალი პოლიტიკური სიტუაცია.

კიდევ ერთხელ უნდა აღვნიშნოთ, რომ სახელმწიფოს დახმარება სოფლისადმი შედეგს მოიტანს, მაშინ, როდესაც გატარებული იქნება სწორი პოლიტიკა მთელ ეკონომიკაში. **რომ სოფლის მეურნეობის განვითარება დიდადაა დამოკიდებული საერთოდ ქვეყნის ეკონომიკის (განსაკუთრებით მრეწველობის) განვითარებაზე. ის წარმატებები, რომლებიც არის განვითარებულ ქვეყნებში, სწორედ საერთო ეკონომიკურმა განვითარებამ განაპირობა.** აგალითად, თუ ეკონომიკა მზად არ იქნება მიიღოს სოფლიდან გამოთავისუფლებული მუშახელი (არადა ამის აუცილებლობა სწორი პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში აუცილებლად დადგება. აგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1932 წლიდან 1992 წლამდე ფერმერთა რიცხოვნობა ამ ქვეყნის მოსახლეობის 25 პროცენტიდან 2 პროცენტამდე შემცირდა) [392], მაშინ როგორც მთელი ეკონო-

მიკისათვის, ისე სოფლის მეურნეობისათვის პროცესები ცუდად წარმართება.

მაშასადამე, სოფლის მეურნეობის განვითარების პრობლემები განხილულ უნდა იქნეს მთელი ეკონომიკის განვითარების პრობლემებთან მჭიდრო კავშირში.

სოფლის პრობლემები მჭიდროდ უკავშირდება ურბანიზაციისა და სოფლიდან ქალაქად მოსახლეობის მიგრაციის პროცესსაც. უნდა ითქვას, რომ გარკვეულ ეტაპამდე ამ პროცესებმა დადებითი როლი ითამაშა როგორც საერთოდ ეკონომიკის (მასშტაბის ეფექტი, სამუშაო ადგილების მუშახელით უზრუნველყოფა და ა.შ.), ისე სასოფლო წარმოების განვითარების საქმეში. მაგრამ, საბოლოოდ, ქალაქის მოსახლეობის ბუნებრივ ზრდასთან ერთად სოფლიდან ქალაქში მოსახლეობის მიგრაციის გამო აქ წარმოიშობა ჭარბმოსახლეობა, რაც იწვევს უმუშევართა რაოდენობის ზრდას და რაც ამწვავებს სოციალურ, პოლიტიკურ და კრიმინოგენურ სიტუაციას, ვინაიდან ჭარბმოსახლეობის გამო უარესდება ქალაქის მოსახლეობის საბინაო პირობები და შესაბამისი ინფრასტრუქტურით (გზები, სანიტარული პირობები, წყალი და ა.შ.) უზრუნველყოფის ხარისხი. მოქალაქეთა დიდი ნაწილი ცხოვრობს ეგრეთ წოდებულ ჯურღმულებში* (slums), ხოლო ზოგი, საერთ-

* გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განმარტების თანახმად, ადამიანი ცხოვრობს ჯურღმულებში, თუ ის ვერ აკმაყოფილებს ერთ-ერთს შემდეგი მოთხოვნებიდან: სუფთა, გამოყენებისათვის ვარგისი

ოდ, უსახლკაროა. სამრეწველო საწარმოთა მსხვილ ქალაქებში თავმოყრის გამო უარესდება ეკოლოგიური სიტუაცია და სხვ. 21-ე საუკუნის დასაწყისისათვის მსოფლიოში ჯურღმულებში ცხოვრობდა 924 მლნ მოქალაქე, ანუ ქალაქის მოსახლეობის 43%, ხოლო დაბალი განვითარების მქონე ქვეყნებში 78%. 2005 წელს მსოფლიოში ითვლებოდა 100 მლნ უსახლკარო ადამიანი.

საბჭოთა კავშირის დროს საპასპორტო რეჟიმი უზრუნველყოფდა მიგრაციის ძლიერ დაბალ დონეს სოფლიდან ქალაქად. საპასპორტო რეჟიმის გაუქმების შემდეგ, ქალაქსა და სოფელს შორის ცხოვრების დონის განსხვავების კიდევ უფრო გაღრმავების შედეგად, მიგრაციის პროცესი გაძლიერდა, ამასთან, ძირითადი მასა მიგრანტებისა იმყოფება დედაქალაქში. ეს ლოგიკურიცაა, ვინაიდან სოციალისტური წყობილების დროს განსაკუთრებით დედაქალაქები იზრდებოდა და ვითარდებოდა. ემიგრანტთა რაოდენობას ზრდიდა ისიც, რომ განათლების მიღება სოფლად შეუძლებელია და ასევე უმაღლესი განათლების მქონე პირთათვის სამუშაო ადგილები სოფლად არ მოიპოვებოდა. საქართველოში, რადგან სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რაოდენობა დღეისათვის დიდია, შესაბამისი ტექნოლოგიების დანერგვის შემდეგ მათი რაოდენობა ძლიერ მნიშვნელოვნად შემცირდება. რასაკვირველია, გამოთავისუფლებული ადამიანები უნდა დასაქმდნენ ეკონო-

წყლის საჭირო რაოდენობა; გამართული კანალიზაცია; საკმარისი საცხოვრებელი ბინა (ერთ ოთახზე არაუმეტეს სამი კაცისა).

მიკის სხვა სფეროებში. მათი ნაწილი ალბათ წავა ქალაქად, უდიდესი ნაწილი კი უნდა დარჩეს ისევ სოფლად, რისთვისაც აუცილებელია აქ ეკონომიკის სხვა დარგების განვითარება (რაზედაც ზემოთ ვისაუბრეთ). საქართველოში მხოლოდ თბილისი შეიძლება განვიხილოთ ისეთ ქალაქად, სადაც მოსახლეობის სიჭარბე იგრძნობა (იმის გათვალისწინებით, რომ ქალაქის მოსახლეობის არც თუ მცირე ნაწილი ემიგრირებულია საზღვარგარეთ. საქართველოს რეგიონებიდან, როგორც სოფლებიდან, ისე ქალაქებიდან ემიგრანტთა რაოდენობა თავმოყრილია ძირითადად მხოლოდ თბილისში. სხვა ქალაქებისათვის მოსახლეობის სიჭარბე არ იგრძნობა. ამდენად, რეგიონულ ქალაქებში მრეწველობისა და ეკონომიკის განვითარების შემთხვევაში საჭირო გახდება სოფლიდან მუშახელის მიგრაცია. რაც შეეხება თბილისს, აქ საზღვარგარეთიდან მიგრანტების დაბრუნების შემდეგ ჭარბმოსახლეობა გაძლიერდება, ამიტომ რაიონებიდან მიგრირებული მოსახლეობა კვლავ რეგიონულ ქალაქებში ან სოფლებში უნდა დაბრუნდნენ.

სოფლიდან ქალაქად მიგრაციას განაპირობებს განსხვავება შრომის ანაზღაურებას შორის სოფლად და ქალაქად. ეს პროცესი გაგრძელდება მანამ, სანამ შრომის ნაყოფიერება სასოფლო წარმოებაში და ეკონომიკის სხვა დარგებში ერთმანეთს არ გაუტოლდება და ცხოვრების კეთილდღეობის დონე ქალაქად ცხოვრების დონეს არ დაუახლოვდება. რასაკვირველია სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რაოდენობა გაცილებით ნაკლებია ვიდრე საერთოდ სო-

ფელში მცხოვრებთა რაოდენობა (აშშ-ში დღეისათვის სოფლად ცხოვრობს მოსახლეობის 27%, ხოლო სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია მხოლოდ 2-3%), ვინაიდან სოფელში ფუნქციონირებს ეკონომიკის სხვა დარგები და დაწესებულებები. ამოცანა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რაოდენობა უნდა შემცირდეს ხოლო სოფლის სხვა სფეროებში დასაქმებულთა რაოდენობა უნდა გაიზარდოს, რაც საშუალებას მოგვცემს შევინარჩუნოთ სოფლის მოსახლეობა. თუმცა მოსახლეობის ნაწილი მაინც წავაქადაქად, რაც ქალაქების განვითარებისთვისაც აუცილებელია.

კითხვები და დავალებები

1. რატომაა რთული ეკონომიკური განვითარების რაოდენობრივი გაზომვა?
2. რატომაა რთული ეკონომიკური განვითარების რაოდენობრივი გაზომვა?
3. რა არის სასოფლო აღბილი? რა განსხვავებაა სოფლის ეკონომიკასა და სოფლის მეურნეობას შორის?
4. ეკონომიკის რომელი დარგი უნდა განვითარდეს წინმსწრები ტემპებით? აბრარული (სოფლის მეურნეობა, მეთქვეობა, მონადირეობა, მეთევზეობა) თუ მრეწველობა?
5. საჭიროა თუ არა სახელმწიფოს მხრიდან მხარდარჭმარა სასოფლო დარგების განვითარებისადმი? რატომ?
6. სოფლის მეურნეობის რამდენი ძირითადი ტიპი არსებობს დღეისათვის მსოფლიოში და რა განსხვავებაა მათ შორის?
7. და განაპირობებს კონტკომუნისტური ქვეყნებისათვის სოფლისადმი დახმარების აუცილებლობას?

8. სოფლისაღმი დახმარების აუცილებელია მხოლოდ პოსტ-კომუნისტური ქვეყნებისაღმი თუ ის სოციალურება ბანკითარებულ ქვეყნებშიღაც?
9. რა უნდ წაახალისოს სახელმწიფომ სოფლისაღმი მხარდა-მჭერი ღონისძიებების გატარებით?
10. სოფლის მეურნეობის ბანკითარების პრობლემები ბანკი-ლულ უნდა იქნეს თუ არა მთელი ეკონომიკის ბანკით-არების პრობლემებთან მჭიდრო კავშირში? დაახაბუთეთ
11. მჭიდროდ უკავშირდება თუ არა სოფლის პრობლემები ურბანიზაციისა და სოფლიდან ქალაქად მოსახლეობის მიგრაციის პროცესებს? რაში მდგომარეობს იბი?
12. დააღბინეთ საქართველოს სოფლებში არსებული ნაკლო-ვანებები და იმსჯელეთ მათი აღმოფხვრის გზებზე

თავი 5

ეკონომიკური განვითარების ინდიკატორ- თა სისტემა

ეკონომიკური განვითარების რაოდენობრივი გაზომვა მეტად რთულია, ვინაიდან თვისებრივი ცვლილებების გამოსატვა ციფრებით ზოგჯერ შეუძლებელიც კია. განსაკუთრებით ძნელია იგი გარდამავალ პერიოდში, როდესაც ერთი ეკონომიკური წყობა იცვლება მეორეთი და ამას თან ახლავს ეკონომიკური დაქვეითება. საქმე გვაქვს ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო პროცესთან – ეკონომიკური სისტემა გადადის ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში, ხოლო ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური მახასიათებლები კი უარესდება. შესაძლებელია ისეთი შემთხვევაც, როდესაც ქვეყნის ეკონომიკური მაჩვენებლები უმჯობესდება, მაგრამ სოციალური მდგომარეობა უარესდება და ა.შ.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაირკვეს, თუ როდის აქვს ადგილი ეკონომიკურ განვითარებას – როდესაც უმჯობესდება ეკონომიკური თუ სოცია-

ლური მაჩვენებლები, თუ მაშინ, როდესაც ხდება პროგრესული ცვლილებები ეკონომიკურ სისტემაში, ან რომელიმე ორ შემთხვევაში, ან სამივე შემთხვევაში ერთდროულად?

სადავო არ არის ის ფაქტი, რომ მთელი ეკონომიკური სისტემა უნდა ემსახურებოდეს ადამიანს, მისი კეთილდღეობის გაუმჯობესებას. მაგრამ, შეუძლებელია არ გავითვალისწინოთ ისიც, რომ, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღების ცენტრში უნდა ვიქონიოთ არა პირადი, არამედ ქვეყნის საერთო ინტერესები. შესაძლებელია, ხშირ შემთხვევაში ეკონომიკური განვითარების შედეგებმა ასახვა ვერ პოვოს სოციალურ მაჩვენებლებში (თავდაცვის გაძლიერების, ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუმჯობესების დროს და ა.შ.).

მაგალითად, მოსახლეობის ერთ სულზე მშპ-ს ან მეპ-ის სიდიდე მთელი სისრულით ვერ გამოსახავს ეკონომიკური განვითარების დონეს, ვინაიდან აქ არ ჩანს მეპ-ის სტრუქტურა – თუ რამდენად პროგრესულია იგი. მოხმარებული და წარმოებული პროდუქციის სტრუქტურა ხშირად არ შეესაბამება ერთმანეთს. მაგალითად, ქუვეითში მოხმარებული პროდუქციის სტრუქტურა უფრო პროგრესულია, ვიდრე წარმოებულის. ამიტომ ეკონომიკურ განვითარებაზე მხოლოდ ცხოვრების დონით მსჯელობა შეუძლებელია. ე.ი. გლობალიზაციის პირობებში კეთილდღეობის დონე ქვეყანაში შეიძლება იყოს მაღალი (მაგალითად, მდიდარი ბუნებრივი რესურსების გამო), ხოლო ეკონომიკური განვითარების დონე და-

ბალი, წარმოების ფაქტორთა დაბალი განვითარების გამო.

ამდენად, ეკონომიკურ განვითარებაზე ერთი რომელიმე კატეგორიის მაჩვენებლებით მსჯელობა შეუძლებელია. აქ უნდა გამოიყოს ეკონომიკური, სოციალური და თვისებრივი მაჩვენებლები.

ეკონომიკური მაჩვენებლები. ამ სახის მაჩვენებლებიდან, უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია მთლიანი შიგა (ან ეროვნული) პროდუქტი, გაანგარიშებული მოსახლეობის ერთ სულზე. რასაკვირველია, ამ მაჩვენებლის ზრდა, თვით მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირების პირობებშიც კი, ეკონომიკური განვითარების შედეგია. მაგრამ, მას აქვს ნაკლიც. ჯერ ერთი, მისი შემცირება ყოველთვის არ ნიშნავს შეფერხებას ეკონომიკურ განვითარებაში (მაგალითად, მასალა- ან ენერგოტევადობის შემცირების, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების დროს და ა.შ.), მეორეც, მისი ზრდა არ ნიშნავს, რომ მოსახლეობის ყველა ფენის მდგომარეობა გაუმჯობესდა, უფრო მეტიც, შესაძლებელია უღარიბესი ფენის მდგომარეობა გაუარესდა კიდევაც. იგი ასევე ვერ იძლევა წარმოდგენას შემოსავლების უთანაბრობის გაზრდის ან შემცირების შესახებ.

მიუხედავად ნაკლოვანებებისა, მოყვანილი მაჩვენებლის უგულვებელყოფა არასწორია. მისი გამოყენება სასარგებლო იქნება ისეთ მაჩვენებლებთან ერთად, რომლებიც გვიჩვენებენ გაიზარდა თუ შემცირდა ღარიბი ფენის შემოსავალი ერთ სულზე და გაიზარდა თუ შემცირდა შემოსავლების უთანაბრობა

ქვეყანაში. ეს მაჩვენებლებია: ა) შემოსავალი ღარიბი ფენის ერთ სულზე საშუალოდ; ბ) ჯინის კოეფიციენტი. როგორც უკვე ითქვა, ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს თუ რამდენად ახლოს ან შორსაა შემოსავლების უთანაბრობის დონე იდეალურისაგან (სრული გათანაბრებისაგან). როცა იგი ტოლია 0-ის, მაშინ საქმე გვაქვს შემოსავლების სრულ გათანაბრებასთან, ხოლო როცა იგი 1-ის ტოლია – სრულ უთანაბრობასთან.

ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, ყველაზე კარგი შემთხვევაა, როდესაც მთლიანი ეროვნული პროდუქტის სიდიდე ერთ სულ მოსახლეზე და შემოსავალი ღარიბი ფენის ერთ სულზე საშუალოდ იზრდება, ხოლო ჯინის კოეფიციენტი მცირდება. დანარჩენ შემთხვევაში აღნიშნულ მაჩვენებელთა ერთდროული ან დამოუკიდებელი გაუმჯობესება მაინც მიგვანიშნებს დადებით თვისებრივ ცვლილებებზე ეკონომიკურ სისტემაში.

ეკონომიკური მაჩვენებლებიდან ასევე შესაძლებელია გამოვიყენოთ ეროვნული შემოსავალი, წმინდა ეროვნული პროდუქტი, მთლიანი შიგა პროდუქტი, ექსპორტის მოცულობა, ინვესტიციების მოცულობა ინოვაციებზე, განათლებაზე, მეცნიერულ კვლევებსა და საცდელ-საკონსტრუქტორო დამუშავებებზე და სხვ.

ეკონომიკური მაჩვენებლებიდან უნდა გამოიყოს ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებელი, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია შრომის მწა-

რმოებლურობაზე, წარმოების რენტაბელობაზე, კაპიტალის უკუგებაზე, მასალატევადობაზე და სხვ.

ეკონომიკური განვითარების დონის მაჩვენებელი ასევე დამოკიდებულია ეკონომიკის სტრუქტურაზე.

სოციალური მაჩვენებლები. სოციალური მაჩვენებლებიდან ყველაზე ცნობილია ადამიანის განვითარების ინდექსი (Human Development Index). იგი ეფუძნება სამ ისეთ მახასიათებელს, როგორცაა:

- სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა;
- განათლების ინტეგრალური მაჩვენებელი;
- ცხოვრების დონე (მთლიანი შიგა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე).

იგი გაიანგარიშება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ და ქვეყნდება ყოველწლიურად.

გარდა ამისა გამოიყენება ეკონომიკური განვითარების მრავალი სხვა სოციალური მაჩვენებელი:

- სამედიცინო მომსახურების დონე;
- დაავადების ხარისხი;
- სოციალური უზრუნველყოფა;
- გარემოს მდგომარეობა;
- შრომის პირობები;
- საშუალო და უმაღლესი განათლების მოცვის ხარისხი;
- გაზეთების რაოდენობა ერთ სულ მოსახლეზე;
- დასაქმების დონე სპეციალობის მიხედვით;
- ელექტროენერჯის, ბუნებრივი აირის და სხვ. მოხმარება ერთ სულზე;

- ადამიანთა საშუალო რაოდენობა ერთ ოთახზე;
- ცხოველური ცხიმის მოხმარება ერთ სულზე დღეში;
- სიცოცხლის ხანგრძლივობა;
- შობადობის საერთო კოეფიციენტი;
- დემოკრატიული ინსტიტუტების სიმყარე და ა.შ.

თვისებრივი მაჩვენებლები. სოციალური და ეკონომიკური მაჩვენებლები წარმოადგენს შედეგობრივ მაჩვენებლებს, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეკონომიკური განვითარების პროცესი მიმდინარეობს სოციალური და ეკონომიკური შედეგების არათუ გაუმჯობესების, არამედ გაუარესების ფონზეც. ამდენად, აუცილებელია ისეთი მაჩვენებლების გამოყოფა, რომლებიც გვიჩვენებენ თვისებრივ ცვლილებებს ეკონომიკურ სისტემაში. ასეთი მაჩვენებლებია:

- საკუთრების ფორმების ცვლილება;
- ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა;
- საწარმოთა რესტრუქტურისზაცია;
- საწარმოთა პრივატიზება;
- საწარმოთა რეკონსტრუქცია-გადაიარაღება;
- ინსტიტუციური ცვლილებები;
- ინოვაციებზე გაწეული ინვესტიციების ხვედრითი წილი ინვესტიციების საერთო რაოდენობაში;
- განათლებაზე გაწეული დანახარჯების ხვედრითი წილი მთლიან ეროვნულ პროდუქტში;
- მეცნიერების განვითარებაზე გაწეული დანახარჯების ხვედრითი წილი მთლიან ეროვნულ პრო-

დუქტში;

- განათლების დონე;
- პროგრესული სტრუქტურული ცვლილებები და სხვ;
- ბიზნესის, ვაჭრობის, ინვესტიციების განხორციელების თავისუფლება;
- მესაკუთრის უფლებათა დაცვა და სხვ.

კითხვები და დავალებები

1. რატომაა რთული ეკონომიკური განვითარების რაოდენობრივი გაზომვა?
2. როდის აქვს აღბილი ეკონომიკურ განვითარებას?
3. რა და რა სახის მაჩვენებლები არსებობს ეკონომიკური განვითარების შესაფასებლად?
4. დაახასიათეთ ეკონომიკური განვითარების სოციალური მაჩვენებლები.
5. დაახასიათეთ ეკონომიკური განვითარების ეკონომიკური მაჩვენებლები.
6. დაახასიათეთ ეკონომიკური განვითარების თვისებრივი ცვლილებების გამომხატველი მაჩვენებლები.
7. მოიკოვეთ შესაბამისი ლიტერატურა თუ როგორ განიანგარიშება ჯინის კოეფიციენტი და ალაშიანის განვითარების ინდექსი

თავი 6

ეკონომიკური განვითარების თავისებურებები თანამედროვე მსოფლიოში

§1. განვითარებული ქვეყნები

განვითარებულ ქვეყნებს აქვთ მაღალგანვითარებული საბაზრო ეკონომიკა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უდიდესი დონე. XX საუკუნის მიწურულს მათზე მოდიოდა მსოფლიო წარმოების 55%. ამ ჯგუფიდან გამოიყოფა ეგრეთ წოდებული “შვიდეული” (აშშ, იაპონია, გერმანია, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, კანადა, იტალია), რომლებიც აწარმოებენ მსოფლიო შიგა პროდუქტის 44%-ზე მეტს. ამათგან: აშშ – 21, იაპონია – 7, გერმანია – 5%-ს.

XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან განვითარებული ქვეყნები შევიდნენ პოსტინდუსტრიული განვითარების სტადიაში. პოსტინდუსტრიული საზოგადოების ძირითადი ნიშანთვისება არის ის, რომ მისთვის

დამახასიათებელია ეკონომიკის მესამე სექტორის (მომსახურების) ხვედრითი წილის ზრდა, მაშინ, როდესაც ტრადიციული საზოგადოების დროს დომინირებდა ეკონომიკის პირველადი სექტორი (სოფლის და ტყის მეურნეობა, მონადირეობა და თევზჭერა), ხოლო ინდუსტრიული ეკონომიკის დროს მეორადი სექტორი (მრეწველობა და მშენებლობა). თუ ტრადიციულ საზოგადოებაში ძირითადი ეკონომიკური ურთიერთობები დაკავშირებული იყო მიწასთან, ინდუსტრიულ საზოგადოებაში კი კაპიტალთან, პოსტ-ინდუსტრიულ საზოგადოებაში იგი დაკავშირებულია ცოდნასა და მაღალკვალიფიციურ შრომასთან, ინფორმაციული, მეცნიერებატევადი დარგების პრიორიტეტულ განვითარებასთან. ამ საზოგადოების მიზანია ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება სოციალური თანასწორობის, ინტელექტუალური სრულყოფის, ცხოვრების დონისა და ხარისხის ამაღლების საფუძველზე. მისი ძირითადი მიზანია, აგრეთვე, ზრუნვა მომავალი თაობებისათვის მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევის მეშვეობით.

პოსტინდუსტრიული ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბება განხორციელდა ინდუსტრიული ეკონომიკური სისტემის განვითარების, მისი ელემენტების თანდათანობით სრულყოფის საფუძველზე. ძირეული ცვლილებები მოხდა როგორც ფიზიკურ, ისე ადამიანისეულ კაპიტალში, ტექნოლოგიებში, საკუთრების ფორმებსა და ინსტიტუციებში. ფიზიკური კაპიტალი აქ ეფუძნება უმაღლეს ტექნოლოგიებს. წარმოების ელექტრონიზაცია, ფართო კომპიუტერიზაცია და

რობოტიზაცია ადამიანს ათავისუფლებს წარმოების უშუალო პროცესებიდან და ანიჭებს მას წარმოების პროცესების რეგულატორისა და კონტროლიორის ფუნქციებს. ამის საფუძველზე მაღლდება მოთხოვნა დასაქმებულთა კვალიფიციური დონისადმი, იზრდება წარმოების, შრომისა და მიღებული პროდუქციის ინტელექტუალიზაციის დონე. თავის ძველ მნიშვნელობას კარგავს ინდივიდუალური კერძო საკუთრება, დომინირებულ მნიშვნელობას იძენს საკუთრების ასოცირებული ფორმები (კოოპერაციული, აქციონერული, პარტნიორული, კოლექტიური, კორპორაციული, შერეული). შესამჩნევად იზრდება ინსტიტუციების, განსაკუთრებით, სახელმწიფოს როლი, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება ბაზრის ნაკლოვანებების დაძლევა და რომელიც საბაზრო ეკონომიკას სოციალურ მიმართულებას აძლევს. აქედან გამომდინარე, არსებითად საქმე გვაქვს ახალ ეკონომიკასთან, რომელსაც ასევე ინოვაციურ ან ცოდნაზე დამყარებულ ეკონომიკასაც უწოდებენ. ეს ეკონომიკები დიდი მიახლოებით წარმოადგენენ **კონსოლიდირებულ** ეკონომიკებს და ისინი შედიან კიდევ უფრო ახალ – **“მოაზროვნე” ტექნოსფეროს** ეპოქაში.

მიუხედავად იმისა, რომ განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა კონსოლიდირებული ეკონომიკაა, აქაც ეკონომიკური რეგრესი გამორიცხული არ არის, რაზეც მეტყველებს სხვადასხვა ხასიათისა და სიძლიერის კრიზისები განვითარებულ ქვეყნებში. მაშასადამე, რაც არ უნდა კონსოლიდირებული იყოს

საბაზრო ეკონომიკა, მისი ქაოსური ხასიათისა და, რიგ შემთხვევაში, არასრულყოფილი რეგულირების გამო დისპროპორციები ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში მაინც წარმოიშობა. მაგრამ ანტირეგრესული პოლიტიკის განხორციელებამ, შესაძლოა, ხშირ შემთხვევაში, კრიზისი აგვაშოროს. იმის მცდელობა, რომ საერთოდ მოისპოს საბაზრო ეკონომიკის ქაოსურობა, ყველაზე ძლიერ რეგრესულ პროცესებს წარმოშობს.

§2. განვითარებადი ქვეყნები

განვითარებად ქვეყნებს მიეკუთვნება სახელმწიფოები საბაზრო ეკონომიკით და ეკონომიკური განვითარების შედარებით დაბალი დონით. თუმცა, ეკონომიკური განვითარების დონის მიხედვით ამ ჯგუფში შემაჯავალ სახელმწიფოებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა და დღესაც გრძელდება მათი დიფერენციაციის პროცესი. ეს ჯგუფი არცთუ დიდი ხნის წინ დატოვა სამხრეთ კორეამ, ტაივანმა, სინგაპურმა, ჰონკონგმა. ევროკავშირის ჯგუფს შეუერთდა თერთმეტი ქვეყანა: ბულგარეთი, კვიპროსი, ჩეხეთი, ესტონეთი, უნგრეთი, ლიტვა, ლატვა, პოლონეთი, რუმინეთი, სლოვენია, სლოვაკია.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კლასიფიკაციით, განვითარებადი ქვეყნები იყოფა ნაკლებად განვითარებულ, განვითარებად და ნავთობის ექსპორტიორ ქვეყნებად. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის კლასიფი-

კაციით კი – ქვეყნებად შემოსავლების დაბალი დონით, შემოსავლების საშუალო დონით, ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებად და ნავთობის ექსპორტიორ ქვეყნებად.

ღებულობენ რა უზარმაზარ შემოსავლებს ნავთობის რეალიზაციის შედეგად, ნავთობის ექსპორტიორმა ქვეყნებმა შეძლეს ეკონომიკის მოდერნიზაცია, ცხოვრებისა და განათლების დონის ამაღლება. თუმცა, თანამედროვე ეტაპზე განვითარებული სახელმწიფოების მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა ენერგოტექვადობის შემცირების, ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიების დანერგვის, საკუთარ ტერიტორიებზე ნავთობის მოპოვების გაზრდის მიმართულებით, მნიშვნელოვნად შეამცირეს ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების მონოპოლიური მდგომარეობა.

ახალმა ინდუსტრიულმა ქვეყნებმა შეძლეს განვითარებინათ მრეწველობა, განსაკუთრებით მისი საექსპორტო დარგები. ისინი თანდათან ამაღლებენ თავიანთ კონკურენტუნარიანობას.

ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია მსოფლიოში ცხოვრების ყველაზე დაბალი დონე (შემოსავლების უკიდურესი სიმცირე, სიღარიბე, მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობები, არაღამაკმაყოფილებელი ჯანმრთელობა, არასაკმაო განათლება ან მთლიანად უქონლობა, პატარა ასაკში სიკვდილიანობის მაღალი დონე, სიცოცხლის ხანგრძლივობის ცუდი მაჩვენებლები და ა.შ.). ეკონომიკაში წამყვანი მდგომარეობა უჭირავს მიწათმოქმედების ჩამორჩენილ, მათ შორის, არქაულ ფორმებს. მრეწვე-

ლობა ძალზე მცირედაა განვითარებული. ამ ქვეყნების ექსპორტში ძირითადად ფიგურირებს ტრადიციული პროდუქცია.

ყველაზე მძიმე ეკონომიკური სიტუაცია არის ტროპიკული აფრიკის ქვეყნებში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გაუარესებული ბუნებრივი პირობებისა და არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგია.

განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობაში ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს მრეწველობის განვითარება, ინდუსტრიული საზოგადოების აშენება. ამისათვის აუცილებელია როგორც შიგა, ისე გარე რეზერვების ამოქმედება. ამასთან, სწორედ უცხოური ინვესტიციები წარმოადგენს მათი განვითარების სტრატეგიის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს.

ხშირ შემთხვევაში ამ ქვეყნების განვითარებას ამუხრუჭებს არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკაც. ბევრ ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკისათვის შეუსაბამო ექსპერიმენტების განხორციელებას ეკონომიკური რეგრესი მოჰყვა.

§3. პოსტკომუნისტური ქვეყნები

რეფორმების განხორციელების მცდელობა საგეგმო ეკონომიკის გარდასაქმნელად დაიწყო იუგოსლავიაში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან, შემდეგ, გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ჩეხოსლოვაკიასა და უნგრეთში. სერიოზული ეკონომიკური რეფორმები დაიწყო ჩინეთში 1978 წელს. დიდი მას-

შტაბის გარდაქმნები, რომელსაც ეპოქალური მნიშვნელობის პოლიტიკური ცვლილებები მოჰყვა, დაიწყო 1989 წელს საბჭოთა კავშირში და რომელიც, გარკვეულწილად, დღესაც მიმდინარეობს.

ტრანსფორმაციის გზაზე ყველაზე სწრაფად წარმატებებს მიაღწიეს იმ ქვეყნებმა (პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთი, სლოვაკია, სლოვენია და ბალტიის ქვეყნები), სადაც უკვე არსებობდა საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები, რომელთაც მჭიდრო ეკონომიკური და ისტორიული კავშირები ჰქონდათ დასავლეთ ევროპასთან და საგანგებოდ ემზადებოდნენ რეფორმებისთვის. იმ ქვეყნებში (დსთ-ს წევრი ქვეყნები, საქართველო, ბულგარეთი, იუგოსლავია, ალბანეთი, მონღოლეთი) კი, სადაც არ არსებობდა საბაზრო საფუძვლები, მჭიდრო კავშირები წამყვან ქვეყნებთან, წინასწარ სერიოზულად არ ემზადებოდნენ გარდაქმნებისთვის, ადგილი ჰქონდა სოციალურ დაძაბულობებსა და სამხედრო კონფლიქტებს, რეფორმები შედარებით ძნელად წარიმართა, მათ შორისაა საქართველოც.

რაში მდგომარეობდა მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკური სისტემის ძირითადი ნაკლოვანებები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ეკონომიკის შემდგომ განვითარებას? ამ კითხვაზე პასუხი დამაჯერებლად მოცემულია ეკონომიკური მეცნიერების ცნობილ წარმომომადგენელთა ნაშრომებში [378, 399, 445], რომელთა ძირითადი არსი მოკლედ შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს:

1. ცვლის რა საბაზრო მექანიზმს, სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქცია, ერთიანი ცენტრი იძულებუ-

ლია გადაამუშაოს უზარმაზარი მოცულობის ინფორმაცია, რათა შემდეგ გასცეს ბრძანება თითოეული ეკონომიკური აგენტისადმი რა, რამდენი, როგორ და ვისთვის აწარმოონ. მაგრამ ერთ ორგანიზაციას, როგორი უნიკალური შესაძლებლობებიც არ უნდა ჰქონდეს მას, დანაკარგების გარეშე ამის გაკეთება არ შეუძლია. ეს შეუძლებელია დროის ძალიან დიდ შუალედშიც კი, მითუმეტეს, ხუთწლიანი პერიოდის განმავლობაში (რომლის მიხედვითაც დგებოდა ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გეგმები და რომელთა შესრულებაც სავალდებულო იყო), ვინაიდან გარემო, რომელშიდაც ფუნქციონირებს ეკონომიკა, მუდმივ ცვლილებებს განიცდის, და მასთან ერთად. გამუდმებით იცვლება ეკონომიკაზე მოქმედი ფაქტორები ბუნებრივია, ამის გამო გეგმები ვერ სრულდება და იწყება ქაოსი – შეზღუდული რაოდენობის ეკონომიკური რესურსები გამოიყენება მეტად არარაციონალურად. მაშინ როდესაც საბაზრო ეკონომიკა ამ პრობლემას ფასების მექანიზმის მეშვეობით თითქმის ავტომატურად აგვარებს.

2. საგეგმო ეკონომიკის დროს ასევე დიდია ტრანსაქციური დანახარჯების სიდიდე, რომელიც გაიწევა საგეგმო დავალებათა მისაღებად და მათ ცხოვრებაში გასატარებლად, საჭირო უზარმაზარი ბიუროკრატიული აპარატის შესანახად.

3. კერძო საკუთრების და მეწარმეობის აკრძალვის გამო თითქმის მთლიანად იგნორირებულია ადამიანთა შემოქმედებითი უნარი, თუმცა ცალკეუ-

ლი პირები მაინც ახერხებენ თავიანთი შესაძლებლობების გამოვლენას, მაგრამ ეს ხდება ჩრდილოვან ეკონომიკაში, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლა ასევე დიდ დანახარჯებს მოითხოვს.

4. ეკონომიკური განვითარების ლოგიკას ასეთ პირობებში მიჰყავართ ტოტალიტარიზმთან, ანუ ისეთ სისტემასთან, სადაც ადამიანური საქმიანობის ყველა დარგი ხელისუფლებას ემორჩილება, რაც ასევე დაკავშირებულია ტრანსაქციური დანახარჯების მზარდ სიდიდესთან. ასეთ პირობებში ხელფასის დაბალი დონის გამო თანდათან ჩნდება და ვითარდება კორუფცია, რომელიც მთელი საზოგადოების გარკვეულ წესად იქცევა და ტრადიციის ხასიათსაც კი იძენს. ყალიბდება ეგრეთწოდებული “ბიუროკრატიული” ანუ “ადმინ-ისტრაციული” ბაზარი, სადაც გაცვლა ხდება არა იმდენად მატერიალური ფასეულობებით, არამედ ძალაუფლებით და ხელქვეითობით, წესებითა და მათი დარღვევებით და ა.შ. ასეთი ურთიერთობების წლების განმავლობაში განმეორებადობის გამო საზოგადოებაში ყალიბდება შესაბამისი წეს-ჩვეულებები, იქმნება დაუწერელი სამართალი, რომელიც უდიდეს გავლენას ახდენს ადამიანთა ქცევებზე.

5. მეურნეობრიობის ასეთი სტილი წარმოშობს მუდმივ დეფიციტს, როგორც მწარმოებლებისათვის, ისე მომხმარებლებისათვის, რაც თავისთავად იწვევს წარმოების დიქტატს მომხმარებლებზე. ჩნდება რიგები და “დახლქვეშა პროდუქცია” და ა.შ.

6. სახელმწიფოს მხრიდან ვლინდება ცალკეულ

საწარმოთა მკაცრი რეგლამენტაცია და ამავე დროს მათზე ზრუნვა. მართალია, თითოეული საწარმო განიცდის რესურსების ნაკლებობას, მაგრამ, ამავე დროს, მას შეუძლია იმუშაოს ზარალის პირობებში, იგი არასდროს არ გაკოტრდება, ვინაიდან აუცილებლად დაეხმარება სახელმწიფო და იხსნის გასაჭირისაგან. ასეთ პირობებში უარესდება პროდუქციის ხარისხი, რიგებით შეწუხებული ადამიანები კი ყიდულობენ ყველაფერს, მიუხედავად მათი ხარისხისა.

7. მოთხოვნის მუდმივი სიჭარბე მიწოდებაზე წარმოშობს ფულადი მასის ზრდას და მის მრავალჯერად სიჭარბეს სასაქონლო მასასთან შედარებით. ასეთი დისბალანსის შედეგად გამოწვეული ინფლაციური პროცესები ითრგუნება ძალით, ფიქსირებული ფასების მეშვეობით. ადგილი აქვს ფარულ ინფლაციას, რაც თავის გამოხატულებას პოულობს რიგებში, ტაღონებში, ბარათებში თუ დეფიციტური საქონლის განაწილების სხვა ფორმებში.

8. ცენტრალიზებული საგეგმო ეკონომიკური წყობილების დროს სახელმწიფო შედარებით უმნიშვნელო მონაწილეობას იღებს საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში, რაც იწვევს ეგრეთწოდებული ვალუტის “შავი ბაზრის” წარმოშობას, ასევე გასაგებია, თუ რაოდენ დიდ დანაკარგებთან არის დაკავშირებული ქვეყნის მოწყვეტა მსოფლიო ეკონომიკური პროცესებისაგან.

9. ერთი მხრივ, ცალკეული ადამიანის ყოველმხრივი დამოკიდებულება ხელისუფლებაზე და მეო-

რე მხრივ, სახელმწიფოს მათზე მზრუნველობა, ბადებს ინფანტილიზმს და უუნარობას, ბრძანებისა და მზრუნველობისაკენ მაყურებელ ადამიანთა ტიპს.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაცია ნიშნავს მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემის შეცვლას საბაზრო სისტემით. მიუხედავად იმისა, რომ ეს პროცესები სხვადასხვა ქვეყანაში ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება, მიზანი ერთია – ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება ეკონომიკის საბაზრო და სახელმწიფო რეგულირების ოპტიმალური ურთიერთშეხამების საფუძველზე. ე.ი. შერეული, ანუ ახალი ეკონომიკის აშენება.

შესაძლებელია გამოვეყნოთ პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ძირითადი დამახასიათებელი თავისებურებები: 1. ანალოგიური გარდამქნების პრაქტიკის უქონლობა. 2. გარდაქმნის მიმდინარეობა ეკონომიკური სტაგფლაციის პირობებში. 3. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციების ძირეული ტრანსფორმაცია. 4. ღრმა ინსტიტუციონალური გარდაქმნები და ადამიანის როლისა და ადგილის ცვლილება. 5. სტრუქტურული კრიზისი. 6. საგარეო ფაქტორის როლის ზრდა 7. სოციალური პრობლემების გამწვავება და სხვა.

პოსტკომუნისტურ ტრანსფორმაციას მსოფლიოში ანალოგი არ მოეპოვება. იგი არის უნიკალური მოვლენა, რომელიც დამახასიათებელია მსოფლიოს მხოლოდ რამდენიმე ქვეყნისათვის. ეს, რასაკვირველია ბადებს მნიშვნელოვან სიძნელეებს რეფორმების

განხორციელების გზაზე, თუნდაც მოულოდნელი პრობლემების წარმოშობის თვალსაზრისით. მართალია, გარდაქმნის მიზანი თითქმის ცხადია – მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემის შეცვლა საბაზრო მექანიზმით, მაგრამ, ჯერ ერთი, საბაზრო ეკონომიკამ დიდი ცვლილებები განიცადა და მეორეც, იგი თანამედროვე პირობებში არსებობს არა ერთი რომელიმე, არამედ ერთმანეთისაგან საკმაოდ მკვეთრად განსხვავებული ფორმით (მაგალითად, საბაზრო ეკონომიკის ამერიკული და შვედური მოდელი და ა.შ.).

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესი ქვეყნების უდიდეს უმრავლესობაში მიმდინარეობს არსებული სისტემის ძირეული ნგრევის პირობებში, რის გამოც გარდაქმნების პირველ ეტაპზე მას აუცილებლად მოსდევს ეკონომიკური დაქვეითება და ინფლაციური პროცესების გაძლიერება (არსებული ფარული ინფლაციის გამო). შეიძლება ითქვას, რომ საბაზრო სისტემაზე გადასვლის საწყისი ეტაპი მიმდინარეობს ტრანსფორმაციული სტაგფლაციის პირობებში.

გარდამავალ პერიოდში ხორციელდება სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციების ძირეული ტრანსფორმაცია. იგი კარგავს ეკონომიკის უშუალოდ მართვის, მაგრამ იძენს ფორმირებადი ბაზრის და ტრანსფორმაციული პროცესების რეგულირების ფუნქციას. შეიძლება ითქვას, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში სახელმწიფოს აკისრია გარკვეული ინდიკატორის როლი, რომელსაც

შეუძლია დაახქაროს ან შეანელოს ამ გადასვლის მიმდინარეობა. მეცნიერულად დასაბუთებული მექანიზმის შემუშავების და მისი განხორციელების მეშვეობით სახელმწიფომ შეიძლება იგივე როლი შეასრულოს საბაზრო ურთიერთობათა დამყარების, შემდეგ კი მისი განმტკიცების საქმეში, როგორსაც თვით მეწარმეობა ასრულებს.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის დროს მიმდინარეობს სიღრმისეული ინსტიტუციური ცვლილებები. განსაკუთრებით სწრაფად იცვლება, ფორმალური, შედარებით ნელა კი არაფორმალური ინსტიტუტები. ფორმალური ინსტიტუტებიდან იცვლება საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზა, ეკონომიკის მართვის ორგანოების სტრუქტურა და ფუნქციები, ყალიბდება საბაზრო ინფრასტრუქტურა და ა.შ. არაფორმალური ინსტიტუტებიდან კი იცვლება დამკვიდრებული ტრადიციები, ადამიანთა ქცევები, ესთეტიკური და ეთიკური ღირებულებები და ა.შ. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კომუნისტურ ქვეყნებში ჩამოყალიბებული Homo soveticus-ის ადამიანის ტიპის გარდამნას Homo economcus –ად. ბუნებრივია, ეს მეტად სიღრმისეული პროცესი ერთბაშად ვერ განხორციელდება, ვინაიდან ადამიანებში საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე რჩება ძველი მენტალიტეტი. ამის გამო ტრანსფორმაციის პირობებში ყალიბდება ადამიანის ახალი ტიპი Homo transformaticus-ი, რომელიც ჯერ არ არის Homo economcus–ი, მაგრამ არც საქმოსანია (საბჭოური გაგებით), მას შეიძლება პოსტსაქმოსანი ადამიანი ეწოდოს. [ვლ. პაპავა.

პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია]

სტრუქტურული კრიზისის საფუძველს გარდამავალ პერიოდში წარმოადგენს ფასების გათავისუფლება, რის გამოც მწარმოებლის პრიმატი მომხმარებლის მიმართ იცვლება მომხმარებლის პრიმატით მწარმოებლის მიმართ. ის წარმოებები, რომელთა პროდუქციაზე მოთხოვნა კლებულობს, იკვეცება, ხოლო წარმოებები, რომელთა პროდუქციაზე მოთხოვნა იზრდება – ფართოვდება. სტრუქტურული ცვლილებები მიმდინარეობს ყველა მაკრო, დარგობრივ, შიდადარგობრივ და მიკრო დონეზე, საკუთრების ფორმებში ტექნიკასა და ტექნოლოგიებში, ინსტიტუციებში და ა.შ.

საგარეო ეკონომიურ ურთიერთობათა ლიბერალიზაცია ეკონომიკური რეფორმების დაჩქარების და ეკონომიკის შემდგომი განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს, რაც ხორციელდება უცხოური ინვესტიციების შემოსვლის და საერთაშორისო ეკონომიური ორგანიზაციების დახმარების გზით. ყოველივე ეს, სახელმწიფოს მიერ სწორი საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების პირობებში, ამცირებს გარდამავალი პერიოდის ხანგრძლივობას და აჩქარებს ეკონომიკური განვითარების ტემპებს, ისე, რომ საჭირო აღარ გახდება გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებმა გაიარონ ინდუსტრიალიზაციის ყველა ის ეტაპი, რომელიც განვითარებულმა ქვეყნებმა გაიარეს. მაგრამ თუ ქვეყანა ეფექტიანად ვერ გამოიყენებს საგარეო ბერკე-

ტებს, მაშინ ისინი შესაძლებელია განვითარების შემაფერხებელ ფაქტორებად იქცნენ. მაგალითად, საერთაშორისო სესხების არაეფექტიანად გამოყენებას აუცილებლად მოჰყვება დიდი რაოდენობის საგარეო ვალების მძიმე ტვირთის წარმოშობა, რამაც ქვეყანა შესაძლებელია დეფოლტედ გამოცხადებამდე მიიყვანოს. ამავე დროს, თუ სახელმწიფომ არ განახორციელა გააზრებული პროტექციონისტული პოლიტიკა, მას ეკონომიკის მთელი რიგი ეროვნული დარგების გაჩანაგება და კონკურენტუნარიანობის შესუსტება მოჰყვება. რეფორმების განხორციელებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე სოციალურ ფაქტორს, ვინაიდან სწორედ საზოგადოებაში არსებული სოციალური ფენების შრომითი და პოლიტიკური აქტივობა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს გარდაქმნების მსვლელობის სისწრაფეს და საბოლოო შედეგს. სიტუაციას ართულებს ის, რომ პირველ ეტაპზე მნიშვნელოვნად მცირდება მოსახლეობის ცხოვრების დონე. განსაკუთრებით ამას ადგილი აქვს რეფორმების ჩქარი წესით (“შოკური თერაპია”) განხორციელების დროს. ამდენად, სოციალური დაცვის პრობლემა გარდამავალი პერიოდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა.

საბაზრო ტრანსფორმაციის კანონზომიერებებიდან გამომდინარე, გარდამავალ პერიოდში უნდა განხორციელდეს შემდეგი გარდაქმნები: ფასების ლიბერალიზაცია; სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის აღმოფხვრა; ინფლაციის შეზღუდვა და ლიკვიდაცია; საბაზრო ეკონომიკის შესაბამისი საკანონ-

მდებლო ბაზის ფორმირება და სრულყოფა. საკუთარი ვალუტის შემოდება (იმ ქვეყნებისათვის, რომლებმაც ახლა მოიპოვეს დამოუკიდებლობა); საგარეო ურთიერთობათა ლიბერალიზაცია, მეწარმეთა ფენის ჩამოყალიბება; პრივატიზაციის განხორციელება; ფულად-საკრედიტო და საფინანსო სისტემის გარდაქმნა (ახალი საბანკო სისტემის და კაპიტალის ბაზრის ფორმირება); საგადასახადო სისტემის გარდაქმნა და სრულყოფა; სოციალური დაცვის სისტემის ფორმირება; ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის განხორციელება და კონკურენციის გაძლიერება; ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფა; ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა და ზრდის მდგრადი ტემპების შენარჩუნება. სახელმწიფო ბიუჯეტის მონაწილეობა პრიორიტეტული სამეწარმეო პროექტების დაფინანსებაში და ა.შ.

არსებობს პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ორი გზა: **“შოკური თერაპია”** და **“გრადუალიზმი”**. შოკური თერაპიის დროს გარდაქმნები უნდა განხორციელდეს უმოკლეს ვადებში, რომელიც გულისხმობს მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის გატარებას, ბიუჯეტის დეფიციტის ლიკვიდაციის და ნომინალური ფულის მასის ან ვალუტის საცვლელი კურსის დაფიქსირების პირობებში. შოკური თერაპია შეესაბამება მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის ორთოდოქსულ სცენარს.

გრადუალიზმი ნიშნავს გარდაქმნების თანდათან, ეტაპობრივად განხორციელებას. იგი შეესაბამება მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის ორთოდოქსულ

სცენარს.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირველი გზა გამოყენებული იქნა გერმანიაში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ხოლო შემდეგ პოლონეთში და მეტნაკლები წარმატებით ზოგიერთ სხვა პოსტკომუნისტურ ქვეყანაშიც. მეორე გზის წარმატებული გამოყენება მოხდა ჩინეთში და ასევე წარმატებით გამოიყენება ტაჯიკეთში.

კითხვები და დავალებები

1. დაასახელეთ განვითარებული ქვეყნები
2. რით ხასიათდება განვითარებული ქვეყნები ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით?
3. რაში მდგომარეობს ცოლნის, ინოვაციებისა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების ტექნოლოგიების როლი კოსტინდენტრულ საზოგადოებაში?
4. რატომ უწოდებენ განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკას ინოვაციურ ან ცოდნაზე დამყარებულ ეკონომიკას?
5. რა წარმოადგენს ძირითად ეკონომიკურ კატეგორიას განვითარებულ ქვეყნებში და რატომ?
6. რაში მდგომარეობს განვითარებული ქვეყნების წინაშე მდგომარეობს ამოცანები ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით
7. რაში მდგომარეობს კოსტინდენტრული საზოგადოების ძირითადი ნიშან-თვისებებები?
8. რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან წმინდა კაპიტალიზმი, ტრადიციული საზოგადოება და კოსტინდენტრული საზოგადოება?
9. რით ხასიათდება განვითარებადი ქვეყნები?
10. როგორია განვითარებული ქვეყნების კლასიფიკაცია?
11. როგორია განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მიმართულებები?

12. შეაღარეთ ერთმანეთს განვითარებადი, განვითარებული და კონსტრუქციონისტური ძველები ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით
13. ღა ნაკლოვანებებს ფლობს მბრძანებელურ-ადმინისტრაციული სისტემა?
14. როდის დაიწყო რეფორმები კონსტრუქციონისტურ სივრცეში?
15. ღა თავისებურებებით ხასიათდება კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაციის პროცესი?
16. როგორ იცვლება ინსტიტუციები კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაციის დროს?
17. რა წარმოადგენს სტრუქტურული კრიზისის მიზეზს კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაციის დროს?
18. რა მიზნებს ისახავს კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაცია?
19. კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაციის რა გზები არსებობს?
20. რა დონისძიებები ტარდება კონსტრუქციონისტური ტრანსფორმაციის დროს?
21. მოიძიეთ ლიტერატურა ღა შეისწავლეთ “შოკური თერაპიის” ბანხორციელების ეკაპები. ღამ ბანაპირობა “შოკური თერაპიის” წარმატებები საქართველონაბან ბანხორციელებით?

თავი 7

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ეტაპები და თავისებურებები საქართველოში

საქართველოს ეკონომიკაში ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის აღდგენამდე შეიმჩნეოდა კრიზისული მოვლენები[39]. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ კი მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა ძველი ეკონომიკური კავშირების მოშლის, მსოფლიო ბაზარზე ჩვენი ეკონომიკის არაკონკურენტუნარიანობის, ქვეყანაში პოლიტიკური დაძაბულობისა და ეკონომიკურ-პოლიტიკური სისტემის ძირეული გარდაქმნის (ტრანსფორმაციული პროცესების) გამო. ტრანსფორმაციული პროცესები შეიძლება განვიხილოთ ორი მიმართულებით. პირველი, თვით ეკონომიკაში, მის დარგებში მიმდინარე ცვლილებებისა და მეორე, რეფორმების გატარების შედეგად მომხდარი ინსტიტუციური ცვლილებების მიმართულებით. თუმცა ეს ორი პროცესი, რასაკვირველია, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია – რეფორმების სწორი გზით წარმართვას მოსდევს დადებითი ძვრები ეკონომიკაში და პირიქით.

ორივე ნიშნის გათვალისწინებით საქართველოში შეიძლება გამოიყოს პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის შემდეგი პერიოდები:

ეკონომიკური დაცემა, რომელიც თავისთავად მოიცავს სამანეთო ზონაში ყოფნისა და კუპონის პერიოდს. იგი გრძელდებოდა რეფორმების დაწყებიდან 1995 წლამდე.

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაცია უმეტეს ქვეყნებში ეკონომიკური დაქვეითებით დაიწყო. მასთან, არა სტაგნაციის, არამედ სტაგფლაციის პირობებში, რომელიც გამოწვეული იყო ფასების სწრაფი ზრდით არა მხოლოდ ნედლეულზე, არამედ პროდუქციის ყველა სახეობაზე ერთდროულად, წინა სისტემაში არსებული ფარული ინფლაციის გამო. მაშასადამე, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირველ ეტაპზე ადგილი ჰქონდა აქამდე უცნობ ფენომენს – **ფარული ინფლაციით გამოწვეულ ტრანსფორმაციულ სტაგფლაციას**, რასაც მოსდევს სოციალური პრობლემების უკიდურესი გამწვავება, რაც საქართველოში ყველაზე აშკარად და მძაფრად გამოიხატა. ეკონომიკური დაქვეითების მხრივ განსაკუთრებით მძიმე იყო 1991–1994 წლები, როდესაც ობიექტურად არსებულ ეკონომიკურ სირთულეებს შინაომები და შეიარაღებული კონფლიქტები აძლიერებდა. ზემოთ აღნიშნულ წლებში საქართველოში მკვეთრად შემცირდა მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) მოცულობა წინა წლების მიმართ: 1991 წელს – 21,1; 1992 წელს – 44,9; 1993 წელს – 29,3; ხოლო 1994 წელს – 10,4 პროცენტით. საერთოდ, მშპ-მ 1994 წელს

1990 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 27,5 პროცენტი შეადგინა. კიდევ უფრო მეტად შემცირდა სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა: 1991 წელს – 23; 1992 წელს – 46; 1993 წელს – 37; ხოლო 1994 წელს – 39 პროცენტით. 1994 წელს სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა 1990 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 16 პროცენტის ტოლი იყო*. აღნიშნულ წლებში თითქმის განახევრდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობა, კატასტროფულად შემცირდა მშენებლობის მასშტაბები. მკვეთრად დაეცა ქვეყნის ენერგო-უზრუნველყოფის დონე. ისე, როგორც მთელ ეკონომიკაში, ენერგეტიკაშიც დაიწყო ნგრევეთი პროცესები. 1994 წლისათვის ელექტროენერჯის გამომუშავება ორჯერ შემცირდა, თითქმის შეწყდა ქვანახშირის წარმოება, კრიტიკულ დონემდე დაეცა ნავთობის მოპოვების მოცულობა, სატყეო მეურნეობამ და მშენებლობამ პრაქტიკულად შეწყვიტა ფუნქციონირება, არაგადახდისუნარიანობის გამო ქვეყანას შეუწყდა ბუნებრივი აირის მოწოდება. საქართველო მწვავე ენერგეტიკულმა კრიზისმა მოიცვა.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის გამო, კატასტროფულად გაუარესდა მოსახლეობის სოციალური პირობები. აღნიშნულ წლებში მკვეთრად გაიზარდა ფასები სამომხმარებლო საქონელზე (ინფლაციის ტემპებმა წელიწადში საშუალოდ 8500% შეადგინა): ცალკეულ წლებში კი ინფლაციის ტემპი გაიზარდა:

* ამ პარაგრაფში აქ და შემდგომ, სადაც მითითება არ იქნება, გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

1992 წელს – 25-ჯერ, 1993 წელს – 92-ჯერ, ხოლო 1994 წელს – 120-ჯერ. ამავე წელს მუშაკთა მინიმალურმა ხელფასმა 1989 წლის ანალოგიური მაჩვენებლის – 1,65; საშუალო ხელფასმა – 1,64; პენსიის სიდიდემ – 1,64 პროცენტი შეადგინა, რაც აბსოლუტური სიდიდით, შესაბამისად 1,78; 5,02 და 1,78 დოლარით გამოისახებოდა.

ეს ის პერიოდია, როდესაც საქართველოს წინაშე იდგა ორი დიდი ამოცანა: პირველი – სახელმწიფოებრიობის აღდგენა, მეორე, – რეფორმების გატარება ახალ ეკონომიკურ წყობილებაზე გადასასვლელად. საკუთარი გამოცდილება, ბუნებრივია, ამ მიმართულებებით მას არ ჰქონდა, ამიტომ მოსალოდნელი იყო შეცდომების დაშვება. სამწუხაროდ, რეფორმების გზაზე არაერთი როგორც გაუაზრებელი, ისე გააზრებული შეცდომა იქნა დაშვებული, რამაც შეანელა საქართველოში რეფორმების განხორციელების ტემპი და, შესაბამისად, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესი. შეცდომები განსაკუთრებით ტრანსფორმაციის სწორედ პირველ ეტაპზე იქნა დაშვებული. ეკონომიკურ გარდაქმნებზე ასევე ნეგატიური გავლენა იქონია შინაომებმა, პოლიტიკური და კრიმინოგენური დაძაბულობის არსებობამ (სხვადასხვა პოლიტიკურ და კლანურ დაჯგუფებათა ინტერესები, შინაომი და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობისათვის წარმოებული ომი, ლტოლვილებისათვის სოციალური დახმარების გაწევა, ყაჩაღობა, რეკეტი, კორუფცია და მრავალი სხვა). ამ ეტაპზე სახელმწიფო ძირითადად მხოლოდ

სხვა ქვეყნების დახმარების, სხვადასხვა სესხებისა და კრედიტების ხარჯზე ახერხებდა უკიდურესად გამწვავებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების ნაწილობრივ შემსუბუქებას.

სახელმწიფოს არ გააჩნდა რეფორმების გატარების მეცნიერულად დასაბუთებული სტრატეგია. ეკონომიკური რეფორმების მოდელის შერჩევისათვის საქართველოში დიდი შრომა არ გაწეულა, რადგანაც რეფორმები დაიწყო პირდაპირ რუსული ვარიანტის მიხედვით. ძირითადი აქცენტი აღებული იქნა მაკროეკონომიკურ და ფინანსურ სტაბილიზაციაზე, მაშინ, როდესაც ქვეყანას თავდაპირველ ეტაპზე არც მაკროეკონომიკა და არც ფინანსები გააჩნდა, რის გამოც, რეალური გარდაქმნების გატარება შეუძლებელი გახდა [129].

პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი შეცდომა იყო საქართველოს დარჩენა სამანეთო ზონაში, რაც, ბუნებრივია, საკუთარი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების საშუალებას არ იძლეოდა. არადა, საქართველომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სწორედ საკუთარი ფულად-საკრედიტო სისტემის მქონე ქვეყნის გზა – “შოკური თერაპიის” გზა აირჩია. “შოკური თერაპიის” მეთოდის რეალიზაცია სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო ინსტიტუტების მიზანმიმართულ გამოყენებას მოითხოვს. მგვარი ინსტიტუტების არარსებობის პირობებში “შოკური თერაპიის” მეთოდის სრულფასოვანი გამოყენება შეუძლებელია და ყოველგვარი მცდელობა წარუმატებლობისთვისაა განწირული [150]. ამ შეც-

დომის გამოსწორება მოხერხდა მას შემდეგ, რაც რუსეთის მიერ ფულის ერთეულების მოწოდების შეწყვეტის გამო შემოდებული იქნა გარდამავალი ვალუტა – კუპონი. მაგრამ, არასწორი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების (ხორციელდებოდა სრულიად გაუმართლებელი ფულადი და საბიუჯეტო ემისია, საზღვარგარეთის კრედიტების არადანიშნულებისამებრ გამოყენება) შედეგად მოხდა კუპონის გაუფასურება, რასაც ჰიპერინფლაცია მოჰყვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ პირველ ეტაპზე, გარდაქმნების განხორციელების პროცესში, დაშვებული იქნა სტრატეგიული ხასიათის მეთოდოლოგიური შეცდომები. ეკონომიკური რეფორმები ერთმანეთისაგან იზოლირებულად განხორციელდა. მათ კომპლექსური, თანამიმდევრული ხასიათი და ერთიანი მეთოდოლოგია არ ჰქონდა [213].

სტაბილიზაცია და ეკონომიკური ზრდის დასაწყისი. ამ პერიოდს მიეკუთვნება 1994 წლის მეორე ნახევარი და 1995 წელი. ხანგრძლივი ეკონომიკური დაქვეითების შემდეგ, რასაც თან ახლდა ჰიპერინფლაცია, უმუშევრობის მაღალი დონე და უკიდურესად გამწვავებული პოლიტიკური, კრიმინოგენური და სოციალური პრობლემები, როგორც ქართველ ეკონომისტთა, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების (უპირველეს ყოვლისა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის) მიერ შემუშავებული, თვისებრივად ახლებურად გააზრებული პროგრამის საფუძველზე იწყება ახალი პოლიტიკის გატარება რეფორმების განხორციელებაში. შედეგად, მოხერხდა კუპონის ინფლა-

ციის მოთხოვნა, რითაც მომზადდა პირობები ეროვნული ვალუტის – ლარის შემოსაღებად. ლარის შემოდების შემდეგ (კიდევ უფრო) შემცირდა ინფლაცია და დამყარდა სტაბილური საცვლელი კურსი ეროვნულ ვალუტასა და აშშ დოლარს შორის. შედეგად, პირველად რეფორმების განმავლობაში, შეჩერდა ვარდნა და დაიწყო ეკონომიკური ზრდა – 1995 წლის განმავლობაში მშპ 2,6%-ით გაიზარდა.

დაჩქარებული ეკონომიკური ზრდა. ეს პერიოდი მოიცავს 1996-1997 წლებს. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სწორი პოლიტიკის (არსებითად “შოკური” თერაპიის) გატარებას ეკონომიკური სტაბილიზაციის დამყარება, ეკონომიკური დაცემის შეჩერება, ზრდის ტენდენციის ჩამოყალიბება, ხოლო შემდეგ ეკონომიკის სწრაფი ზრდა მოჰყვა. 1996-1997 წლებში მთლიანი შიდა პროდუქტი საშუალოდ 11%-ით იზრდებოდა მყარი ეროვნული ვალუტისა და ინფლაციის დაბალი ტემპების პირობებში. განვითარების ამ ეტაპზე მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა და შეივსო საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საკანონმდებლო ბაზა, ძირითადად დამთავრდა მცირე და საშუალო საწარმოთა პრივატიზება, განხორციელდა მიწის საკუთრების ტრანსფორმაცია, გაძლიერდა უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა; გაუმჯობესდა ფულად-საკრედიტო სისტემა, გათავისუფლდა ლარის საცვლელი კურსი და მისი რეგულირება მიენდო საბაზრო კანონებს, გაუმჯობესდა საინვესტიციო პირობები და სხვ.

ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება და სოციალური პირობების გაუარესება. საქართველოს მიერ სატრანზიტო ქვეყნის ფუნქციის შექენა. იგი იწყება 1998 წლიდან და გრძელდება 2004 წლამდე. ამ პერიოდის განმავლობაში ეკონომიკური ზრდის ტემპები, 2003 წლის გამოკლებით, დაბალია (საშუალოდ 3-4%), ხოლო სოციალური პირობები გამწვავებული (საბიუჯეტო კრიზისის გამო არ გაიცემა ხელფასები და პრემიები, სახეუბა ენერგეტიკული კრიზისი), ეცემა ვალუტის კურსი, იზრდება ინფლაციის ტემპები.

ამ ეტაპზე ნეგატიური პროცესების განვითარების ძირითადი მიზეზი მდგომარეობდა ეკონომიკური რეფორმების დამუხრუჭებაში, რაც, თავისთავად, სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქციების არაეფექტიანობით იყო განპირობებული.

ამ პერიოდისათვის მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენაა ის, რომ საქართველო გახდა **ნავთობის სატრანზიტო ქვეყანა**. 1998 წლის 10 დეკემბერს ბაქოში სანგაჩალის ტერმინალიდან “დასავლეთის მიმართულების” ნავთობსადენში ჩაიტვირთა პირველი ნავთობი და ამით აზერბაიჯანის ნავთობის საერთაშორისო კონსორციუმმა დაიწყო კასპიის ადრეული ნავთობის ტრანსპორტირება ბაქო-სუფსის მიმართულებით. 1999 წლის იანვრის პირველ კვირას ნავთობი საქართველოში შემოვიდა.

სოციალური პირობების გაუმჯობესება და ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარება. საქართველოს მიერ სატრანზიტო ქვეყნის ფუნქციის გაძლი-

ერება. ეს ეტაპი მოიცავს პერიოდს 2004 წლიდან 2008 წლის 8 აგვისტომდე. ამ პერიოდის განმავლობაში გადაიჭრა ბევრი ის პრობლემა, რომელთაც წინა პერიოდში ჰქონდა ადგილი საბიუჯეტო-საფინანსო, ენერგეტიკულ, საყოფაცხოვრებო და ინფრასტრუქტურულ სფეროებში.

ამ პერიოდისათვის მნიშვნელოვანი ის, რომ კიდევ უფრო გაძლიერდა საქართველოს, როგორც სატრანზიტო ქვეყნის, სტატუსი. 2005 წლის მაისში **“თბილისი-ბაქო-ჯეიჰანის”** ნავთობსადენის მეშვეობით დაიწყო აზერბაიჯანიდან **“აზარი-ჩირაგი-გიუნეშლის”** საბადოდან მოპოვებული ნავთობის ექსპორტირება. იგი კასპიისა და ხმელთაშუა ზღვებს შორის ნავთობის ტრანსპორტირების პირველი პირდაპირი მარშრუტია. მისი მშენებლობა 4 მლრდ აშშ დოლარი დაჯდა. იგი მსოფლიოში ყველაზე გრძელი (სულ 1768 კმ, აქედან აზერბაიჯანზე – 443, საქართველოზე – 249, ხოლო თურქეთზე 1076 კმ მოდის) ნავთობსადენია.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ საქართველო გახდა არა მხოლოდ ნავთობის, არამედ ბუნებრივი გაზის სატრანზიტო ქვეყანა. **შაჰდენიზის გაზსადენი** (ანუ **სამხრეთ კავკასიის, ან ბაქო-თბილისი-ერზერუმის გაზსადენი**) გადის შაჰდენიზის გაზის ბაქნის აზერბაიჯანის სექტორიდან საქართველოს გავლით თურქეთში. სანგაჩალის ტერმინალიდან პირველი საცდელი ბუნებრივი აირი გაზსადენში ჩაიტვირთა 2006 წლის 21 მაისს. გაზის პირველი გაშვება 2006 წლის 30 სექტემბრისთვის იყო დაგეგმილი,

მაგრამ ტექნიკური მიზეზების გამო გაზსადენი ექსპლუატაციაში 2006 წლის 20 დეკემბერს შევიდა. გაზსადენი, ბუნებაზე უარყოფითი ზემოქმედების შემცირების მიზნით, იმავე კორიდორში აშენდა, სადაც რამდენიმე წლით ადრე “ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენი” გაიყვანეს. გაზსადენის სიგრძე 692 კმ-ია, ხოლო წლიური გამტარობა 16 მილიარდი კუბური მეტრი.

ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია არაერთი ნაკლოვანებაც: ბიზნესში უხეში ჩარევები, საკუთრების ხელშეუხებლობის პრინციპის ხელყოფა, ანტი-მონოპოლიური კანონმდებლობის ფაქტობრივად გაუქმება, სოციალური და პოლიტიკური დაძაბულობის ზრდა და სხვ.

ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება და ეკონომიკური ვარდნა. ეს პერიოდი ემთხვევა რუსეთ-საქართველოს ომს და მსოფლიო საფინანსო კრიზისის დაწყებას. ომმა ქვეყანას 1 მილიარდი დოლარის ზარალი მიაყენა. როგორც შიგა, ისე უცხოური ინვესტიციების შემცირების შედეგად ეკონომიკური ზრდის ტემპები 2008 წელს შემცირდა (შეადგინა მხოლოდ 1,9%), ხოლო 2009 წელს ეკონომიკურ დაქვეითებას პქონდა ადგილი (3,9%). ამავე პერიოდში დაიწყო ლარის კურსის ვარდნა, საბანკო სექტორში წარმოშობილ შეფერხებებს მოჰყვა კრედიტებისა და, შესაბამისად, ინვესტიციების შეკვეცა, თითქმის გაკოტრების პირას მივიდა სამშენებლო ბიზნესი, გაუარესდა ქვეყნის ეკოლოგიური სიტუაცია, მნიშვნელ-

ოვანი ზარალი განიცადა საკურორტო მეურნეობამ და ა.შ.

მიუხედავად ამისა, საქართველოს ეკონომიკამ ამ ორ დიდ ნეგატიურ ზემოქმედებას გაუძლო და უარყოფითი შედეგები ფართომასშტაბიან ეკონომიკურ კრიზისში არ გადაზრდილა, რაშიც დიდი როლი საერთაშორისო დახმარებამ ითამაშა.

ეკონომიკური დაქვეითების დაძლევა და ზრდის ტენდენციის აღდგენა. იგი იწყება 2010 წელს და გრძელდება 2012 წლის ბოლომდე. მიუხედავად წინა პერიოდში არსებული სიძნელეებისა, 2010 წელს არა მხოლოდ დაქვეითება იქნა დაძლეული, არამედ ადგილი ჰქონდა ზრდასაც (6,4%).

მოსახლეობისადმი სოციალური დახმარებების მნიშვნელოვანი ზრდა. ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება. იგი მოიცავს პერიოდს 2012 წლის ოქტომბრიდან დღემდე. ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია პოლიტიკური დაძაბულობა და ბიზნესში ახალი რეგლამენტაციის მოლოდინი. ახალმა მთავრობამ დაიწყო იმ ნაკლოვანებების გამოსწორება, რომელიც დამახასიათებელი იყო წინა ხელისუფლებისათვის. ძირითადი მიმართულება გახდა სოციალური დახმარებების ზრდა და დახმარება სოფლის მეურნეობისადმი. ყოველივე ამან და პოლიტიკური დაძაბულობის არსებობამ ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირება გამოიწვია. თუმცა, სოციალურმა სტაბილურობამ, პოლიტიკური დაძაბულობის შენელებამ და ახალმა რეგულაციებმა ეკონომიკური ზრდის დაჩქარების პირობები შექმნა.

მიუხედავად ნაკლოვანებებისა, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მიმართულებით, რასაკვირველია, მნიშვნელოვანი ნაბიჯებიც გადაიდგა. თვით ყველაზე მძიმე პერიოდშიც კი (1992-1994) ადგილი ჰქონდა შესაბამის ინსტიტუციურ ცვლილებებს, რასაც ძალაუწებურად თვით ეკონომიკის ფუნქციონირების ელემენტარული მოთხოვნებიც განაპირობებდა და აიძულებდა მთავრობას, გადაედგა გარკვეული ნაბიჯები. მაგალითად, რეფორმების პირველ ეტაპზე განხორციელდა ფასების ლიბერალიზაცია, მიწისა და საბინაო სექტორის რეფორმა, შეიქმნა საკუთარი ფულად-საკრედიტო სისტემა, განხორციელდა მცირე პრივატიზაციის პირველი ეტაპი. დროებითმა მთავრობამ მიიღო დოკუმენტი – “საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკური რეფორმების ძირითადი მიმართულებანი”, ასევე პრივატიზების სახელმწიფო პროგრამა. 1993 წელს შემუშავდა “საქართველოს რესპუბლიკაში მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სისტემური ცვლილებების საშუალოვადიანი პროგრამა”, მიღებულ იქნა დადგენილება “საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის შესახებ”, დოკუმენტი “საქართველოს რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრინციპების შესახებ” და სხვ. შემდეგ ეტაპებზე მოხერხდა კუპონის ინფლაციის მოთოკვა, რითაც მომზადდა პირობები ეროვნული ვალუტის – ლარის, შემოსაღებად. ლარის შემოდების შემდეგ შემცირდა ინფლაცია და დამყარდა სტაბილური საცვლელი

კურსი ეროვნულ ვალუტასა და აშშ დოლარს შორის. გარდა ამისა, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა და შეივსო საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საკანონმდებლო ბაზა; ძირითადად დამთავრდა მცირე და საშუალო საწარმოთა პრივატიზება; განხორციელდა მიწის საკუთრების ტრანსფორმაცია; შემცირდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი; გაძლიერდა უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა; გაუმჯობესდა ფულად-საკრედიტო სისტემა; გათავისუფლდა ლარის საცვლელი კურსი და მისი რეგულირება მიენდო საბაზრო კანონებს; გაუმჯობესდა საინვესტიციო პირობები; 1998 – 2003 წლებში წარუმატებელი რეფორმების შემდეგ მოისპო საბიუჯეტო და საფინანსო კრიზისი (სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი, გასტუმრებული იქნა საპენსიო და სახელფასო დავალიანებები და ა.შ.); მნიშვნელოვნად გამყარდა ეროვნული ვალუტა; აღმოიფხვრა ენერგეტიკული კრიზისი; მოიმატა მოსახლეობის შემოსავლებმა, შეკეთდა საქალაქო და საავტომობილო გზების უდიდესი ნაწილი; კიდევ უფრო სტაბილური გახდა მაკროეკონომიკური გარემო, მოხდა საგადასახადო კოდექსის გამარტივება და ლიბერალიზაცია, ლიცენზირებისა და ნებართვების გაცემის პროცედურების გამარტივება; გაღრმავდა პრივატიზების პროცესი, კიდევ უფრო გაძლიერდა საბანკო სექტორი; გაიზარდა მომსახურების ხარისხი საჯარო და სამოქალაქო რეესტრში; გაუმჯობესდა გადასახადების აკრეფის ადმინისტრირება; გამარტივდა საგადასახადო კოდექსი; შემცირდა ლიცენზიებისა და

ნებართვების რაოდენობა; გამარტივდა რეგულაციები ბიზნესისათვის და სხვა.

რეფორმების გზაზე საქართველოში ერთმანეთს ენაცვლებოდა წარმატებები და წარუმატებლობები. უნდა ითქვას, რომ, ობიექტურ ხელის შეშლელ პირობებთან ერთად შეცდომებიც ბევრი იქნა დაშვებული, რის გამოც, რეფორმების დაწყებიდან 20 წლის განმავლობაში სრულყოფილ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა ვერ მოხერხდა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ დღეისათვის განუვითარებელია საბაზრო ინფრასტრუქტურა (სასაქონლო, საფონდო და შრომის ბირჟები, სადაზღვევო სერვისი, საინვესტიციო ინსტიტუტები, მარკეტინგული, ინჟირინგული, კოლსანტინგური და საინფორმაციო სამსახურები და სხვ.), არაპროგრესულია როგორც ეკონომიკური (განუვითარებელია სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, დაბალია მცირე ბიზნესის განვითარების დონე, ექპორტს რამდენჯერმე აღემატება იმპორტი და ა.შ.), ისე სოციალური სტრუქტურა (ჯერ კიდევ ვერ ჩამოყალიბდა ძლიერი საშუალო ფენა, საკმაოდ დიდია უმუშევრობისა და სიღარიბის დონე და ა.შ.).

მომავალში საქართველოს ეკონომიკაში არსებული ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრა და სწორ გზაზე გასვლა ვერ მოხერხდება უბრალოდ ინერციით სვლის შედეგად. მთავარი ყურადღება ეკონომიკურ განვითარებაზე, ანუ ეკონომიკის თვისებრივ სრულყოფაზე უნდა იქნეს გადატანილი, რათა აღმოიფხვრას ეკონომიკის დეფორმირებულობა. ეს

კი განხორციელდება ქვეყანაში ახალი ანუ ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის მეშვეობით. აგრამ, დღეისათვის ამ მიმართებითაც მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა. განსაკუთრებით ძლიერ განუვითარებელი და არაეფექტიანია ქვეყნის საინოვაციო სისტემა, კერძოდ: არ არსებობს მკვეთრად გამოსატული საინოვაციო პოლიტიკა; საგადაღლო მდგომარეობაშია ქვეყნის სამეცნიერო პოტენციალი; სერიოზულ გარდაქმნას მოითხოვს უმაღლესი, პროფესიული მომზადებისა და უწყვეტი განთლების სისტემა; დაბალგანვითარებულია სამეცნიერო კვლევების მომსახურების სისტემა; თითქმის არ არსებობს კვლევის შედეგების წარმოებაში გადაცემის სისტემა; არ არსებობს ტექნოლოგიების დიფუზიის ხელშემწყობი მექანიზმები; თითქმის არ არსებობს კავშირი მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფოს შორის; არსებობს ახალი ტექნოლოგიების შემოტანის დამამუხრუჭებელი მრავალი ფაქტორი - ცოდნის უქონლობა, პოლიტიკური ნებისა და ინსტიტუციური მხარდჭერის არარსებობა, ფინანსური რესურსების სიმწირე, პოლიტიკური და სოციალური დაძაბულობა და სხვ.

ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი მთავრობისაგან განსხვავებით, ახალი მთავრობა აღიარებს საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების აუცილებლობას.

კითხვები და დავალებები:

1. შეიძენოდა თუ არა კრიზისული მოვლენები საქართველოს ეკონომიკაში ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის აღდგენამდე?
2. რატომ გაუარესდა დამოუკიდებლობის მოკოვების შემდეგ მდგომარეობა საქართველოს ეკონომიკაში?
3. დაახასიათეთ საქართველოში კოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პერიოდები
4. რაში მდგომარეობს ფარული ინფლაციით გამოწვეული ტრანსფორმაციულ სტაბილიზაციის არსი?
5. რეფორმების შემფრხება საქართველოში გამოწვეული იყო მხოლოდ ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზებითაც
6. ძირითადად რა შეცდომები იქნა დაშვებული კოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის დროს საქართველოში?
7. თქვენი აზრით რეგული პერიოდი იყო ყველაზე წარუმატებელი და ყველაზე წარმატებული კოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის დროს საქართველოში?
8. როდის შეიძინა საქართველომ სატრანზიტო ქვეყნის უწყვეტი რა მდგომარეობაა დღეს ამ თვალსაზრისით?
9. მიუხედავად ნაკლოვანებებისა, რა ნაბიჯები გადაიდგა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მიმართულებით საქართველოში?
10. რა ნაკლოვანებებია დღეს საქართველოს ეკონომიკაში?
11. რაში მდგომარეობს საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი მიმართულება?
12. მოიკივთ ლიტერატურა საქართველოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციის შესახებ და შეაფასეთ იგი თქვენი თვალსაზრისით (გამოიყენეთ სახელმძღვანელოს ბოლოში მითითებული ლიტერატურა)

ზოგიერთი
საცნობარო
მასალა

მსოფლიოს ყველაზე ღარიბი 10 ქვეყნა (2015) •

ლიბერია

მსოფლიოს ყველაზე ღარიბი ქვეყანა. ყოველ წელს ათასობით ადამიანი იღუპება ინფექციისა და საკვების უკმარისობის გამო. ბევრი ბავშვი იბადება ავადმყოფი და მათი წონა გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე ნორმალური ბავშვის. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 38,4, ქალებისათვის – 42,9 წელი. შშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - \$ 300. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.412

კონგო

• <http://top10r.ru/18-top-10-samye-bednye-strany-mira-2015.html>

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყანა ჩავარდა უკიდურეს გაჭირვებაში. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 55, ქალებისათვის – 59,5 წელი. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.561. მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - 350\$

ერიტრეია

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 57,9, ქალებისათვის – 61,3 წელი. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.381; მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - 400\$

ბურუნდი

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 50,5, ქალებისათვის – 52,1 წელი. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.389; მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - 500\$.

ზიზგაბუ

მოსახლეობის დაახლოებით 90% უმუშევარია. ადამიანები იტანჯებიან სუსტი ჯანმრთელობისა და ფინანსური უკმარისობის გამო. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 40.6, ქალებისათვის – 38.4 წელი. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.492; მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - 550\$.

ნიგერიის რესპუბლიკა

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 44, ქალებისათვის – 44,1 წელი; ადამიანის განვითარების ინდექსი 0.337; ჯინოს კოეფიციენტი – მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - 600\$.

ცენტრალური აზრიკის რესპუბლიკა

ადამიანები ცხოვრობენ უკიდურესი გაჭირვებისა და ანტისანიტარიის პირობებში. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 43,2, ქალებისათვის – 41,7 წელი. ეკონომიკის ძირითადი დარგებია მეცხოველეობა, თევზჭერა და სანელებლების წარმოება ექსპორტისათვის. ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.341; მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - \$ 700.

მალაში

აკ სამედიცინო დაწესებულებები ფაქტიურად არ არსებობს, რის გამოც ბევრი ადამიანი იღუპება. ადამიანები იტანჯებიან ფინანსების უკმარისობის და ეკონომიკური კრიზისის შედეგად. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 43,4, ქალებისათვის – 42,6 წელი. ეკონომიკის ძირითადი დარგებია მეცხოველეობა, თევზჭერა და სანელებლების წარმოება ექსპორტისათვის. მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით – 850\$; ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.414

ტოზო

ეკონომიკის ძირითადი დარგებია მეცხოველეობა, თევზჭერა და სანელებლების წარმოება ექსპორტისათვის. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 55,8 , ქალებისათვის – 60 წელი.. მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით – 900\$; ადამიანის განვითარების ინდექსი 0.473;

მადგასკარი •

მადგასკარი ითვლება განვითარებად ქვეყნად, მაგრამ მიეკუთვნება ღარიბი ქვეყნების რიცხვს. აქ ადამიანები ყოველდღე იხოცებიან არასაკმარისი საკვების გამო. ბევრ სოფელში არ არის ელექტრობა და წყლის გაყვანილობა, ტელევიზორზე და კომპიუტერზე საუბარიც კი ზედმეტია. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის – 61, ქალებისათვის – 65 წელი. ეკონომიკის ძირითადი დარგებია მეცხოველეობა, თევზჭერა და სანელებლების წარმოება ექსპორტისათვის. მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით – 950\$; ადამიანის განვითარების ინდექსი – 0.498;

მსოფლიოს ყველაზე მდიდარი 10 ქვეყანა (2015) •

ყველაზე მდიდარი ქვეყანა მსოფლიოში - კატარი

-
- <http://domfactov.com/samyie-bednyie-stranyi-v-mire.html>
 - <http://skolko-zarabatyvaet.ru/samyie-bogatye-stranyi-v-mire.html>

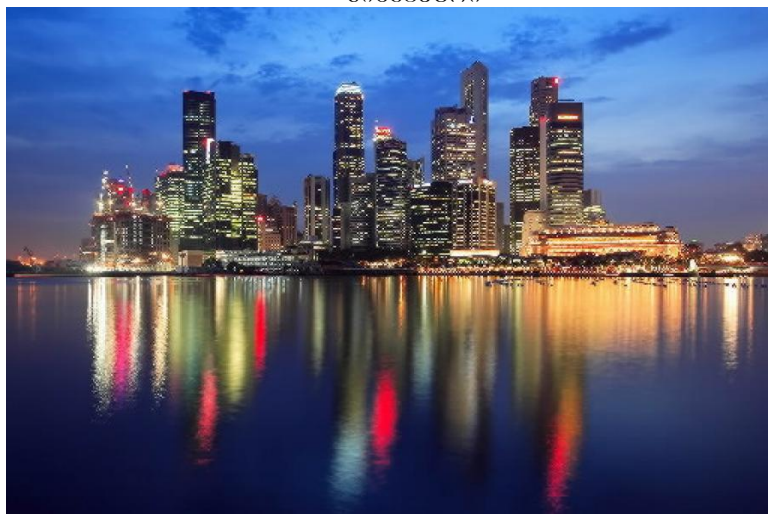

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარტეტის მიხედვით - 88 232 \$
ლუქსემბურგი

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარტეტის მიხედვით - 80
304 \$.

სინგაპური

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარიტეტის მიხედვით - **57 238 \$.**
ირლანდია

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარიტეტის მიხედვით - **49 000\$.**

არაბეთის გაერთიანებული ემირატები

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარტეტის მიხედვით — 48 000\$.
აშშ

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარტეტის მიხედვით - 47 123 \$.

კუჭეიტი

მუპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარტიტეტის მიხედვით - **41 000\$.**
ნიდერლანდები

მუპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარტიტეტის მიხედვით - **40 777 \$.**
ავსტრია

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდ. პარიტეტის მიხედვით - **39 454 \$**.

შვეცია

შვეცია — მდიდარი სკანდინავიური ქვეყანა. მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე მსყიდველობითი პარიტეტის მიხედვით - **37 775 \$**,

სოფლიოს 10 ყველაზე დიდი ეკონომიკის მქონე ქვეყანა*

ციფრები გამოხატავს მთლიანი შიგა პროდუქტის მოცულობას დოლარებში. ფრჩხილებში მოთავსებულია სოფლის მეურნეობის, მრეწველობისა და მომსახურების ხვედრითი წონა %%-ში

ამერიკის შეერთებული შტატები

მშპ – 15,1 ტრილიონი (1.2%, 22.1%, 76.7%)

ეკონომიკა უმაღლესი დივერსიფიკაციით. მსოფლიოს ლიდერი ინოვაციურ და მაღალტექნოლოგიურ ინდუსტრიაში - კერძოდ, კომპიუტერულ და სატელეკომუნიკაციო სფეროში. ქვეყანა, რომელსაც ყველაზე დიდ ეკონომიკა აქვს 1920 წლიდან.

ეკონომიკის წამყვანი დარგებია: მეტალურგია, ავტომობილების წარმოება, კოსმოსური ტექნოლოგიები, ტელეკომუნიკაციები, ქიმიური მრეწველობა, კვების მრეწველობა, სამომხმარებლო საქონლის წარმოება. ფლობს მსოფლიოში ყველაზე დიდ საბანკო სისტემის და საფონდო ბირჟას. ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, მაღალპროდუქტიულ სოფლის მეურნეობას.

ჩინეთი

მშპ – 7,3 ტრილიონი (10.1%, 46.8%, 43.1%)

წარმოადგენს მსოფლიო ლიდერს ასზე მეტი დასახელების პროდუქციის წარმოების მოცულობის მიხედვით. აწარმოებს 50 ათაზე მეტი სახეობის საექსპორტო პროდუქციას. უდავო ლიდერია მსოფლიოში საოფისე და სატელეკომუნიკაციო მოწყობილობათა და, ზოგადად, მაღალტექნოლოგიური

* <http://ubiznes.ru/top/top-10-samyx-silnyx-ekonomik-mira-2012-teper-tam-i-rossiya.html>

პროდუქციის ექსპორტის მოცულობის მიხედვით. არის უმსხვილესი ავტომწარმოებელი. ჩინეთი ტექსტილის წარმოების მიხედვით მსოფლიოში პირველ ადგილზეა. აქ სახელმწიფო სავალუტო შემოსავლების 80% ექსპორტზე მოდის. მსოფლიოში 10 ყველაზე მნიშვნელოვანი კომპანიებიდან 4 ჩინურია: PetroChina, China obile (ყველაზე ფასეული სატელეკომუნიკაციო კომპანია მსოფლიოში), ჩინეთის სავაჭრო-სამრეწველო ბანკი (ყველაზე ფასეული ბანკი მსოფლიოში) და ჩინეთის სამშენებლო ბანკი.

იაპონია*

მშპ – 5,9 ტრილიონი (14%, 24%, 74.6%)

მიუხედავად იმისა, რომ იაპონია არ ფლობს დიდ ტერიტორიას და ღარიბია ბუნებრივი რესურსებით, ეკონომიკური სიძლიერის მიხედვით იგი წარმოადგენს უმსხვილეს სახელმწიფოს. აპიტალიზმს იაპონიაში აქვს ბევრი თავისებურება. “მეიძის” რევოლუციის შემდეგ იაპონიამ მთავრობის ბიზნესთან თანამშრომლობის, მწარმოებლებს, მომწოდებლებსა და დისტრიბუტორებს შორის მჭიდრო კავშირის (რომელიც ცნობილია keiretsu-ს სახელწოდებით), შრომითი ეთიკის, მაღალი ტექნოლოგიების შექმნისა და გამოყენების დახმარებით შეძლო გამხდარიყო განვითარებული ქვეყანა. აქ შექმნილია მსხვილი სამეცნიერო ცენტრები რომლების ეწევიან როგორც გამოყენებით, ისე ფუნდამენტალურ კვლევებს მეცნიერების ყველა სფეროში. როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ იხარჯება გრანდიოზული თანხები სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო პროექტების განსახორციელებლად, რომელთაც ასევე გრანდიოზული შედეგები მოჰყვება. იაპონური კომპანიები ცნობილია ისეთი მეთოდებით, როგორიცაა – “Toyota-ს პრინციპები”, “მთელი სიცოცხლის მანძილზე დაქირავების

* <http://www.ereport.ru/articles/weconomy/japan.htm>

სისტემა” და “მუშათა მონაწილეობა მოგებაში”. ბიგ-მაკის ინდექსის მიხედვით იაპონიაში მუშა ყველაზე დიდ საათობრივ ანაზღაურებას იღებს მსოფლიოში, ამასთან, შრომის მწარმოებლურობის ზრდა ყოველთვის წინ უსწრებს ხელფასის ზრდას. იაპონია ხასიათდება წვრილ მეწარმეთა დიდი სოციალური ფუნით როგორც მთლიანად ეკონომიკაში, ისე სოფლის მეურნეობაში. იაპონიაში სხედმწიფო სექტორი მცირეა, მაგრამ იგი ახორციელებს ძლიერ სახედმწიფო პოლიტიკას, თვით დაგეგმვისა და პროგნოზირების მეთოდების წარმატებული გამოყენებით. იაპონია არის ავტომობილების, ელექტრონული მოწყობილობების, ჩარხების, გემების, ქიმიკატების, ქსოვილების, საკვების, ფოლადისა და ფერადი ლითონების მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი და უმაღლეს ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული მწარმოებელი. მას მსოფლიოში მეორე ადგილი უკავია (15%) თევზჭერის მიხედვით. მისი მთავარი საექსპორტო საქონელია: სატრანსპორტო საშუალებები, ნახევარგამტარები და ელექტრონიკა, რკინის, თუჯისა და ფოლადის ნაკეთობები, სათადარიგო ნაწილები, პლასტმასი, გენერატორები. ტოკიოს საფონდო ბირჟა მეორეა მსოფლიოში. მსოფლიოს უმსხვილესი კომპანიების 16% (2005) იაპონურია. იგი ლიდერია რობოტოტექნიკის წარმოებაში.

ბერმანია

მშპ – 3,6 ტრილიონი (0,8%, 28.1%, 71%)

მსოფლიოს უმსხვილესი ექსპორტიორი ქვეყანა (1-ლი ევროპაში, მე-2 მსოფლიოში). საზღვარგარეთ გადის ეროვნული წარმოების მესამედი. ეკონომიკის ძირითადი დარგებია: ავტომობილების წარმოება, საინჟინრო, გემთმშენებლობა, მეტალურგია, ქიმიური მრეწველობა. მსოფლიოს ლიდერი მზისა და ქარის გენერატორები წარმოების მიხედვით. ერთ-ერთი წამყვანი მწარმოებელია რკინის, ფოლადის, ნახშირის, ცემენტის, ელექტრონიკის ნაწარმის, ქსოვილის და საკვების. ძირითადი საექსპორტო სა-

ქონელია: ძრავები, მანქანები, ქიმიკატები, კომპიუტერული ტექნიკა, ელექტრონული ტექნიკა, ელექტრონაწარმი, რეზინის და პლასტმასის პროდუქცია.

საზრანბეთი

მშპ – 2,8 ტრილიონი (1.7%, 8.5%, 79.8%)

იგი არის მაღალგანვითარებული სამრეწველო-აგრარული ქვეყანა. აქ იწარმოება ევროკავშირში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის - 25%. მსოფლიოში ნავთობპროდუქტების, შავი და ფერადი ლითონების ერთ-ერთი იმსხვილი მწარმოებელი. აქ იწარმოება ტანსაცმელის, ფეხსაცმელის, სამკაულების, სუნამოების, კოსმეტიკის, კონიაკის, ღვინისა და ყველის მსოფლიო ბრენდები. ძირითადი საექსპორტო საქონელია: მანქანათმშენებლობის პროდუქცია, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების საქონელი, საკვები, ქიმიური პროდუქტები.

მრეწველობის წამყვანი დარგებია: საინჟინრო და, გემთმშენებელი დარგები, ჩარხთმშენებლობა, ელექტროტექნიკისა და ელექტრონული მოწყობილობების წარმოება, საავიაციო მრეწველობა.

ბრანზილია

მშპ – 2,5 ტრილიონი (5.8%, 26.9%, 67.3%)

შერეული ეკონომიკა მდიდარი ბუნებრივი და ადამიანური რესურსებით, ეკონომიკის ყველა სექტორის განვითარების მაღალი დონით. მთავარი საექსპორტო პროდუქციაა: საავიაციო ტექნიკა, ყავა, სატრანსპორტო საშუალებები, სოიო, რკინის მადანი, ფორთოხლის წვენი, ფოლადი, ქსოვილი, ფეხსაცმელი, ელექტრომოწყობილობები, შაქარი. იგი აწარმოებს სხვადასხვა პროდუქციას დაწეებული ნავთობპროდუქტებით, ფოლადითა და სამომხმარებლო საქონლით და დამთავრებული კომპიუტერებით, ავტომობილებითა და თვითმფრინავებით.

დიდი ბრიტანეთი

მშპ – 2,4 ტრილიონი (0.7%, 21.6%, 77.7%)

ერთ-ერთი ლიდერი ისეთი დარგების მიხედვით, როგორცაა: საავიაციო წარმოება, ავტომობილების წარმოება, ფარმაცევტული ინდუსტრია. ლონდონი - ერთ - ერთია მსოფლიო ეკონომიკის სამი "მართვის ცენტრიდან". იგი არის უდიდესი ფინანსური ცენტრი New York-თან ერთად. მსოფლიოში ყველაზე მეტედ ტურისტები სტუმრობენ ლონდონს.

იტალია

მშპ – 2,2 ტრილიონი (1.9%, 25.2%, 72.9%)

იტალია მიეკუთვნება მსოფლიოში ავტომობილების, ტრაქტორების, მოპედებისა და ველოსიპედების, ფოლადის მიღების, სამრეწველო მოწყობილობების, საბურავების, ბოჭკოების, პლასტმასების უმსხვილეს მწარმოებელთა ჯგუფს. იგი არის საყოფაცხოვრებო ტექნიკის მსოფლიო მიმწოდებელი. ძირითადი საექსპორტო საქონელია საკვები: ყველი, მკარონი, ღვინო, ზეთუნის ზეთი, ხილისა და ბოსტნეულის კონსერვები. ლიდერია დიზაინის სფეროში. იგი არის მოდის განმსაზღვრელები მზა ტანსაცმელისა და ტყავის ფეხსაცმელის სფეროში, სპორტისა და საერთაშორისო ტურიზმის უდიდესი ცენტრი

რუსეთი

მშპ – 1,9 ტრილიონი (4.2%, 37%, 58.9%)

ეკონომიკის საფუძველია: სრულ სამთომომპოვებელი სპექტრი (ქვანახშირი, ნავთობი, გაზი, სამთოქიმი, ლითონები); მანქანათმშენებლობის ყველა სახე დაწეებული ჩარხებიდან, დამთავრებული მაღალტექნოლოგიური თვითმფრინავებითა და კოსმო-

სური აპარატებით; თავდაცვის მრეწველობა; გემთმშენებლობა; ელექტროსადგურები; სამომხმარებლო საქონლის წარმოება; კვების პროდუქტები.

ბანადა

მშპ – 1,7 ტრილიონი (1.9%, 27.1%, 71%)

ეკონომიკის ძირითადი დარგებია: სატრანსპორტო მანქანათმშენებლობა, ქიმიური მრეწველობა, გადამამუშავებელი და გადაუმუშავებელი მინერალური ნედლეული, საკვების წარმოება, ხის გადამამუშავებელი და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობა, ზღვის პროდუქტები, ნავთობისა და გაზის წარმოება. კანადა მე-2 ქვეყანაა მსოფლიოში ნავთობის რეზერვებით. იგი ერთ-ერთი ლიდერია მსოფლიოს წამყვან საავიაციო მშენებლებსა და მეტროს მატარებლების მწარმოებელთა შორის (კომპანია Bombardier Inc). ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმწოდებელია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მსოფლიო ბაზარზე. არის ენერჯის უმსხვილესი ექსპორტიორი. ტურისტების მიღების მიხედვით არის მე-5 უმსხვილესი ქვეყანა მსოფლიოში. ექსპორტში 70% უჭირავს მინერალურ ნედლეულს.

ალამიანის განვითარების ინდექსი (აბი) • და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა (სსხ) • ქვეყნების მიხედვით (2014 წ.)

ქვეყნებო აბი-ის უმღლესი დონით			
№	ქვეყანა	სსხ	აბი
1	ნორვეგია	81.5	0.944

• <http://gtmarket.ru/news/2014/07/24/6843>

• <http://gtmarket.ru/ratings/life-expectancy-index/life-expectancy-index-info>

2	ავსტრალია	82.5	0.933
3	შვეიცარია	82.6	0.917
4	ნიდერლანდები	81	0.915
5	აშშ	78.9	0.914
6	გერმანია	80.7	0.911
7	ახალი ზელანდია	81.1	0.910
8	კანადა	81.5	0.902
9	სინგაპური	82.3	0.901
10	დანია	79.4	0.900
11	ირლანდია	80.7	0.899
12	შვეცია	81.8	0.898
13	ისლანდია	82.1	0.895
14	დიდი ბრიტანეთი	80.5	0.892
15	ჰონკონგი	83.4	0.891
15	სამხრეთ კორეა	81.5	0.891
17	იაპონია	83.6	0.890
18	ლიხტენშტეინი	79.9	0.889
19	ისრაელი	81.8	0.888
20	საფრანგეთი	81.8	0.884
21	ავსტრია	81.1	0.881
21	ბელგია	80.5	0.881
21	ლუქსემბურგი	80.5	0.881
24	ფინეთი	80.5	0.879

25	სლოვენია	79.6	0.874
26	იტალია	82.5	0.872
27	ესპანეთი	82.1	0.869
28	ჩეხეთი	77.7	0.861
29	საბერძნეთი	80.8	0.853
30	ბრუნეი	78.5	0.852
31	კატარი	78.4	0.851
32	კვიპროსი	79.8	0.845
33	ესტონეთი	74.4	0.840
34	საუდის არაბეთი	75.5	0.836
35	ლიტვა	72.1	0.834
35	პოლონეთი	76.4	0.834
37	ანდორა	81.2	0.830
37	სლოვაკეთი	75.4	0.830
39	მალტა	79.8	0.829
40	არაბთა გაერთიანებული ემირატები	76.8	0.827
41	ჩილე	80	0.822
41	პორტუგალია	79.9	0.822
43	უნგრეთი	74.6	0.818
44	ბაჰრეინი	76.6	0.815
44	კუბა	79.3	0.815
46	კუვეიტი	74.3	0.814
47	ხორვატია	77	0.812

48	ლატვია	72.2	0.810
49	არგენტინა	76.3	0.808
ქვეყნებო აგი-ის მაღალი დონით			
50	ურუგვაი	77.2	0.790
51	ბაჰამის კუნძულები	75.2	0.789
51	ჩერნოგორია	74.8	0.789
53	ბელორუსია	69.9	0.786
54	რუმინეთი	73.8	0.785
55	ლივია	75.3	0.784
56	ომანი	76.6	0.783
57	რუსეთი	68	0.778
58	ბულგარეთი	73.5	0.777
59	ბარბადოსი	75.4	0.776
60	პალაუ	72.4	0.775
61	ანტიგუა და ბარბუდა	76	0.774
62	მალაიზია	75	0.773
63	მავრიკია	73.6	0.771
64	ტრინადადი და ტაბაგო	69.9	0.766
65	ლივანი	80	0.765
65	პანამა	77.6	0.765
67	ვენესუელა	74.6	0.764
68	კოსტა რიკა	79.9	0.763

69	თურქეთი	75.3	0.759
70	ყაზახეთი	66.5	0.757
71	მექსიკა	77.5	0.756
71	სეიშელის კუნძულები	73.2	0.756
73	სენტ-კიტსი და ნევისი	73.6	0.750
73	შრი-ლანკა	74.07	0.750
75	ირანი	74	0.749
76	აზერბაიჯანი	70.8	0.747
77	იორდანია	73.9	0.745
77	სერბია	74.1	0.745
79	ბრაზილია	73.9	0.744
79	საქართველო	74.3	0.744
79	გრენადა	72.8	0.744
82	პერუ	74.8	0.737
83	უკრაინა	68.5	0.734
84	ბელიზი	73.7	0.732
84	მაკედონია	75.2	0.732
86	ბოსნია და ჰერცეგოვინა	76.4	0.731
87	სომხეთი	74.6	0.730
88	ფიჯი	69.8	0.724
89	ტაილანდი	74.4	0.722
90	ტუნისი	75.9	0.721
91	ჩინეთი	75.3	0.719

91	სენტ ვინსენტი	72.5	0.719
93	ალჟირი	-	0.717
93	დომინიკა	77.7	0.717
95	ალბანეთი	-	0.716
96	იამაიკა	73.5	0.715
97	სენტ-ლუსია	74.8	0.714
98	კოლუმბია	74	0.711
98	ეკვადორი	-	0.711
100	სურინამი	71	0.705
100	ტონგა	72.7	0.705
102	დომინიკანი	73.4	0.700
ქვეყნებო აგი-ის საშუალო დონით			
103	მალდივები	0.663	0.698
103	მონღოლეთი	67.5	0.698
103	თურქმენეთი	65.5	0.698
106	სამოა	73.2	0.694
107	პალესტინა	73.2	0.686
108	ინდონეზია	70.8	0.684
109	ბოტსვანა	64.4	0.683
110	ეგვიპტე	71.2	0.682
111	პარაგვაი	72.3	0.676
112	გაბონი	63.5	0.674

113	ბოლივია	67.5	0.667
114	მოდოგა	68.9	0.663
115	სალვადორი	72.6	0.662
116	უზბეკეთი	68.2	0.661
117	ფილიპინები	68.7	0.660
118	სამხრეთ აფრიკა	50.2	0.658
118	სირია	74.6	0.658
120	ერაყი	69.4	0.642
121	გაიანა	66.3	0.638
121	ვიეტნამი	75.9	0.638
123	კაბო-ვერდე	75.1	0.636
124	მიკრონეზია	69.0	0.630
125	გვატემალა	72.1	0.628
125	ყირგიზეთი	67.5	0.628
127	ნამიბია	64.5	0.624
128	ტიმორ-ლესტი	67.5	0.620
129	ჰონდურასი	73.8	0.617
129	მაროკო	70.9	0.617
131	ვანიატუ	71.6	0.616
132	ნიკარაგუა	74.8	0.614
133	კირიბატი	68.9	0.607
133	ტაჯიკეთი	67.2	0.607
135	ინდოეთი	66.4	0.586

136	ბუტანი	68.3	0.584
136	კამბოჯა	71.9	0.584
138	განა	61.1	0.573
139	ლაოსი	68.3	0.569
140	კონგო	58.8	0.564
141	ზამბია	58.1	0.561
142	ბანგლადეში	70.7	0.558
142	სან-ტომე და პრინსიპი	66.3	0.558
144	ეკვატორული გვინეა	53.1	0.556
ქვეყნები აგი-ის დაბალი დონით			
145	ნეპალი	68.4	0.540
146	პაკისტანი	66.6	0.537
147	კენია	61.7	0.535
148	სვაზილენდი	49	0.530
149	ანგოლა	51.9	0.526
150	მიანმა	65.2	0.524
151	რუანდა	64.1	0.506
152	კამერუნი	55.1	0.504
152	ნიგერია	52.5	0.504
154	იემენი	63.1	0.500
155	მადაგასკარი	64.7	0.498
156	ზიმბაბვე	59.9	0.492

157	პაპუა-ახალი გვინეა	62.4	0.491
157	სოლომონის კუნძულები	67.7	0.491
159	კომორის კუნძულები	60.9	0.488
159	ტანზანია	61.5	0.488
161	მავრიტანია	61.6	0.487
162	ლესოტო	49.4	0.486
163	სენეგალი	63.5	0.485
164	უგანდა	59.2	0.484
165	ბენინი	59.3	0.476
166	სუდანი	62.1	0.473
166	ტოგო	56.5	0.473
168	გაბტი	63.1	0.471
169	ავღანეთი	60.9	0.468
170	ჯიბუტი	61.8	0.467
171	კოტ-დ'ივუარი	50.7	0.452
172	გამბია	58.8	0.441
173	ეთიოპია	63.6	0.435
174	მალავი	55.3	0.414
175	ლიბერია	60.6	0.412
176	მალი	55	0.407
177	გვინეა-ბისაუ	54.3	0.396
178	მოზამბიკა	50.3	0.393
179	გვინეა	56.1	0.392

180	ბურუნდი	54.1	0.389
181	ბურკინა ფასო	56.3	0.388
182	ერთრედია	62.9	0.381
183	სერა-ლეონე	45.6	0.374
184	ჩადი	51.2	0.372
185	ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკა	50.2	0.341
186	კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა	58.8	0.338
187	ნიგერი	58.4	0.337

ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. მდგრადი განვითარების ეკონომიკური ასპექტები. წიგნში: “ეროვნული ეკონომიკების მდგრადი განვითარების აქტუალური პრობლემები”. აკადემიკოს პატა გუგუშვილის დაბადებიდან 110-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალათა კრებული თბილისი, “თსუ გამომცემლობა”, 2015.

2. აბესაძე რ. სახელმწიფო – ეკონომიკის “მესაჭე”. “თსუ პატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული”. თბ., “თსუ პატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2014.

3. აბესაძე რ. ინოვაციები - ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორი. თსუ პატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „ეკონომიკისა და ეკონომიკური

მეცნიერების განვითარების აქტუალური პრობლემები“, თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, თბ., 2014

4. აბესაძე რ. ინოვაციები – ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორი. წიგნში: “ეკონომიკისა და ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების აქტუალური პრობლემები” ინსტიტუტის დაარსებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, (27-28 ივნისი, 2014)

5. აბესაძე რ. სოფლის ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები საქართველოში. წიგნში: “ბიოეკონომიკა და სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარება”, II საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია (თბილისი 11-12 ოქტომბერი). თბ., “უნივერსალი”, 2014.

6. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური რეგრესი. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2014

7. აბესაძე რ. კონსოლიდირებული ეკონომიკა და ეკონომიკური რეგრესი. წიგნში: თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ. 6, ”თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

8. აბესაძე რ. მოსახლეობის ცხოვრების დონე, სიღარიბე და უმუშევრობა საქართველოში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შრომები ტ. 10. თბილისი, “სიანლე”, 2013.

9. აბესაძე რ. სიღარიბის შემცირების მაკროეკონომიკური მექანიზმი საქართველოში. საერთაშორისო კონფერენცია – “გლობალიზაცია და მეცნიერების აქტუალური პრობლემები საქართველოში”. ჟ: “მეცნიერება და ცხოვრება”, 2013, №1 (7).

10. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერებები პოსტკომუნისტურ საქართველოში. პროფ. გ. პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული:

“პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბ., “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

11. აბესაძე რ. სოფლის ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პრობლემები საქართველოში. წიგნში: ბიოეკონომიკა და სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარება. II საერთაშორისო-პრაქტიკული კონფერენცია. თბ., 2013.

12. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და მოსახლეობის ზრდა. საერთაშორისო კონფერენციის შრომების კრებული. ნაწ. II. ქუთაისი, “აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა”, 2013.

13. აბესაძე რ. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგადი ასპექტები. წიგნში: “საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება: მოსაზრებები, წინადადებები, რეკომენდაციები”, თბ., “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

14. აბესაძე რ. გლობალიზაცია და მისი ეროვნულ ეკონომიკაზე გავლენის ზოგიერთი ასპექტი. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

15. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და სოფლის პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ. 5, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

16. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და მეწარმეობა. წიგნში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, თბ., 2012.

17. აბესაძე რ. მაღალი ტექნოლოგიები და ეკონომიკური განვითარება. წიგნში: თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო

სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში” თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

18. აბესაძე რ. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ეტაპები და თავისებურებები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

19. აბესაძე რ. მოსახლეობის ცხოვრების დონისა და სიღარიბის ზოგიერთი სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტი. წიგნში: პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. 3. 2010,

20. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა. წიგნში: პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2010.

21. აბესაძე რ. მოსახლეობის ცხოვრების დონისა და სიღარიბის ზოგიერთი სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტი. წიგნში: “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“, თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, თბ., ტ. 3., 2010,

22. აბესაძე რ. ეკონომიკა და განათლება. წიგნში: ეკონომიკისა და ბიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში. თბ., “სესსუ-ს საგამომცემლო ცენტრი”, 2010.

23. აბესაძე რ. სიღარიბე და ეკონომიკური განვითარება. წიგნში: თბ., ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2009.

24. აბესაძე რ. საქართველოს ეკონომიკა XX-XXI საუკუნის მიჯნაზე. ჟ. “ეკონომისტი”, №1. 2009.

25. აბესაძე რ. კორუფცია: მაკროეკონომიკური ასპექტები. წიგნში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა შრომები, თბ., “სიახლე”, 2009.

26. აბესაძე რ. უმუშევრობასთან დაკავშირებული ზოგიერთი განმარტების შესახებ. „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“. 2009.

27. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების თეორიული ასპექტები და გლობალიზაცია. წიგნში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, თბ., “სიახლე”, 2009.

28. აბესაძე რ. მდგრადი ეკონომიკური განვითარება – XXI საუკუნის გლობალური გამოწვევა. „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“, ტ. 1. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“. 2008.

29. აბესაძე რ. პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ეტაპები. საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული“. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2008.

30. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში. წიგნში: ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ტენდენციები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული“. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“; თბ., „მერიდიანი“, 2007.

31. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება. თბ., „მერიდიანი“, 2006.

32. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების კრიტერიუმები. ქ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის “მაცნე”. ეკონომიკის სერია. 2005 № 3-4.

33. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების ენერგო-ეკოლოგიური ფაქტორი და ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების მაკროეკონომიკური მექანიზმი საქართველოში. თბილისი, “მეცნიერება”, 2004.

34. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების ფაქტორები. წიგნში: “საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში”, ტ. 4, თბ., “მეცნიერება”, 2004.

35. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და მისი თავისებურებანი პოსტკომუნისტურ საქართველოში. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტ. 3. თბილისი, “მეცნიერება”, 2003.

36. აბესაძე რ. ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების ძირითადი შედეგები და მომავლის ამოცანები საქართველოში. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტ. 2, თბილისი, “მეცნიერება”, 2002. 0,6 ნ. თ.

37. აბესაძე რ. გარდამავალ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ტენდენციები. წიგნში: გარდამავალი ეკონომიკის სოციალურ-ეკონომიკური პრიორიტეტები (საქ. ეკონომისტთა სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა კრებული). თბილისი, “თსუ გამომცემლობა”, 2002.

38. აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და მისი თავისებურებანი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის დროს. წიგნში: პოსტკომუნისტური ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები საქართველოში (საქ. ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალები). თბილისი, “მეცნიერება”, 2002.

39. აბესაძე რ., არევაძე ნ. საქართველოს ეკონომიკა XX საუკუნის 90-იანი წლების მიჯნაზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

40. აბესაძე რ., ბურდული ვ. გლობალიზაციისა და რეგიონალიზაციის პროცესები მდგრადი განვითარების კონტექსტში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ.5, "თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა", 2012.

41. აბესაძე რ., კაკულია ვ. მცირე ბიზნესის მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2008.

42. აბესაძე რ., სარჩიმელია რ., არევაძე ნ., მელაშვილი მ. ეკონომიკური განვითარებისა და პროგნოზირების პრობლემები. თბ., „უნივერსალი“, 2004.

43. ანანიაშვილი ი., აჩელაშვილი გ., მესხია ი., პაპავა ვ., სილაგაძე ა., წერეთელი გ. მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები. თბ., „მეცნიერება“, 2005.

44. ანგურძიძე თ. საბიუჯეტო კონტროლის პრობლემური ასპექტები საქართველოში. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე“. თბილისი, „თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2013.

45. არევაძე ნ., მუნიაშვილი მ. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვა – ქვეყნის მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის ერთ-ერთი ინსტრუმენტი. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში“, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

46. არევაძე ნ. მრეწველობა პოსტსაბჭოთა საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „ეკონომიკის აქტუალური

პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

47. არევაძე ნ. გლობალიზაციის გავლენა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. როფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის მასალების კრებული „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

48. არნანია-კეკელიძე თ. ხელფასის გენდერული დიფერენციაციის მაჩვენებლები და მათი გამოყენება. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

49. ალადაშვილი გ. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობისა და ბიზნესგარემოს ურთიერთკავშირის ზოგიერთი ასპექტი. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

50. ასათიანი რ. პატარა ქვეყანას დიდი შეცდომების უფლება არა აქვს. თბილისი, “სიახლე”, 2005.

51. ასათიანი რ. სახელმწიფო როგორც ეკონომიკური განვითარებისა და ეროვნული თანხმობის გარანტი. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის მასალების კრებული „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

52. ასათიანი რ. ზოგადი ეკონომიკური თეორია და მისი სწავლების ადგენის აუცილებლობა. თბილისი, “სხივი”, 2013.

53. ბალცეროვიჩი ლ. თავისუფლება და განვითარება, თბ., 2004.სიახლე, 2005.

54. ბალცეროვიჩი ლ. სახელმწიფო გარდამავალ პერიოდში. თბილისი, 2002.

55. ბასარია რ. ეკონომიკური პოლიტიკის საერთო მიმართულება – “ვექტორის” საკითხისათვის. წიგნში: გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. ტ. IV. თბილისი, ფსკი.

56. ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ. პოსტ-კომუნისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბ., 2001.

57. ბედიანაშვილი გ. ქვეყნის გრძელვადიანი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია: მეთოდოლოგიის საკითხები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტ-კომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

58. ბერიშვილი ხ. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების როლი საქართველოს ბიზნესის განვითარებაში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის მასალების კრებული „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

59. ბერიძე თ. “შოკური თერაპია” თუ ევოლუციური ტრანსფორმაცია: დეფინიციები და რეალობა. წიგნში: სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში. თბილისი, “ფრიდრიხ ერბერტის ფონდი”, 1997.

60. ბერიძე თ. “შოკური თერაპია” თუ ევოლუციური ტრანსფორმაცია: დეფინიციები და რეალობა. კრებულში: “სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში”. საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის მასალები, “ფრიდრიხ ებერტის ფონდი”, 1997.

61. ბერულავა გ. გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუციური ასპექტების შესახებ. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

62. ბერულავა გ. საქართველოში ბიზნესგარემოს ფორმირების კანონზომიერებები და მისი სრულყოფის პერსპექტივები. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

63. ბერუაშვილი თ., ეთერია ე. „ევროკავშირის სავაჭრო პოლიტიკის თანამედროვე ტენდენციები და პრიორიტეტები“, ჟ., „საქართველოს ეკონომიკა“, № 9, 2009.

64. ბერუაშვილი თ. „ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა: არსი, მიზნები, გამოწვევები“, თბ., 2009.

65. ბრეგვაძე გ. მშენებლობის განვითარების პრობლემები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

66. ბურდული ვ. განვითარების ნეონდუს ტრი-ულ ტიპზე გადასვლა. წიგნში: საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება. თბ., თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

67. ბურდული ვ. საქართველოს ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის ნაკლოვანებები და მისი გაუმჯობესების გზები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი 6. თბილისი: 2013.

68. ბურდული ვ. საქართველოს რეგიონული განვითარების სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფის გზები. „ეკონომისტი“, 2011, №4.

69. ბურდული ვ. საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურა ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით და მისი სრულყოფის პერსპექტივები. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

70. ბურდული ვ. სოციალური და ეკონომიკური განვითარების კოორდინაცია რეგიონულ და ლოკალურ დონეებზე. თბ., “მერიდიანი”, 2006.

71. ბურდული ვ. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მექანიზმი და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის გზები (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი. “მეცნიერება”, 2004.

72. გელაშვილი ს. ლოკალური ეკონომიკური კრიზისების სტატისტიკური პროგნოზირების მეთოდების სისტემა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

73. გეზბაია ბ., დევაძე ა. საქართველოს გლობალური კონკურენტუნარიანობა თანამედროვე პირობებში პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის მასალების კრებული „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

74. გველესიანი მ. ეკონომიკური კრიზისი: თეორია და რეალობა, პარადიგმა და პარადოქსები. წიგნში: ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე. პაატა

გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2009.

75. გველესიანი რ., გოგორიშვილი ი. ეკონომიკური პოლიტიკა. წიგნი I. თბილისი, “უნივერსალი”, 2008.

76. გველესიანი რ., გოგორიშვილი ი. ეკონომიკური პოლიტიკა. წიგნი II. თბილისი, “უნივერსალი”, 2009.

77. გველესიანი რ. მცირე და საშუალო მეწარმეობის წარმატების სტრატეგია და კულტურა. თბილისი, “სამშობლო”, 1999.

78. გოგიაშვილი შ. კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკის რეტროსპექტივა და მისი სრულყოფის პერსპექტივა საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

79. გოგიაშვილი შ., ფეტვლავა ს. დემონოპოლიზაცია და კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

80. გოგონია რ. შერეული ეკონომიკური სისტემის საკითხისათვის მსოფლიო გლობალური ეკონომიკის ფორმირების პროცესში. კრებულში: “საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები”. ტ. 2. თბ., “სიხლდე”, 2001.

81. გოგონია რ. ეკონომიკური თეორიის როგორც მეცნიერების გენეზისის საკითხისათვის.

82. გოცირიძე რ. ეკონომიკა, პოლიტიკა, ცხოვრება. თბილისი, “ფავორიტი”, 1999.

83. გრიშიაშვილი ა. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები და ევროპული ინტეგრაცია. თბილისი, 2005.

84. გრიშიაშვილი ა. საქართველო გლობალურ სამყაროში. თბილისი, “ცის ნამი”, 2010.

85. გრიშიაშვილი ა. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები და ევროპული ინტეგრაცია. თბ., 2005, გვ. 323

86. დათუნაშვილი ვ. საბაზრო ეკონომიკის არსისა და მისი ჩამოყალიბების კანონზომიერებების შესახებ. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების კანონზომიერებები საქართველოში. ტ. I. თბილისი, “მეცნიერება”, 2000.

87. დათუნაშვილი ლ. სიღარიბე და მისი გამომწვევი მიზეზები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. V. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

88. დათუნაშვილი ლ. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების განვითარების დონე და უმუშევრობა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

89. დათუნაშვილი ლ. გლობალიზაციის გავლენა სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფაზე. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

90. ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამა. თბილისი, 2003.

91. ერქომაიშვილი გ. მეწარმეობის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებანი საქართველოში. თბილისი, “თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა”, 2004.

92. ერქომაიშვილი გ. საქართველოს საგადასახადო პოლიტიკა და მეწარმეობა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

93. ვეშაბიძე შ. ილია ჭავჭავაძე გლობალიზაციისა და ეროვნული ღირებულებების შესახებ. წიგნში: ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2009.

94. ზარნაძე ბ. ქართული ბიზნესის განვითარების მიმართულებები. წიგნში: საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები. ბათუმი-თბილისი, “ლეოა”, 2002.

95. ზურაბიშვილი ვ. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის პირობებში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. 2. თბილისი, “სიახლე”, 2001.

96. თეთრაული ა. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისა და ბიზნესის განვითარების კანონზომიერებანი საქართველოში. თბილისი, “მაცნე”, 1992.

97. თოდუა ნ. საქართველოს აგროსასურსათო ბაზრის განვითარების ტენდენციები სოციალური მარკეტინგის გამოყენების საფუძველზე. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული.

თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

98. თოქმაზიშვილი მ. რეფორმები საქართველოში: მოკლე მაკროეკონომიკური და ინსტიტუციონალური ანალიზი. თბილისი, კეპეკც, 1997.

99. თოქმაზიშვილი მ. საფინანსო-სავალუტო კრიზისები და საქართველო. თბილისი, ფონდი ტრანსკავკასია, 2004.

100. იაკობიძე დ. საქართველო და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი. თბილისი, “კომენტარი”, 2009.

101. ისმაილოვი ე., პაპავა ვლ., ცენტრალური ევრაზია: ახლებური გეოპოლიტიკური გააზრება. თბილისი, “ინტელექტი”, 2012.

102. კაკაბაძე გ., ჟვანია ი., კალმახელიძე ჯ., ჩუგოშვილი და სხვ. ცოდნის ეკონომიკა. თბილისი, “ინოვაცია”, 2008.

103. კაკულია მ. სავალუტო სისტემის განვითარების პრობლემები საქართველოში. თბილისი, სესპსკი, 2001.

104. კაკულია მ. ომის შემდგომი საქართველოს მაკროეკონომიკური პარადიგმა. წიგნში: საქართველო – 2009. თბილისი, დამოუკიდებელ ექსპერტთა კლუბი. 2010.

105. კაკულია ე. მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზე გლობალიზაციის გავლენის კანონზომიერებები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. V. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 20012.

106. კაკულია ე. მცირე ბიზნესის განვითარების მდგომარეობა და პერსპექტივები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

107. კაკულია ე. მეწარმეობის განვითარების კანონზომიერებები საქართველოში. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

108. კაკულია ე., ლაზარაშვილი თ. ტექნოლოგია, როგორც ინოვაციის საფუძველი და მისი გავლენა დასაქმებაზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკად. პ. გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის მასალების კრებული „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე სტადიაზე“, 2010.

109. კაკულია ნ. ინსტიტუციური პრობლემები და ნეკროეკონომიკა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. I. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2008.

110. კაკულია ნ., ჩიქობავა მ. მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

111. კახნიაშვილი ჯ. ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემები სამთავრობო ეკონომიკის ჩარჩოებში. ე. “ეკონომიკა”, 1997, №1-3.

112. კვარაცხელია დ. გლობალიზაცია. სუვენერული სახელმწიფო. ეროვნული ეკონომიკა. თბ., “უნივერსალი”, 2003.

113. კვარაცხელია დ. მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტემპების ცვლილების მიზეზები. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

114. კვარაცხელია მ. პოსტკომუნისტური ეპოქის თავისებურებანი და გარდამავალი პერიოდის ეროვნული ეკონომიკა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-

პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

115. კვარაცხელია მ. გლობალიზაცია და ეროვნული ეკონომიკის პრობლემები საქართველოში. როფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

116. კოღუაშვილი პ., მარგველაშვილი გ. აგრარული წარმოება მეცნიერებაზე დაფუძნებული ინდუსტრიაა – ასე მიაჩნიათ ევროპაში, საქართველოში? პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

117. კოღუაშვილი პ., ბენია შ. აგრარული ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების ასპექტები საქართველოში. “ეკონომიკა”, 2002, №5

118. კოღუაშვილი პ., კუნჭულია თ. გლახს სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგია სჭირდება და არა პიარპოლიტიკა. „რეზონანსი“, 23. 05. 2012

(http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=10587)

119. ლაზარაშვილი თ., გოგოხია თ. საჯარო ფინანსების ფორმირების ზოგიერთი თავისებურების შესახებ. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

120. ლაზარაშვილი თ., მელაშვილი მ. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

121. ლეიაშვილი პ. ეკონომიკური თეორია და პრაქტიკა გარდამავალ ეტაპზე. თბილისი, 2002.

122. ლემონჯავა პ. ბუნების გამოყენების ეკონომიკა. თბ., “თსუ გამომცემლობა”.

123. მალაშხია გ. კრიზისი და განვითარება. ჭიგნში: საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. 8. თბილისი, “სიხსლე”, 2010.

124. მალაშხია გ. ეკონომიკური ზრდისაგან კეთილდღეობის დაცვების მიზეზები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

125. მანაგაძე ი. საქართველოს საბანკო სისტემა XXI საუკუნის მიჯნაზე. ჟ. “ბანკი”, № 1.

126. მასურაშვილი ი. სახელმწიფოს როლი ინოვაციების მენეჯმენტში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

127. მელაშვილი მ. საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შექმნის ეტაპები და სრულყოფის გზები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები

გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

128. მენქიუ გ. ეკონომიკის პრინციპები. თბ., “დიოგენე”, 2000.

129. მესხია ი. მურჯიკნელი მ. ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში. თბ., “თსუ გამომცემლობა”, 1996.

130. მესხია ი. საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების კონცეპტუალური საკითხები. ჟ. “ეკონომიკა”, 1996, №. 1.

131. მესხია ი., გაბელაშვილი კ. მოსახლეობის ცხოვრების დონე. თბილისი, 2004.

132. მესხია ი. ეკონომიკური ზრდის შენელების ძირითადი მიზეზები და ფაქტორები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

133. მექვაბიშვილი ე. ეკონომიკის გლობალიზაცია: მიმართულებები, გამოწვევები, პერსპექტივები. თბილისი, “ინოვაცია”.

134. მუნიაშვილი მ. ბიუჯეტის საშუალოვადიანი დაგეგმვის რეფორმები საქართველოში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

135. მუნიაშვილი მ. განათლებისა და მეცნიერების დაფინანსების პრობლემები საქართველოში. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

136. ნათელაური ი. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მოდელირების ზოგიერთი ასპექტი. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

137. ნათელაური ი. საქართველოს კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ძირითადი მიმართულებები და გზები. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

138. ნოზაძე ზ. გლობალიზაციის პროცესები და გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

139. ნიდლი დ. ბიზნესი კონტექსტში. BGC business, 2003.

140. პავლიაშვილი ს. პრივატიზაციის ფენომენი და პრობლემები საქართველოში. თბილისი, “ტექნიკური უნივერსიტეტი”, 2009.

141. პავლიაშვილი ს. სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის თავისებურებები და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები საქართველოში. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლის თავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტ-კომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

142. პაიჭაძე ნ. თანამშრომლებთან უკონფლიქტოდ მუშაობის ხელოვნება. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული

ეკონომიკები და გლობალიზაცია” მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

143. პაიჭაძე ნ. ორგანიზაციაში ცოდნის მართვის სრულყოფის ზოგიერთი საკითხი. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013

144. პაპავა გ. საბაზრო ეკონომიკის გამოჯანსაღების და ნორმალიზაციისათვის საქართველოში. თბ., “ფინანსები”, 2000.

145. პაპავა გ. საბაზრო ეკონომიკის კონცეფცია საქართველოში. თბილისი, “სიასლე”, 2003.

146. პაპავა გ. ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგია. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

147. პაპავა გ. ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგიის ნორმალური მორფოლოგიისათვის. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

148. პაპავა გ. მორფოლოგიური მიდგომა ეკონომიკური რეალობის მიმართ. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

149. პაპავა ვლ. საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზაზე. თბილისი, “მეცნიერება”, 1995.

150. პაპავა ვლ. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, თბ., “პდპ”, 2002.

151. პაპავა ვლ. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თეორია და პოლიტიკა. თბ., “თსუ გამომცემლობა”, 2004.

152. პაპავა ვლ. ფინანსური კრიზისი და ეკონომიკის ზომბირების საფრთხე. „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“. 2009.

153. პაპავა ვლ. ეკროეკონომიკის ზომბირება. თბილისი, „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2010.

154. პაპავა ვლ. მონეტარული პოლიტიკის ზეგავლენა ნეკროეკონომიკაზე. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში“. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

155. პაპავა ვლ. „პოსტვარდისფერი“ საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის თავისებურებანი. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: „პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე“. თბილისი, „თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2013.

156. პაპავა ვლ. „პოსტვარდისფერი“ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი გამოწვევები. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, ექსპერტის აზრი, № 4, 2013.

157. პაპავა ვლ., თაფლაძე თ. "საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ტენდენციებისა და პესპექტივის შესახებ". „ეკონომისტი“, № 2, 2013.

158. პაპავა ვლ., ხადური ნ. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციური ანალიზი. „მეცნიერება და ტექნიკა“, № 1-3, 1998.

159. პაპავა ვლ. პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ვექტორის შესახებ. თბილისი,

საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, ექსპერტის აზრი, № 7, 2013.

160. პაპავა ვლ., საქართველოს ეკონომიკის პოსტკომუნისტურ ტრანსფორმაციაში ბრეტონ-ვუდსის ინსტიტუტების როლის შეფასება. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, IV. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

161. პაპავა ვლ. ბრეტონ-ვუდსის ინსტიტუტების როლი საქართველოს ეკონომიკის პოსტკომუნისტურ ტრანსფორმაციაში. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

162. პაპავა ვლ. ოთხი წელი “ვარდისფერ” პარლამენტში. თბილისი, “სიახლე”, 2009.

163. რევიშვილი ზ. სიღარიბის პრობლემა საქართველოს სასოფლო შინამეურნეობებში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

164. რევიშვილი ზ. საქართველოს აგრარული პოლიტიკის მოდელისა და სტრატეგიის დადგენისა და განხორციელების აქტუალური საკითხები. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

165. საღარეიშვილი ო., ხარაიშვილი ე. ბიზნესის ორგანიზაცია, მართვა და ანალიზი. ნაწ. 1. თბილისი, “დავითი”, 2004.

166. სამადაშვილი უ. მცირე ღია ეკონომიკა, როგორც საქართველოს საერთაშორისო ბიზნესში ჩართვის საშუალება. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი

მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

167. სანაძე ს. ეკონომიკური განვითარების დინამიკისა და სტრუქტურის სახელმწიფოებრივი რეგულირების საკითხები. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში. ტ. IV. თბილისი, სესპსკი, 1999.

168. სანთელაძე ნ. საქართველოში ადმინისტრაციული რეფორმის შუქნრდილები და მსოფლიო გამოცდილება. წიგნში: “საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები”, ტ. 4. თბ., 2004.

169. სართანია ვ., თოქმაზიშვილი მ., მაღლაკელიძე შ. განათლების ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2004.

170. სარჩიმელია რ. სინერგიული პარადიგმების გავლენა ცოდნის ეკონომიკაზე. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში” თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

171. სარჩიმელია რ., თაფლაძე თ. საგარეო ვალის რისკი გლობალიზაციის პირობებში.

172. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება: მოსახრებები. წინადადებები. რეკომენდაციები. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

173. სილაგაძე ა. ეკონომიკური დოქტრინები. თბილისი, “ინოვაცია”, 2010.

174. სილაგაძე ა., თვალჭრელიძე ა. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამა. თბილისი, “ნეკერი”, 2011.

175. სილაგაძე ა. საქართველოში ბიზნესის რეგისტრაციის გამარტივება და რეალობა. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

176. სილაგაძე ა. „პოსტსაბჭოური ეკონომიკის“ განვითარების ზოგადი ასპექტები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

177. სისვაძე ა. ცოდნა, როგორც ბიზნესის ინტელექტუალური რესურსი. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

178. სიჭინავა დ., ნაკაშიძე გ. ინტერნეტის, ხელოვნური გონისა და ადამიანთა საზოგადოების ახალ ეპოქაში გადასვლის შესახებ. ჟ.: “ეკონომიკა და ბიზნესი”, 2011, № 1.

179. ქურდაძე თ. საგადასახადო სისტემის სრულყოფის საკითხისათვის თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

180. ტიციშვილი მ., მიქიაშვილი ნ. ინფორმატიზაცია, როგორც ეკონომიკური გლობალიზაციის აუცილებელი პირობა. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

181. ტუხაშვილი მ. საქართველოს შრომითი პოტენციალი. (ფორმირება და განაწილება), თბილისი, თსუ, 1998.

182. ქავთარაძე თ. სოფლის მეურნეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში აგრარული რეფორმების გატარების პირობებში. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

183. ქავთარაძე თ. აგრარული რეფორმები და მეცხვარეობის განვითარების პერსპექტივები აღმოსავლეთ საქართველოს ალპურ მეცხოველეობაში. “ეკონომისტი”, 2011, №4

184. ქველაძე ქ. ინოვაციების პოლიტიკა ტურიზმის განვითარებაში. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტ-კომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

185. ქისტაური ნ. საგადასვლელი ბალანსზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებების განსაზღვრა. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

186. ყორღანაშვილი ღ. ინოვაციების როლი მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. 4. თბ., “სიახლე”, 2004.

187. ყორღანაშვილი ღ. გლობალიზაციის პროცესები საერთაშორისო ტურიზმში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

188. ყუფუნია გ. საქართველოს მრეწველობის სტრუქტურული გარდაქმნის საკითხები. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში. ტ. IV. თბილისი, სესპსკი.

189. შათირიშვილი ჯ. საქართველოს რესპუბლიკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის კონცეპტუალური საკითხები. წიგნში: გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. ტ. I. თბილისი, ფსკი.

190. შევარდნაძე კ., ჩენელაშვილი რ., ჩოჩელი ვ., ხადური ნ. საგადასახადო კორუფციის პაპავას ინდექსები. თბილისი, “კომპანია იმპერიალი”, 2000.

191. შენგელია თ. ინოვაციური პროცესები. თბ., 1997.

192. შენგელია თ. გლობალიზაციის ზეგავლენა საქართველოს ეროვნულ ეკონომიკაზე. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

193. შუბლაძე გ. ბიზნესისა და მენეჯმენტის შესახებ. თსუ შრომები – ეკონომიკა №1-2, (332), 2001.

194. ცუცქერიძე მ. ბიზნესის დივერსიფიკაციაზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურებები. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

195. ჩაგელიშვილი ლ. ცოდნის მართვა და თანამედროვეობა. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტ-კომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

196. ჩიკვაიძე თ. საქართველოს მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების პროგრამა XXI საუკუნისათვის: არსი, შინაარსის ძირითადი პრობლემები. წიგნში: “საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში”. ტ. 1, თბ., 1996.

197. ჩიკვაიძე თ. საქართველოს ახალი პარადიგმა: მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების სტრატეგია XXI საუკუნისათვის. კრებულში: “საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში”. ტ. 2, თბ., 1997.

198. ჩიქავა ლ. ცოდნა, როგორც სპეციფიკური საქონელი და მისი გადამწვევტი როლი ინოვაციურ ეკონომიკაში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. 4., თბ., “სიახლე”, 2004.

199. ჩიქავა ლ. ინოვაციური ეკონომიკა. თბ., “სიახლე”. 2006.

200. ჩიქავა ლ. დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში. თბილისი “უნივერსალი”, 2012.

201. ჩიკვილაძე მ. პირების საშემოსავლო გადასახადის ზოგიერთი ასპექტი. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

202. ჩიქობავა მ. ინფლაციის პერმანენტულობის მიზეზები და მისი ნეგატიური შედეგები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

203. ჩიქოვანი ე. შრომითი ურთიერთობების რეგულირება საქართველოში: გამოწვევები, პრობლემები და სამომავლო ამოცანები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის

აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

204. ჩომახიძე დ. საქართველოს ენერგეტიკული უსაფრთხოება. თბილისი, 2003.

205. ჩხარტიშვილი ი. მეწარმეობის არსი მეწარმეობის თეორიის რეტროსპექტიული ანალიზის კონტექსტში. ”ეკონომიკა”, № 3-4, 2002 და სხვ.

206. ჩხეიძე თ. სასურსათო უსაფრთხოება, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

207. ჩხეიძე თ. უმუშევრობა სოფლად, მიზეზები და პერსპექტივები. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია” მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

208. წერეთელი გ. გარემო ბუნების დაცვის ეკონომიკური პრობლემები. თბ., “მეცნიერება”, 1987.

209. წერეთელი გ. საქართველო საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბების გზაზე. “ეკონომიკა”, №8-9, 1992.

210. წერეთელი გ. საქართველოს ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის განვითარების ზოგადი მოთხოვნები და პერსპექტივები. წიგნში: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტ. II. თბილისი, “მეცნიერება”, 2002.

211. წერეთელი გ. საქართველოს მწარმოებლურ ძალთა განვითარების სტრატეგიული მიზნები და მათი რეალიზაციის მიმართულებები. საბაზრო ეკონომიკის განვითარების

პრობლემები საქართველოში. ტ. II. თბილისი, “მეცნიერება”, 2002.

212. წერეთელი გ., აბესაძე რ. ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების და გამოყენების პრობლემები საქართველოში. უ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის “მაცნე”. ეკონომიკის სერია. 2004 № 3-4.

213. ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. ნაწილი I. თბილისი, სესპსკი, 1997.

214. ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები (ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება). ნაწილი II. თბილისი, სესპსკი, 1999.

215. ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. ნაწილი III. თბილისი, სესპსკი, 2001.

216. ჭითანავა ნ. საქართველოს ეკონომიკის მეტამორფოზები და პერსპექტივები. თბილისი, “ივერიონი”, 2012.

217. ხაღური ნ. საქართველოს კონკურენტუნარიანობის ანალიზი და პერსპექტივები. თბილისი, USAID, 2010.

218. ხაღური ნ. ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები თანამედროვე ეტაპზე. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2009.

219. ხაღური ნ. ეკონომიკური ზრდა – რეალობა და პერსპექტივები. წიგნში: პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული. თბ., “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2010.

220. ხაღური ნ. ომისშემდგომი საქართველოს ეკონომიკური საფურთხეები. “ეკონომისტი”, № 4, 2009.

221. ხაღური ნ. კონკურენციის შეზღუდვის მაკრო-ეკონომიკური შედეგები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო

სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

222. ხაღური ნ. საქართველოს ეკონომიკა: მძიმე რეალობა და შემდგომი რეფორმირების ძირითადი მიმართულებები. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

223. სარაიშვილი ე. ინოვაციური განვითარების პრობლემები საქართველოს ფერმერულ მეურნეობებში. როფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

224. სარაიშვილი ე., ჩაველიშვილი მ. აგრარული სექტორის განვითარების მდგომარეობისა და სურსათით უზრუნველყოფის დონის შეფასება საქართველოში. წიგნში: პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

225. ხუსკივაძე მ. ეკოლოგიური პოლიტიკის სრულყოფის საკითხები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

226. ხუსკივაძე მ. მდგრადი ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და პერსპექტივები გლობალიზაციის პირობებში საქართველოში. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

227. ხუსკივაძე მ., დვალიშვილი ლ. საქართველოში მდგრადი ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივები ბუნების კვლავწარმოების პროცესებთან შესაბამისობაში. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

228. ჯავახიშვილი რ. ადამიანისეული ფაქტორი და მისი აქტივიზაცია პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

229. ჯავახიშვილი რ. გლობალიზაციის ისტორიული წინამძღვრები. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

230. ჯავახიშვილი რ. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დივერსიფიკაცია გლობალიზაციის პირობებში. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

231. ჯიბუტი ა. საბაზრო ეკონომიკური სისტემის ფორმირებისა და განვითარების ეკონომიკური და სოციალური პრობლემები საქართველოში. “ინოვაცია”, 2008.

232. ჯიბუტი მ. მსოფლიო ეკონომიკაში საქართველოს ეკონომიკის ინტეგრირების უახლესი ისტორია და პერსპექტივები. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები ტ. XVI, თბ., “თსუ გამომცემლობა”, 2001.

233. ჯიბუტი მ. საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. თბილისი, “სიახლე”, 2003.

234. ჯულაყიძე მ. ადამიანური კაპიტალი და გლობალიზაცია. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო-ეკონომიკური კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“ მასალათა კრებული. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2012.

235. **Abesadze R. high technologies – the most important factor of economic development.** წიგნში: MOANDRY WSPOŁPRACY SIECIOWEJ W EUROPIE ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ, “Copyright by Wydawnictwo KUL”, Lublin, 2014. საერთაშორისო კონფერენცია, პოლონეთი, ლუბლესკი

236. **Abesadze R.** Some theoretical aspects of economic development. Journal “The Caucasus & Globalization”, CA&CC Press®, SVEDEN, Volume 3, Issue 4, 2011.

237. **Abesadze R.** On sustainable economic development. VIII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალათა კრებული: “EDUCATION AND ECONOMY”. Włocławek. 2010 (პოლონეთი)

238. **Abesadze R., Burduli V. Regional Problems of Accelerating Economic Development Rates in the Context of Globalization (a Georgian Case-Study).** – The Caucasus & Globalization. CA&CC Press®, SVEDEN, Volume 7, Issue 3-4, 2014

239. **Abesadze R., Burduli V.** Innovative Activities and Their Coordination Under Advancing Globalization. Journal “The Caucasus & Globalization”, CA&CC Press®, SVEDEN, Volume 3, Issue 4, 2009.

240. Abesadze R., Kakulia E. The problems of state regulation of small business in Georgia. Journal: "Central Asia and the Caucasus". No 6(60), 2009.

241. Ahlstrom, D. (2010). "Innovation and Growth: How Business Contributes to Society". *Academy of Management Perspectives* **24** (3): 11–24

242. Ananiashvili I., Papava L. Laffer-Keynesian Synthesis and Macroeconomic Equilibrium. New York, Nova Science Publishers. 2014.

243. Antonelli, C. (2003). The Economics of Innovation, New Technologies, and Structural Change. London: Routledge.

244. Абесадзе Р., Бурдули В. Структурные и инновационные проблемы экономического развития. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“. 2014

245. Badinger, Harald (2008). "Technology- and investment-led growth effects of economic integration: a panel cointegration analysis for the EU-15 (1960-2000)." *Applied Economics Letters*. Vol. 15 Issue 7, pp. 557-561.

246. Bardhan, Pranab and Khristopher Udry. Development Mikroconomics. New York, Oxford University Press, 2000.

247. Becker Gary S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago, University of Chicago Press. 1964.

248. Bell D. The social framework of the information society. In M. Dertouzas & J. Moses (Eds), Cambridge: MIT Press, 1976.

249. Berend Tibor Ivan. An Economic History of Twentieth-Century Europe. — Cambridge University Press, 2005.

250. Bibilashvili N. The Necessity of Formation of Innovative Entrepreneurship in Postsoviet Countries Particularly of Georgia. In the book "New Economy and the Society". Poland, Warsaw-Lublin, 2006 (in English and Russian, co-author).

251. Blanchard O., Daniel L. Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. IMF Working Paper, January 2013.

252. Blanchard O. The Economic Future of Europe NBER Working Paper No. 10310, Issued in March 2004 NBER Program(s): EFG

253. Burduli V., Abesadze R. Sectoral, technological, and institutional-organizational structures of the Gorgien economy: development issues in the kontekst of globalization. "The Caucasus & Globalization", CA&CC Press®, SVEDEN, Volume 7, Issue 1-2, 2013.

254. Caselli F., Coleman J. On the Theory of Ethnic Conflict. Journal of the European Economic Association, 2013 (decennial issue).

255. Caselli F., Cennaioli N. Economics and Politics of Alternative Institutional Reforms). Quarterly Journal of Economics, 2008.

256. Caselli F. Technological Revolutions. American Economic Review, 1999.

257. Collier Paul, Dollar David. Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy. Oxford University Press, USA, ISBN 0195216083, 2002.

258. Cunha, Flavio, and James Heckman. "The Technology of Skill Formation." American Economic Review 97 (2): 31–47, 2007.

259. Debraj Ray. Wha's New in development economics? New York University, Januari, 2000.

260. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. L., "Pan Books", 1986.

261. Forbes, Kristin. A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth.

262. Frédéric Koessler, Ariane Lambert-Mogiliansky. Committing to transparency to resist corruption. Journal of Development Economics, Volume 100, Issue 1, January 2013, Pages 117–126.

263. Froomkin M., The Next Economy. April 1997. American Economic Review, 90(4), 869-887. [JSTOR].

264. Graff Zivin, Joshua, and Matthew Neidell. "Environment, Health, and Human Capital" Journal of Economic Literature, 51(3): 689-730, 2013.

265. Hirst P., Thompson G. Globalization and the Future of the Nation State // Economy and Society. 1995. Vol. 24. №3.

266. Ingham B. Economics Development. McGraw-Hill, Business & Economics, 1995.

- 267.** Jeffrey A. Frankel., Carlos A. Vegh, Guillermo Vuletin. On graduation from fiscal procyclicality. *Journal of Development Economics*, Volume 100, Issue 1, January 2013, Pages 32–47.
- 268.** **Kelly K.**, *New Rules for the new Economy*, WIRED September, 1997.
- 269.** **Krugman P.** *The Return of Depress on Economics and the Crisis of 2008*. New York, W. W. Norton Company, 2008.
- 270.** **Lewis W. A., Barker T. E., Downes A. S., J. A. Sackey.** *Perspectives on economic development: essays in the honour of W. Arthur Lewis*. Published on behalf of the Dept. of Economics, University of the West Indies, Cave Hill Campus, Barbados [by] University Press of America, Business & Economics, 1982.
- 271.** **Malthus Thomas Robert.** *An Essay on the Principle of Population, as it affects the Future Improvement of Society with remarks on the Speculations of Mr. Gylwin, M. Condorcet., and Other Writers.* LONDON: PRINTED FOR J. JOHNSON. 1798.
- 272.** **Masuda Y.** *The information society as post industrial society*. Washington, DC: The World Future Society, 1988.
- 273.** **Meier Gerald M., James E. Rauch.** *Leading Issues in Economic Development*. New York, Oxford University Press, 2004.
- 274.** **Mincer J.** *The Production of Human Capital and The Lifecycle of Earnings: Variations on a Theme.* — Working Paper of the NBER, No 4838 (Aug. 1994).
- 275.** **Moss D., Cisternino J.** *New Perspectives on Regulation*. Cambridge, MA; The Tobin Project, 2009.
- 276.** **Mulligan C.B. X.Sala-i-Martin.** *Measuring Aggregate Human Capital.* — Working Paper of the NBER, No 5016 (Feb. 1995).
- 277.** **Pavliasvili S.** *Zigzags of Inflation in Post-soviet Georgia*. Printed in USA, 2011.
- 278.** **Papava V.** “Georgia’s Economy. The Search for a Development Model.” *Problems of Economic Transition*, Vol. 57, No. 3. 2014
- 279.** **Papava V.** *Necroeconomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalism*. iUniverse, Inc, 2005
- 280.** **Papava V.** *Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After*. Nova Science Pub Inc, 2013.

281. Papava V. Pachinski V. Energizing EU-FSU Relations: Challenges and Opportunities. In *EU Eastern Neighborhood: Economic Potential and Future Development*, M. Dabrowski, and M. Maliszewska, eds. Heidelberg, Springer, 2011 (germania).

282. Papava V. The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What about the European Choice? *Georgian International Journal of Science and Technology*, Vol. 1, Issue 1, 2008 (aSS).

283. Papava V., Tokmazishvili V. Becoming European, Georgia's Strategy for Joining the Eu. „Problems of PostCommunism“, 2006, Vol. 53, No. 1 (aSS).

284. Papava V. Necroeconomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalism. New York, iUniverse, 2005.

285. Payne, Stanley G. A History of Fascism, 1914-1945. — Routledge, 1995. — ISBN 1-857285-95-6

286. Perkins D. H. Economics of Development. W. W. Norton & Co., Business & Economics, 2001

287. The Economics of Sustainable Development. Sisay Asefa (Editor). W. E. Upjohn Institute for Employment Research. Kalamazoo, Michigan, 2005.

288. Sharaev Y. The theory of economic growth. M.: Higher School of Economics, 2006.

289. Schultz T. W. . Capital formation by education. *Journal of political economy*,- Chicago, Ill : Univ. Press, ISSN 0022-3808, ZDB-ID 30260. - Vol. 68.1960, 6, p. 571-583

290. Schults T. W. The Economic Value of Education. New York, Columbia, 1963;

291. Shultz T. W. Investment in Human Capital. N.Y., London, 1971, p. 26-28;

292. Shultz T. W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. — N.Y., 1968, vol. 6.

293. Silagadze a., TokmaziSvili M. Challenges of the Post-Communist Financial-Currency Policy.

294. Silagadze A. Economic Perspectives in Post-Soviet Georgia. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური

პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”. თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

295. Silagadze A. Aspects of economic doctrines in georgia. California (USA), 2010.

296. Simon J. The Ultimate Resource 2. Princeton, New Jersey: Princeton university Press, 1996.

297. Skousen Mark. The making of modern economics. USA, 2001.

298. Spolaore, Enrico, and Romain Wacziarg. "How Deep Are the Roots of Economic Development?" *Journal of Economic Literature*, 51(2): 325-69, 2013.

299. Stiglitz, J.E. Globalization and Its Discontents. W.W. Norton & Company, ISBN 978-0393051247, 2002.

300. Stiglitz Joseph E. Making Globalization Work. New York, W. W. Norton & Company Ltd., Castle House, 2006.

301. Stanley G. Becker. Human Capital, Columbia University Press, 1964.

302. Tanzi V. Corruption around the world. // IMF Staff Papers. — 1998. — Vol. 45, No. 4. — P. 559.

303. Thompson W., Joseph H. Society in Focus. Boston, 2005

304. Todaro, Michael P., Stephen C. Smith. Economic Development (11th Edition), 2013.

305. Schumpeter A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Berlin, 1911.

306. World Statistics Pocket book 2008. United Nations, NewYork, 2009.

307. Абесадзе P. Сетевая экономика и основные направления ее формирования в Грузии. წიგნში: “SPOŁECZEŃSTWO SECT”, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები (პოლონეთი, ქ. ლუბელსკი), 2011.

308. Абесадзе P. Глобализация мировой экономики и проблемы экономического развития. წიგნში: Modern Tendencies of Menagement (Papers of science). Vilnius. ISBN 978-9955-423-69-0, 2008.

309. Абесадзе P. Экономическое развитие и его измерение. წიგნში: E – gospodarka, E – spoteczenstwo, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები (პოლონეთი, ქ. ლუბელსკი), 2009.

310. Абесадзе Р. Некоторые теоретические аспекты экономического развития. წიგნში: Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы. Поволжская Государственная Академия, Т. 2, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები (რუსეთი), 2009.

311. Абесадзе Р., Бурдули В. НЕОИНДУСТРИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ, ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА И СЕТЕВЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ წიგნში: GOSPO-DARKA W SIECIACH RELACJI, Lublin, “Copyright by Wydawnictwo KUL”, 2014. საერთაშორისო კონფერენცია, პოლონეთი, ლუბელსკი.

312. Абесадзе Р., Бурдули В. Структурные и инновационные проблемы экономического развития. თბ., „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“. 2014 (თანაავტორობით)

313. Абесадзе Р., Бурдули В. Некоторые аспекты развития экономики посткоммунистической Грузии. წიგნში: Teorie kryzysu. Lublin, “Wydawnictwo KUL”, 2013 (საერთაშორისო კონფერენცია, პოლონეთი, ლუბელსკი).

314. Абесадзе Р., Бурдули В. Государственная координация инноваций в бизнесе в свете современных задач модернизации экономики. წიგნში: «Инновации в бизнесе», Тбилиси, «Универсал», международная научно-практическая конференция, посвящённая к 75-летию Государственного Университета им. Ш. Руставели, 2010.

315. Абесадзе Р., Бурдули В. О некоторых причинах современного кризиса и проблемы совершенствования теоретической базы регулирования экономических процессов. წიგნში: “KRYZYS FINANSOWY”. Lublin, “Wydawnictwo KUL”, 2012. საერთაშორისო კონფერენცია, პოლონეთი, ლუბელსკი.

316. Алиев В. Сельское хозяйство в Японии. http://btime.az/page.html?id_node=358&id_file=1333&lang=

317. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. М., ТЕИС, 2003.

318. Ананишвили Ю., Папава В. Налоги, технология производства и экономический рост, «Общество и экономика», N 4/5, 2011.

319. Анищик В.М., Русецкий А.В., Толочко Н.К. Инновационная деятельность и научно-технологическое развитие. М.:Мн.: Изд. центр БГУ, 2005.

320. Архангельская И.Б. Теория коммуникации в трудах Х. А. Инниса и Г. М. Маклюена, Нижегородский коммерческий институт, 2007

[http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990201_West_soc_2007_3\(8\)/24.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990201_West_soc_2007_3(8)/24.pdf)

321. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация. М., 1999.

322. Бандурин В. В., Раиц Б. Г., Чатич М. Глобализация мировой экономики и Россия. – М.: «Буквица», 1999.

323. Бекетов Н. Государственная политика инноваций. «Общество и Экономика», 2004, №9. Гохберг Л. Национальная инновационная система России в условиях «новой экономики». «Вопросы экономики», 2003, №3.

324. Бердсолл Н. Усиление неравенства в новой глобальной экономике // Вопросы экономики. 2006. № 4.

325. Березин И. Краткая история экономического развития. Учебное пособие. — М.: Русская Деловая Литература, 1999.

326. Беридзе Т., Исмаилов Э. Центральный Кавказ и экономика Грузии. Баку, «Нурлан», 2004.

327. Бибилашвили Н. Особенности определения уровня безработицы в посткоммунистических странах. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

328. Бибилашвили Н. Формирование инновационного предпринимательства в постсоветских странах, в частности в Грузии. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-

წლისთავისადმი და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე”. თბ., “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლო-ბა”, 2010.

329. Бланшар, Оливье. Трещины в системе: ремонт поврежденной глобальной экономики. Ж.: Финансы и развитие, декабр, 2008.

330. Большой экономический словарь (Под общ. ред. **Азрилияна А. Н.**), М., «Институт новой экономики». 2011.

331. Большая экономическая энциклопедия. М., Эксмо, 2008

332. Бродман Г., Риканатини Ф. Корни коррупции: важны ли рыночные институты? / Пер. с англ. — М. 20000.

333. Валлерстайн, Иммануэль. Канец знакомого мира. М.: «Логос», 2004.

334. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма: Избр. произв. М.: Прогресс, 1990.

335. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем., М.: Прогресс, 1990.

336. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Айрис-пресс, 2007.

337. Вифлемский А. Роль образовательного комплекса постиндустриальном обществе. «Вопросы экономики», 2002, №8.

338. Вольчик В. В. Институциональная и эволюционная экономика. Ростов-на-Дону: Изд-во ЮФУ, 2011.

339. Вульф А. Н. Краткая история мира. М.: АСТ, Астрель, 2010.

340. Гайгер, Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика. М., ИНФРА-М, 1996.

341. Глухов В. В., Коробко С. Б., Маринина Т. В. Экономика Знаний. Питер, 2003.

342. Голанд Ю. Опыт индустриализации при непе и его использование в современных условиях. Ж.: «Вопросы Экономики», № 106 2013.

- 343.** Государственное регулирование рыночной экономики. М., «Экономическая литература», 2002.
- 344.** Государственное регулирование рыночной экономики (под общей редакцией доктора экономических наук, профессора В. И. Кушлина). М., «РАГС», 2003.
- 345.** Грейсон Д. К. О'Делл К. Теория экономического развития: системно-синергетический подход. 1990.
kuchaknig.ru/show_book.php?book=183244&page=6
- 346.** Гугушвили П. Фабрично-заводская статистика в Закавказье. Ч. I. Труды Института Экономики. Т. X. Тбилиси, 1961.
- 347.** Гукасян Г. Экономическая теория: проблемы «новой экономики», М. «Питер», 2003.
- 348.** Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество. Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. — М.: «АСТ», 2004.
- 349.** Давлашеридзе Н. Нобелевский лауреат джозеф е. стиглиц о причинах и путях преодоления глобального экономического кризиса. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში” თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.
- 350.** Дворецкая А. Е. Рынок капитала в системе финансирования экономического развития. М., «Анkil», 2007.
- 351.** Денисон Э. «Анализ экономического роста США с 1929 по 1969» (Accounting for United States Economic Growth, 1929-69; 1974), 2006.
- 352.** Денисон Э. «Анализ замедленного экономического роста США в 70-е гг.» (accounting for Slower Economic Growth: The United States in the 1970's; 1979).
- 353.** Дин Жуджунь, Ковалев М.М., Новик В.В. М.: Исследовательский центр БГУ, 2008.
- 354.** Долан, Эдвин Дж., Дэйвид Е. Линдсей. АОЗТ «Литера плюс», 1994.
- 355.** Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. М., ИНФРА-М, Изд. Московского Университета, 1997.

- 356. Друкер П.** Рынок. Как выйти в лидеры. Практика и принципы. М., 1998.
- 357. Вебер М.** Избранные произведения: Пер. с нем., М.: Прогресс, 1990.
- 358. Егоров С.** Человеческий фактор и экономический рост в условиях постиндустриализации. «Вопросы экономики», 2004, №5.
- 359. Завелкий М.** Институциональные изменения и экономическое развитие. «Экономика и математические методы», т. 34, выпуск 3, 1998.
- 360. Зингалес Л., Раджан Р.** Спасение капитализма от капиталистов: Скрытые силы финансовых рынков — создание богатства и расширение возможностей / Пер. с англ. — М.: Институт комплексных стратегических исследований; ТЕИС, 2004.
- 361. Зомбарт В.** Буржуа. Этюды по истории духовного развития современного экономического человека. М.: Наука, 1994.
- 362. Зотова Л., Эременко О.** Инновации как объект государственного регулирования. «Экономисты», 2004, №7.
- 363. Исмаилов Э., Папава В.** Центральный Кавказ: от геополитики к геоэкономике. Стокгольм, «СА&СС Press», 2006.
- 364. Исмаилов Э., Папава В.** Центральный Кавказ. История, политика, экономика. М., «Мысль», 2007.
- 365.** История мировой экономики. Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. - М.: «ЮНИТИ», 2002.
- 366.** История экономики. М.: «ИНФРА-М», 2002.
- 367. Истерли, Уильям.** В поисках роста. М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2006.
- 368. Канке В. А.** Философия экономической науки. Москва, «ИНФРА-М», 2009.
- 369. Кейнс, Джон Мейнард.** Общая теория занятости, процента и денег. М.: «Гелиос АРВ», 2002.
- 370. Кемпбелл П. Макконелл, Стенли Л. Брю.** Экономикс. М. «Республика», 1992.
- 371. Кендрик Дж.** Совокупный капитал США и его функционирование. — М.: Прогресс, 1976.
- 372. Колташов В.** Кризис глобальной экономики. М.: «ИГСО», 2009.

373. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Ред. Яковец Ю., Абалкин Л.: М.: Экономика, 2002.

374. Козонов Э. Ю., Жукаев А. Коррупция: истоки и пути преодоления. М.: МАКС Пресс, МГУ им. М.В.

375. Комаров Д. И. Экономическая эффективность образования. «Вопросы экономики», № 9, 1977.

376. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Ред. Яковец Ю., Абалкин Л. — М.: Экономика, 2002.

377. Коновалов В.Н. Экономика и политика. Ростов н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 1995.

378. Корнаи Я. Дефицит. М., «Экономика», 1990.

379. Корчагин Ю. А. Широкое понятие человеческого капитала, 2009.

380. Коуз П. Фирма, рынок и право. М., 1993.

381. Коуз Р. Фирма. Рынок и право. М.: Новое издательство, 2007.

382. Кудров В. Крах советской модели экономики Московский общественный научный фонд, 2000.

383. Кузнецов Е. Механизмы запуска инновационного роста Грузии. «Вопросы экономики», 2003, №3.

384. Кураташвили А. Теоретические основы возникновения и преодоления современного мирового экономического кризиса. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2011.

385. Кураташвили А. Капитализм и глобальные кризисы. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. 4, “თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2011.

386. Линвуд Т. Гайгер. Макроэкономическая теория и переходная экономика. М., ИНФРА-М, 1996

- 387. Льюис Генри Морган.** Древнее общество. М., «Институт народов севера». 1935.
- 388. Макаров В.** Контури экономики знания. «Экономист», 2003, №3.
- 389. Маевский В., Кузык Б.** Условия развития высоко-технологического комплекса, «Вопросы экономики», 2003, №2.
- 390. Макконнелл К. Р., Брю С. Л.** Экономикс. М., «Республика», 1992.
- 391. Малашиха Г.** Экономика человека. Санкт-Петербург, Тбилиси, «Универсал», 2009.
- 392. Мальцева В.А.** Государственная аграрная политика США на современном этапе
<http://gglobal.aef.kz/economy/public/detail.php?id=21395>
- 393. Марцинкевич В., Соболева И.** Экономика человека. — М.: Аспект пресс, 1995.
- 394. Маршалл А.** Принципы политической экономии, т. 1, М., «Прогресс», 1983.
- 395. Менкью Н. Грегори.** Макроэкономика. М., Изд. Московского Университета, 1994.
- 396. Мечников Л.И.** Цивилизация и великие исторические реки. Южно-Русское Книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1899.
- 397. Меньшиков С.** Глобальная экономика важнейший феномен современности. «Вопросы экономики», 2004, №1.
- 398. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф.** Менеджмент. М., «Дело», 1992.
- 399. Мизес Е. Л.** Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. М.: «Дело». 1993.
- 400. Миропольский Д.** Будущее мировой экономики: соотношение рыночных и плановых основ. «Экономист», №8.
- 401. Мировая экономика** (под. ред. проф. Булатова А.) М., «Юристь», 1999.
- 402. Морган, Льюис Генри.** Древнее общество. М., «Институт народов севера». 1935.
- 403. Морис А.** Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. М.: «ТЕИС», 2003.

404. Морозенская Е. Развивающиеся страны Африки: модели социально-экономического развития. «Общество и экономика», 2004, № 11-12.

405. Несторенко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории. «Вопросы экономики», 1997, №3.

406. Новиков В. Влияние Российского антимонопольного законодательства на экономическое развитие. «Вопросы экономики», 203, №9. Нуриев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М.: «ИНФРА-М», 2001.

407. Олейник А. Сценарии институционального развития переходного общества. «Вопросы экономики», №20.

408. Олейник А. Институциональная экономика. М., «ИНФРА-М», 2000.

409. Папава В. Экономика Грузии: в поиске модели развития. Мир перемен, № 3, 2013.

410. Папава В. Проблемы инновационно-инвестиционной политики в Грузии. თბ., “ჯგჯ”, 2003.

411. Папава В., Месхия Я. Проблемы активизации инновационно-инвестиционной политики в Грузии. В кн.: Инновации и экономический рост. Под ред. К. Микульского. М., Наука, 2002.

412. Папава В. Социально-экономическое развитие Инновации и экономический рост. Под ред. К. Микульского. М., Наука, 2002. Грузии: взгляд на среднесрочную перспективу. Интернешенел Алерт, январь, 2013.

413. Папава В. Проблема эффекта быстрого старта и пространственное сравнение показателей экономического роста (на примере стран восточного партнерства). Экономика Украины, № 1, 2013.

414. Папава В. Об экономике коррупции в посткоммунистических странах. Общество и экономика, № 9, 2001.

415. Папава В. О теории посткоммунистической трансформации экономики. Общество и экономика, № 7, 2000.

416. Папава В. Финансовый кризис и посткоммунистический капитализм. Мировая экономика и международные отношения, № 8, 2009.

417. Папава В. Экономические успехи постреволюционной Грузии: реальность и мифы. Вестник института Кеннана в России, № 19, весна, 2011.

418. Папава В. Экономический рост в странах Центральной Кавказии в условиях нивелирования эффекта “быстрого старта”. Центральная Азия и Кавказ, Том 15, № 4, 2012.

419. Папава В. К вопросу о первом поколении посткоммунистических реформ в экономике Грузии (ретроспективный анализ). Кавказ&Глобализация, Том 5, Вып. 3-4, 2011.

420. Папава В., Беридзе Т. Очерки политической экономики посткоммунистического капитализма. «Дело и сервис», 2005.

421. Папава Г. Методология познания качеств реалий смешанной рыночной экономики и паралогизмы, Стокгольм, С&АСС, 2009.

422. Паршаков Е. Экономическое развитие общества Концепция кооперативного социализма/ : Историческое исследование. - Запорожье: «Дикое Поле», 1997.

423. Подшиваленко Г.П., Лахметкина Н.И., Макарова М.В. Инвестиции. М.: Кнорус, 2006.

424. Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е. Современный экономический словарь. 2-ое изд., М., ИНФРА-М. 1999, с. 479

425. Ревшвили З. Вопросы определения модели аграрной политики и стратегии Грузии, Хадური Н. Роль сельского хозяйства Грузии в достижении макроэкономической стабильности, Когуашвили П. Еще раз о сельскохозяйственной политике Грузии (материалы семинара) Тб., 2011 (<http://georgiamonitor.org/upload/medialibrary/faf/faf06c586d675aac8e1bba05a70025dc.pdf>)

426. Романенко О., Белоконь С. Влияние экономической культуры на экономику посткоммунистических стран (пример Украины). პროფესორ გორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური

ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

427. Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. М.: «Новое знание», 2003.

428. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. М., ИНФРА-М, 2008

429. Румянцева Е. Е. Стратегия преодоления бедности. Минск, “Армита – Маркетинг, Менеджмент”, 2001.

430. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход. М., Дело, 1996

431. Серыгин А. В. Мировая экономика. М.: «Экзамен», 2004.

432. Силагაძე А. Некоторые вопросы экономических доктрин в Грузии. М.: «Взфэи»б 2010.

433. Сирополис Н. Управление малым бизнесом. М., 1997.

434. Соловиов В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. Киев, «Феникс», 2006.

435. Спицын А. Инновационные приоритеты развития. «Экономисты», 2004, №5.

436. Сулаბერიძე А. Особенности межтипового демографического перехода в Грузии. პროფესორ გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”, 2013.

437. Тодаро М. Экономическое развитие. Москва, «Юнити», 1997.

438. Уайт Л. Избранное: Эволюция культуры. — М.: «РОССПЭН», 2004.

439. Филипенко А. С. Экономическое развитие. М.: «Экономика», 2001.

440. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. М., «Дело», 1997.

441. **Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р.** Экономическая теория. — М., Юнити, 2002.
442. **Фридман М.** Капитализм и свобода. М.: Новое издательство, 2006.
443. **Фукуяма Ф.** Конец истории? // Вопросы философии.-1990.- №3.
444. **Фукуяма Ф.** Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. М.: «АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004.
445. **Хайек Ф.** Погубная самонадеянность. М., 1991.
446. **Хизрич Р., Питерс М.** Предпринимательство. Вып. 1. М., «Медия», 1991.
447. **Церетели Г., Абесадзе Р.** Состояние энергосектора Грузии и некоторые аспекты ее энергетического сотрудничества с Россией. Ж. “Экономическая Наука Современной России”, №1(28), 2005.
448. **Шумпетер Й.** Капитализм, социализм и демократия. 1949
449. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития. М. "Эксмо", 2007.
450. **Эдвин Дж. Долан, Дэйвид Е. Линдсей.** АОЗТ « Литера плюс», 1994. с. 7
451. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М., «ИНФРА-М», 2001.
452. **Якунин В.И., Сулакшин С. С., Багдасарян В. Э., Нетесова М. С.** Образование как фактор экономического развития. М.: « Научный эксперт», 2008.

შიხარსი

წიხისიტიშვარბა	6
თ ბ ვ ი 1.	
ეკონომიკური ბანვითარების არსი. ეკონომიკური ბანვითარების შმსწავლის სბბანი	10
§1. ეკონომიკური ბანვითარება ღა ეკონომიკური ზრღა	10
§2. ეკონომიკური ბანვითარება ღა ეკონომიკური სისტიმა	19

თ ა ვ ი 2.	29
ბანკოთარების თეორიები	
თ ა ვ ი 3.	
ეკონომიკური ბანკოთარების ფუნქციონირების ფაქტორები	39
მეწარმეობა	39
§2. ბუნებრივ-რესურსული ადვანტიჯი, ფიზიკური კაპიტალი, ენერჯეტიკა	49
§3. მენეჯერები, ბაზრის მონაწილეობა და ინოვაცია. თეორეტიკული და ემპირიული მონაცემები ცოდნა. ეკონომიკის სტრუქტურა	66
§4. ადამიანური კაპიტალი. განათლება. ინსტიტუციები.	83
§5. ეკონომიკური ბანკოთარების ეკონომიკური ფაქტორები. დიფერენციალური ბანკოთარების ეკონომიკური პრობლემები	98
§6. ეკონომიკური ბანკოთარების საბაზო ფაქტორები. ეკონომიკური ბანკოთარება და გლობალიზაცია	114
თ ა ვ ი 4.	
ეკონომიკური ბანკოთარება და სოფლის პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე	139
თ ა ვ ი 5.	
ეკონომიკური ბანკოთარების ინდიკატორთა სისტემა	158
თ ა ვ ი 6	165
ეკონომიკური ბანკოთარების თავისებურებები თანამედროვე მსოფლიოში	
ბანკოთარებულ სფეროებში	165
ბანკოთარებადი სფეროები	168
პოსტკომუნისტური სფეროები	170

თ ა ვ ი 7	183
პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ეტაპები და თავისებურებები საქართველოში	
მსოფლიოს ყველაზე ღარიბი 10 ქვეყანა	200
მსოფლიოს ყველაზე მდიდარი 10 ქვეყანა	205
მსოფლიოს 10 ყველაზე დიდი ეკონომიკა	210
ადამიანის განვითარების ინდექსი და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა ქვეყნების მიხედვით	216
ლიტერატურა	226